

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS, LACZLAVIK GYÖRGY,
NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN, SZAKÁCS ANNAMÁRIA

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXIX

TARTALOM

1. Értekezések

CSEH GÉZA: Egy elfelejtett reformkori színésznő nyomában. Horthy Miklós rejtélyes nagyanyja..... 145

2. Kisebb cikkek, forrásközlések

KUNT GERGELY – Viskolcz Noémi: Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847-1945)
2. rész (1870-1900)..... 151
AVAR ANTON: Az Izsó család ismeretlen címereslevele..... 166
FRICZ-MOLNÁR PÉTER: Király Irén családtörténeti visszaemlékezése 175

3. Könyvismertetés

Magyar Zoltán: A magyar történeti mondák katalógusa (ism. SZEGEDI LÁSZLÓ) 188
Soproni polgárcsaládok emlékezete. Horváth Zoltán: A dualizmus kori Sopron gazdasági élete, a vagyonos polgárság
családtörténetének tükrében (1858-1911) (ism. PÁL FERENC és SÁRA BALÁZS)..... 189

4. Hírek, beszámolók

A MAGYAR Heraldikai és Genealógiai Társaság 2019. évi tevékenységéről (ism. BENKE TAMÁS) 182

TURUL

XCII. évfolyam

2019. 4. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SZÉPKÖNYVEK

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

CSEH GÉZA

Egy elfelejtett reformkori színésznő nyomában Horthy Miklós rejtélyes nagyanyja

On the trail of a forgotten actress from the reform era. The mysterious grandmother of Miklós Horthy

Miklós Horthy's mother, Paula Halasy was the daughter of Erzsébet Gärber and József Halasy who were married in 1835. Miklós Horthy tried to get a chamberlain's title from the monarch since the 1890s, but due to the unclarified descent of his maternal grandmother, he was refused until 1913. The article will clear the origin of Erzsébet Gärber. The author identifies her as Elise Gärber, the Austrian dancer and actress, who was one of the best artists of the German-speaking theatres in Vienna, Pozsony (today Bratislava, SK), Buda and Pest. She was born on 1 May 1806 in Vienna and died on 19 March 1882 in the Kékgyöly Street Mental Hospital in Buda. Her father was Johann Gerber, a Viennese occasional attendant, her mother was Theresia Schneider. A record of the Roman Catholic birth register of Kunhegyes made possible to reveal the secret. This record proves, that in 1854 Stanislaus Gerber (Elisabeth's brother, who were visiting his sister) in Kenderes got the unwed Buday Julianna from Tiszaroff with child. Erzsébet Gärber, who was lowborn and two years older than his husband, certainly has erased the baptismal certificate and has changed her birth year on purpose, to hide it from the Halasy kinsfolk.

A kormányzóról írt monográfiák és más publikációk részlete- sen ismertetik a Horthy család történetét. Mivel a nemességet fi- ágon vezették vissza, az életrajzírók, sőt maga a kormányzó sem tartotta fontosnak, hogy emlékirataiban édesanyja ugyancsak nagy múltú családjának, a Halasyaknak leszármazására kitér- jen. Ennek a hiányosságának azonban más oka is lehetett. William D. Godsey bécsi történész 2002-ben megjelent tanulmányá- ban, majd 2015-ben az ugyancsak bécsi Erich Körner-Lakatos, neves újságíró a kormányzóról írt kötetében részletesen foglal- kozott Horthy Miklós császári-királyi kamarási címének meg- szerzésével, amelyet szárnysegédi szolgálatának végén, 1913. november 24-én nyert el. Godsey és Körner-Lakatos is kiemel- te, Ferenc József a családfán mutatkozó bizonytalanság ellenére ítélte oda Horthynak az egyéni karrierje szempontjából fontos udvari méltóságot. A szabályok értelmében ugyanis az ősprób- át az anyai ágra is kiterjesztve, 16 nemesnek született személyt kellett volna kimutatni, ám Horthy Miklós anyai nagyanyja és annak szülei esetében ez nem járt sikerrel.¹

A Halasyak

Halasy Paula, a kormányzó édesanyja apai ágon a katolikus vallású Halasy családból származott. Mivel Magyarorszá- gon több Halasy nevű nemesi család élt, a család őse, Halasy

János utódjainak egy része a később szerzett alföldi birtok után *dévaványai* előnévvel különböztette meg magát. Nevü- ket általában egy „s”-el írták.² *Halasy János*, a család őse 1618. március 10-én II. Mátyás királytól nyert címerlevelet Bécs- ben.³ (Ezzel szemben a református Horthyak csak 17 évvel ké- sőbb, 1635-ben kapták meg nemesi címerüket.)

A Halasy leszármazottak a 18. században Komárom és Po- zsony vármegyében éltek. *Halasy Márton* és László, akik test- vérek voltak, Heves és Külső-Szolnok vármegyébe költöztek, és 1774-ben igazolták nemességüket. Halasy Márton a nagy- szombati egyetemen teológiai, Bécsben jogi és bölcsészeti ta- nulmányokat folytatott, majd bölcsészdoktorátust szerzett. Márton az egri jogi líceumban is tanult. Kiváló képességeire itt figyelt fel Eszterházy Károly püspök és előadások tartásá- val bízta meg. 1778-ban a tudós Halasy Márton Dévaványán

2 Komáromy András: A dévaványai Halasy [család]. *Nagy Iván Családtör- teténi Értesítő*, 3 (1901) 79–85.

3 1839-i nemességigazolási irat szerint. Magyar Nemzeti Levéltár Orszá- gos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) R 64 - 2 - 177 - 3. Pócza József, a győri káptalan főjegyzője tanúsítja, hogy Halasy Károly tanácsos a kápta- lannál megújította és átíratta 1618-ból való nemeslevelét (1832. nov. 25.). A címerfestmény nem készült, de a leírása fennmaradt: „Scutum videlicet militare erectum aurei coloris in lamina nigra oblique ducta, superne leonem argenteum exhibens, scuto imposito (sic!) et galeam militare apertam, regio diademate, medium leonem argenteum sagittam dextro pede tenentem, proferente ornatam. A summitate vero ac cono galeae laciniis seu lemniscis dextris caeruleis et aureis, sinistris rubris ac argenteis in scuti oras fluitantibus, illudque decenter exornantibus”. MNL címereslevél adatbá- zisa. Az eredeti címereslevél a nyilvántartások szerint nem található a levél- tár őrizetében. A címer leírásához vö. *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal. V. köt. Pest, 1859. 22–23.

1 *William D. Jun Godsey*: Fragment einer Biographie Nikolaus Horthy de Nagybánya und der Wiener Hof. *Wiener Geschichtsblätter*, 57 (2002) 321–328.; *Erich Körner-Lakatos*: Horthy Miklós Notizen & Anmerkungen. Münster, 2015. 43–51.

udvarházat és birtokot vásárolt. Innen ered a Külső-Szolnok megyei Halasy-ág dévaványai előneve. Eszterházy püspök maga mellé vette Halasy Márton világi titkárnak és főispáni jogával élve, kinevezte aljegyzőnek, 1772-ben pedig főjegyzőnek. Egy évvel később másodalispánnak, 1786-ban pedig alispánnak választották. A püspök és a megyei nemesség iránti elkötelezettsége miatt még ugyanebben az évben, amikor a megyegyűléseket feloszlatták, lemondott alispáni állásáról és többé nem vállalt közigazgatási tisztséget. 1796 és 1812 között több alkalommal képviselte megyéjét Pozsonyban, az országgyűlésen. 1797-ben királyi tanácsosi címet kapott. Hét gyermeke közül az egyik, az 1776-ban született *Halasy Károly* ugyancsak az egri jogi akadémián szerezte elméleti jogi ismereteit, és közigazgatási pályája kezdetén édesapjához hasonlóan még Eszterházy Károly püspök-főispán személyes támogatásában lehetett része. Az idős püspök 1799-ben első aljegyzővé nevezte ki, majd 1805-ben Eszterházy utódja, Fuchs Ferenc érsek-főispán már a vármegyei főjegyzői tisztséget töltötte be vele. Halasy Károly 1796-ban mint írnok, 1808-ban pedig mint Heves és Külső-Szolnok vármegye követe vett részt az országgyűlésen. 1811-ben másodalispánnak, 1814 novemberében alispánnak választották Egerben, a tisztújító megyegyűlésen. Alispánsága tíz esztendeje alatt a királyi tanácsosi címet is elnyerte.⁴

Halasy Károly édesapjától örökölte a Horthyak történetében meghatározó kenderesi birtokot. A falu közepén álló régi udvarházat késő barokk stílusú kastéllá alakította át, amelyet a kormányzó az 1920-as években kibővített. Halasy Károly 1839-ben hunyt el. Csuzy Antóniával kötött házasságából több gyermeke származott, közülük *Halasy József*, a legidősebb fiú 1808. október 15-én Egerben látta meg a napvilágot. Életpályájáról viszonylag kevés adat maradt fenn a levéltárakban. Iskoláit szülővárosában végezhette, 1823-ban jeles eredménnyel fejezte be az egri gimnázium második évfolyamát. A bizonyára igen jó képességű fiatal nemes 1831-ben már alszolgabíró a külső-szolnoki részeket magában foglaló Tiszai járásban. Fiatalabb testvérei közül Gáspár helyettes alispáni, majd törvényszéki elnöki, Ignác táblabírói, a Komárom megyébe költözött Ede alispáni tisztséget töltött be. Halasy József szolgabírói működése idején, 1835. február 4-én a Margitszigettel szemben lévő Budaújlak (német nevén Neustift) plébániatemplomában házasságot kötött *Gärber Erzsébet* bécsi származású és bécsi lakos hölgygel.⁵ Ezután a házaspár Kenderesre költözött és a férj korai, 52 éves korában bekövetkezett haláláig ott laktak. Halasy József bizonyára jól gazdálkodott és szépen gyarapította a családi vagyont. Három gyermekük született: Paula, József és Ida, de fiuk már kéthetes korában elhunyt.⁶ *Halasy Paula*, Horthy Miklós édesanyja 1838. március 18-án, Kenderesen jött a világra, az anyakönyvi bejegyzés szerint tekintetes Halasy József és tekintetes *Gärber Erzsébet* első gyermekeként.⁷

4 *Komáromy A.*: A dévaványai i. m.

5 MNL OL X Mikrofilmtár A0142. doboz. Újlaki Sárlos Boldogasszony Plébánia (korábban Szent Erzsébet Plébánia) házassági anyakönyvei 1830-1856. Pag. 26. 1835. február 4.

6 MNL OL X Mikrofilmtár A0847 doboz. Kenderesi Nagyboldogasszony Plébánia halotti anyakönyvei 1826-1854. 1839. okt. 28.

7 MNL OL X Mikrofilmtár A0846. doboz. Kenderesi Nagyboldogasszony Plébánia születési anyakönyvei 1826-1851. 1838. márc. 18.

A Szabolcs megyei Ramocsaházáról származó *Horthy István* 1857. október 30-án feleségül vette Halasy Paulát. Horthy anyai örökség révén négyszáz hold szántóval és 50 hold rétből álló birtokkal rendelkezett Kenderes kakati határában, míg a Halasy család 1000 holdon gazdálkodott a szomszédos birtokon. Halasy József fiatalabbik lánya, Farkas Ferenchez ment férjhez és a Farkas család ősi fészkeben, a Szabolcs megyei Kenézlőn töltötte életének további részét.⁸ Horthy István és Halasy Paula házasságkötését és a Horthy család birtokszerzését nem fogadta mindenki örömmel. Halasy Ferenc, Halasy József 84 éves nagybátyja keserűséggel írta 1870-ben: „Idegen uralkodik a kenderesi atyám kastélyában [...] fáj szívem sírig ezen a nemzetségünket ért gyászos eseten.”⁹ Horthy István és Halasy Paula házasságából kilenc gyermek született, köztük 1868. június 18-án a testvérek sorában az ötödik, *Horthy Miklós*, Magyarország későbbi kormányzója.

Rejtélyes szál a Horthy-Halasy család őstábláján

William D. Godsey 2002-es említett tanulmányában, majd Erich Körner-Lakatos is részletesen foglalkozott Horthy Miklós császári-királyi kamarási címének megszerzésével, amelyet Ferenc József a családfán mutatkozó bizonytalanság ellenére ítelt oda.¹⁰

William D. Godsey kutatásai szerint *Horthy István* huszárszázados és a testvérénél nyolc évvel fiatalabb Horthy Miklós sorhajóhadnagy már az 1890-es években szeretnék volna megszerezni a császári-királyi kamarási címet. Horthy Miklós 1896-97-ben anyai nagyanyja nemesi származásának igazolása céljából több alkalommal Baptist Witting, neves bécsi genealógushoz fordult segítségért, ugyanis a Horthy-fivérek kérelmét a kamarási méltóság odaítélése iránt a Gärber ősök körüli tisztázatlanság miatt elutasították. Noha ekkor még 12 nemesi ős kimutatására apai ágon nyolc, anyai ágon négy elegendő lett volna, a bécsi udvarban ellenszenvvel fogadták az alacsonyabb szintűnek tekintett magyarországi és galíciai nemesek próbálkozásait. Horthy haditengerészeti állomáshelyéről, Polából írt leveleiben érdekes családi történetet ismertetett meg Wittinggel, amely szerint Halasy József, a nagyapa egy Teleki grófkisasszonnyal már el volt jegyezve, amikor a család akarata ellenére titokban mégis Gärber Erzsébetet vette feleségül. Horthy 1897 januárjáig egyre jobban sürgette Wittinget, hogy illessze már be a nagyanyját valamelyik Gerber nevű család őstáblájába, hogy így végre odaítéljék neki a kamarási címet. Halasy Paula, a Horthy testvérek 1895-ben elhunyt édesanyja legidősebb fiának, Istvánnak korábban elmondta, hogy Gärber Erzsébet, az ő édesanyja 1810. május 1-én Bécsben született. A keresztlevelét azonban nem találták meg, csupán a budaújlaki templomban kiállított házasságlevél maradt fenn a kenderesi családi levéltárban. A házasságlevél, amely jelenleg Witting töredékes irathagyatékának részeként a bensheimi „Személyiségtörténeti Intézet”-ben található, a menyasszony nemesi származását nem tünteti fel. Az okmány szerint a házassulók katolikus vallásúak

8 *Nyírvidék*, 1914. nov. 22. 4.

9 *Komáromy A.*: A dévaványai i. m. 82.

10 *W. D. Godsey*: Fragment i. m. 321–328.; *E. Körner-Lakatos*: Horthy Miklós i. m. 43–51.

voltak, a vőlegény nemesi állapotú szolgabíró, a tanúk a Budán és Egerben állomásozó Bentheim-ezred tisztjei.¹¹ A budaújlaki lelkész a menyasszony nevét az anyakönyvben és a házasságlevelében is umlauttal [ä] írta. Horthy Miklós Wittingnek címzett egyik levelében azt állította, hogy édesanyja, Halasy Paula keresztlevelében a szüleinek, vagyis Horthy Miklós nagyapjának és nagyanyjának nemesi címét is feltüntették. A kenderesi születési anyakönyv bejegyzésében a plébános mindkét szülő neve elé „T” betűt illesztett, amely a „tekintetes jelzőt” rövidítette, és ez közvetetten a nemességre utal. Gärber Erzsébetet a titulus férje után is megillette, ám ez nemesi származását önmagában még nem bizonyította. A bécsi genealógus fáradozása nem járt eredménnyel. Witting valamennyi bécsi és Bécs környéki plébánia születési anyakönyvét végignézte, de Gärber Erzsébet nevét egyikben sem találta. 1898-ban a kamarási cím odaítélésének a feltételeit megszigorították. Ezután már 16 nemes felmenő, az apai és anyai ágon egyaránt nyolc-nyolc, vált szükségessé a kamarási cím odaítéléséhez.¹²

Horthy nemcsak Wittinghez fordult segítségért nagyanyja nemesi származásának kiderítésével kapcsolatban. A budapesti Központi Antikvárium honlapján az árverési hirdmények között 2015 óta szerepel egy időközben védetté nyilvánított dokumentum, Horthy Miklós tengerészkapitány levele. A Polában, 1907. január 12-én keltezett, magyar nyelven, kifogástalan stílusban írt levél szerint Horthy Miklós Magasházy Bélát, Borsod vármegye főlevéltárnokát a Gerber ősök nemesi származásának felkutatására kérte és ezért a munkáért 3000 korona tiszteletdíjat ajánlott fel. Horthy vázlatos rajzzal, kérdőjelekkel jelölve ábrázolta is a hiányzó adatokat. Az érdekes dokumentumot a dolgozat végén szó szerint közöljük.

A levél tartalma arra utal, hogy a Horthy fivérek semmi bizonyosat nem tudtak anyai nagyanyjuk felmenőiről. Halasy Paulától, az édesanyjuktól hallott történetet Gärber Erzsébet 1810. évi születéséről már nem tekinthették igaznak, hiszen Witting genealógus kutatásai a bécsi anyakönyvekben eredménytelenek maradtak. Nem tudjuk, hogy Magasházy Béla borsodi főlevéltárnok elfogadta-e a 3000 koronás ajánlatot, és megkísérelte-e a Gärber-ág kutatását, feltárását. Sikerral azonban ő sem járhatott, mivel ezután a Horthy testvérek átmenetileg feladták próbálkozásukat. István sohasem nyerte el a hőn áhított címet, jóllehet később a hadseregben ezredesi, az I. világháború alatt pedig tábornoki rangra emelkedett. Horthy Miklós azonban szárnysegédi szolgálata alatt ismét kérelmezte a kamarási méltóság odaítélését. Bizonyára számított Ferenc Józsefhez fűződő személyes kapcsolatára, és az uralkodó jóindulatának köszönhetően 1913 végén el is nyerte az áhított kamarási címet. Az eljárás során Alfred Anthony von Siegenfeld, az őstábla-vizsgálattal megbízott udvari tisztviselő szakmai véleményében csupán formálisnak tekintette a Horthy Miklós anyai ági felmenőire vonatkozó hiányosságokat. Elegendőnek tartotta, hogy Horthy keresztlevelében Halasy Paulát, az édesanyját nemesnek tüntették fel. Megjegyezte azonban, hogy Gärber Erzsébet, az

anyai nagymama és annak négy felmenője esetében a leszámazás nem teljesen bizonyítható.¹³

A Horthy által 1912-ben benyújtott őstábla szerint Gärber Erzsébet (Elisabeth von Gerber) *Josef von Gerber* és *Rosalina von Szládovits* házasságából született, akik 1807. december 27-én, Nagycenken kötöttek házasságot. *Gerber Mihály*, a család őse 1714-ben kapott címereslevelet III. Károlytól.¹⁴ A leszámazási ábrán utólag valaki, talán Siegenfeld vagy az udvari méltóságok elnyerése iránti kérelmekben illetékes Alfred Montenuovo herceg, első főudvarmester két kérdőjelet rajzolt a Gerber-ág fölé. Továbbá Elisabeth von Gerber neve alá odaírta: „A leszámazás a fenti szülőktől nem egészen biztos.” Montenuovo herceg Gärber Erzsébet nemesi származását még Siegenfeldnél is jobban megkérdőjelezte, mégis továbbküldte az aktát Eduard Paar grófnak, az uralkodó főhadsegédjének és Horthy Miklós kérelmét elfogadásra javasolta.¹⁵ Az adatok megbízhatósága valóban több mint kétséges, hiszen a nagycenki plébánia 1807. évi anyakönyvében nem található nyoma a dédszülők házasságkötésének. A lányuk, Elisabeth von Gerber születési adatai kimaradtak a kérelemhez mellékelte leszámazási táblából, mivel csupán Horthy Miklós édesanyjának, Halasy Paulának a születési helyét és dátumát tüntették fel.¹⁶ Az államigazgatásban és a hadsereg tisztikarában a kamarási cím nagy jelentőséggel bírt az egyéni karrier szempontjából. Személyes kapcsolatok kiépítését tette lehetővé a Monarchia legfelsőbb köreivel. Viselői családtagjaikkal együtt részt vehettek az udvari bálokon, és az uralkodó közelében mutatkozhattak a nyilvános rendezvényeken. Horthy Miklós azonban már túlságosan későn, közvetlenül a nagy világháború kitörése előtt nyerte el ezt a magas méltóságot. Udvari bált többé már nem tartottak és Horthy karrierjének alakulásában aligha játszott szerepet a kamarási cím. 1918. február 27-én elsősorban a háború idején szerzett kiemelkedő hadi érdemei, otrantói sikere és vezetői képességei miatt nevezhették ki a császári-királyi hadiflotta parancsnokává.

Ki volt Gärber Erzsébet, a kormányzó nagyanyja?

A kormányzó bécsi származású anyai nagyanyjának személyéről a magyarországi levéltárakban nagyon kevés forrás maradt fenn. A római katolikus egyházi anyakönyvekben csak a házasságkötésével, gyermekei születésével és az elhalálzásával kapcsolatos adatokat rögzítették. A Krisztinavárosi Plébánia anyakönyvi bejegyzése szerint Halasy Józsefné, sz. Gärber Erzsébet római katolikus vallású, bécsi születésű magánzónó 1882. március 19-én a budai Kékgyöly utca 12. szám alatt, dr. Schwartzer intézetében végkimerülés következtében hunyt el. Az anyakönyv szerint 68 éves volt, ami nyilvánvalóan téves adat.¹⁷ A család által közzétett gyászjelentésben már arról olvashatunk, hogy életének 73. évében agyszélhűdésben halt meg. Budán helyezték végső nyugalomra és Kenderesen gyászmisét

11 Halasy József és Gärber Erzsébet eredeti házasságlevelének másolatát Volkhard Huth professzor, a bensheimi kutatóintézet igazgatója bocsátotta a cikk szerzőjének rendelkezésére. Az irat őrzési helye és jelzete: Institut für Personengeschichte (Bensheim, Németország), Sammlung Hans von Bourcy, Faszikel >Gärber 12 Uo.

13 E. Körner-Lakatos: Horthy Miklós i. m. 48.

14 Nagy I.: Magyarország családai i. m. III. köt. 366.

15 E. Körner-Lakatos: Horthy Miklós i. m. 49–50; 265.

16 Uo.

17 MNL OL X Mikrofilmtár A0024. doboz Budapest, Krisztinavárosi Plébánia halotti anyakönyvei 1873-1885. 1882/75. sz. bejegyzés.

tartottak az emlékére.¹⁸ Schwartzter Ottó, a neves elmeorvos magángyógyintézete a jelenlegi Onkológiai Intézet helyén működött, és Gärber Erzsébet itt tölthette élete utolsó éveit. Régebbi keletű elmebetegségére utal a Budapesti Közlönyben, 1869 februárjában megjelent közlemény, amely szerint özvegy Halasy Józsefné, Gärber Erzsébet részére egy vagyoni perrel kapcsolatban Babics István egri ügyvéd személyében gyámot jelöltek ki.¹⁹ Valószínűleg már akkor sem tudta önállóan intézni az ügyeit. Tíz évvel később pedig, 1879. augusztus 16-án hozott határozatában a Budapesti Királyi Törvényszék elmebetegség miatt helyezte gondnokság alá.²⁰ Ekkor kerülhetett be a Kék golyó utcai elmeorvosintézetbe. Ám azt nem tudjuk, hogy időskori agyvérzés, vagy örökletes idegi, esetleg a magánéletével kapcsolatos problémák miatt került ebbe az állapotba az időszűdő asszony. Horthy Miklós nagyanyjának múltja a fenti adatok kivételével talán örök időkre homályban maradt volna, ha a kamarási méltóság elnyerésével kapcsolatos őstábla hiányossága a hitleri Németországban nem keltik fel egyesek figyelmét.

A *Kanadai Magyar Munkás* hírlap 1939. február 14-i számában Lukács J. György szerkesztő *Krónika* című cikke Németország magyarországi befolyásának növekedését ismertette. A kormányzóval szemben meglehetősen rosszindulatú és negatív érzésektől befolyásolt szerzőtől az alábbiakat olvashatjuk: „[a német nácik] szítják a zsidóellenes hangulatot, szervezik a rohamcsapatokat, a kormánnyal szemben kikényszerítik a sajtó- és szólásszabadság látszat-fosztlányainak eltüntetését, sőt odáig mennek szemtelenségükben, hogy úgy pletykálnak, mintha Horthy nagyanyja zsidó lett volna. A nácik még Horthy személyét sem kímélik, rá is húzzák a vizes lepedőt, bár származása körül nincs hiba. Családja elszegényedett földesúri család mely szerfölött büszke a »kutyabőrre«, azaz, hogy családjuk 700 évre vezethető vissza »törés nélkül.«” Az idézett szöveg szerint Kanadáig eljutott a nácik által terjesztett hír a kormányzó nagyanyjának állítólagos zsidó származásáról. Ezt a feltételezést azonban az emigráns lapszerkesztő maga is tagadta, sőt a zsidókra nézve egyenesen sértőnek tartotta.²¹

Gärber Erzsébet személyével a hitleri Németországban később is foglalkoztak. Az osztrák származású Edmund Glaise von Horstenau tábornok, 1938-ig a bécsi Kriegsarchiv igazgatója, majd az 1940-es években Németország rendkívüli meghatalmazottja volt Zágrábban. 1944 őszén Ante Pavelic horvát államfő kérésére visszarendelték Németországba, mivel az usztasák vérengzéseit, különösen a szerb és zsidó gyermekek tömeges legyilkolását a sziszeki haláltáborban, helytelenítette. A nürnbergi perben tanúként hallgatták ki. Horstenau 1946 nyarán azonban, amikor megtudta, hogy az Anschluß előkészítésében való közreműködéséért Bécsben bíróság elé akarják állítani és súlyos ítéletre számíthat, öngyilkosságot követett el. A tábornok feljegyzéseit és emlékiratait Peter Broucek bécsi levéltáros szerkesztésében az 1980-as években, három vaskos kötetben jelentették meg. A harmadik kötet 520–521. oldalán Horthy Miklós származásával kapcsolatosan rendkívül érdekes, a kormányzó

nagyanyjára vonatkozó részletet olvashatunk. Horstenau Bécsben, 1945. január 21-én jegyezte fel ezeket a sorokat, amelyben Ruzskay Jenővel, az SS szolgálatába szegődött magyar tábornokkal²² egy nappal korábban folytatott beszélgetését idézte fel:

„Ruzskay érdekes dolgot mesélt el nekem a Horthy-problémáról. 1936 körül Horthy nagyon megváltozott. Korábban szinte egyáltalán nem engedte, hogy a családja beleszóljon [a politikába]. És akkor hirtelen minden megváltozott. Teljesen elzárkózott a külvilágtól. Még a legmagasabb szintű katonai vezetők is csak rövid, pusztán formális audienciákon láthatták őt. A [budai] vár a különpolitika teljesen elzárt területévé vált, ahová a legszűkebb körön kívül senki sem nyert betekintést. Ennek a hirtelen változásnak az oka talán egy családi titokban rejlik, ami azonban nem Horthy feleségével, hanem magával vele [Horthyval] kapcsolatos.

Mint ismeretes, Horthyné származása szerint Burgli [Purgly]. A Burgli [név] svájciásnak tűnik. A dédnagyapja svájci gazda volt,²³ akit valamelyik magyar arisztokrata a svájci tehenészet meghonosítása céljából a pusztára hozott és ő [Purgly] ott tekintélyt és vagyonot szerzett. Horthy birtoka ebből az örökségből származik. Noha a Burgli családot rokoni szálak fűzték a szomszéd [birtokos] zsidó Wodianerekhez, vérségi kapcsolatba nem kerültek egymással.

Az elmúlt év [1944] elején derült ki, hogy anyai ágon Horthy nagyanyja születési neve szerint Lisl Gerber állítólag tancosnő volt, Horthy anyai nagyapjával Óbudán, egy kétes hírű templomban házasodott össze, s a házassági anyakönyvben csak a neve van feljegyezve és semmi más. Horthyból hogy lehetett mégis kamarás? Már fiatal tiszt korában is megpróbálta a címet megszerezni. Ám akkor nem járt sikerrel. 1914-ben [sic] azonban, amikor az idős császártól szárnysegédi szolgálatának letöltése után elköszönt, az uralkodó szokás szerint megkérdezte tőle, van-e valamilyen kérése. És Horthy újra megemlítette, hogy kamarás szeretne lenni. Mivel ez idő tájt kevés magyarnak ítélték oda a kamarási címet, Horthy megkapta azt. Most arra gondol Ruzskay, vajon a zsidók nem jöttek-e rá korábban Horthy családfájának erre a hiányosságára, mint a politikai ellenfelei²⁴ és nem zsarolták-e éppen 1936 óta ezzel. (Jelenleg nem tudom, hogy Horthy nagyanyjáról, vagy anyjáról volt-e szó.) Egyébként Horthy megnyugodhatott, mivel idegen államok vezetőinek esetében, amennyiben megjártsszák a hű szövetségest – lásd Ante Pavelicet – elnézőek vagyunk.”²⁵

Ruzskay tábornok feltételezése, amely szerint a Horthy Miklós államfői magatartásában 1936-ban bekövetkezett változást egy esetlegesen akkor kiderült családi titok okozta, aligha állja meg a helyét. A kormányzó ekkor még igyekezett megakadályozni a túlságos közeledést a náci Németországhoz.

18 Országos Széchényi Könyvtár, Plakát és kisnyomtatvány tár. Gyászjelentések. Halasy Józsefné Gärber Erzsébet gyászjelentése, Kenderes, 1882. <https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/262755> (hozzáférés: 2018. okt. 16.)

19 *Budapesti Közlöny*, 1869 (3) február 14. 448.

20 *Budapesti Közlöny*, 1879 (13) december 25. 10126.

21 *Canadian Hungarian Worker*, 1939. február 14. 6. <http://newspapers.lib.sfu.ca/kmm1-21574/page-6> (hozzáférés: 2018. okt. 16.)

22 Ruzskay Jenő honvéd-altábornagy, 1940-ben szélsőjobboldali tevékenysége miatt nyugállományba helyezték. 1945-től Obergruppenführer, a magyarországi SS alakulatok főfelügyelője, majd a XVII. SS hadtest parancsnoka. 1946-ban mint háborús bűnöst kivégezték.

23 A Purgly-család ősei Bajorországban éltek.

24 Ruzskay bizonyára a magyarországi szélsőjobboldaliakra gondolt mint Horthy politikai ellenfeleire. Ezek szerint ők már hamarabb foglalkoztak a kormányzó családfájának hiányosságaival, mint a németek.

25 *Peter Broucek*: Ein General im Zwielicht. Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau. Band 3: Deutscher Bevollmächtigter General in Kroatien und Zeuge des Untergangs des „Tausendjährigen Reiches.“ Wien, 1988. 520–521.

Ezért korlátozhatta a személyes érintkezését a hadsereg németbarát és szélsőjobboldali vezetőivel. Nem véletlen azonban, hogy a Horthy Miklós származása körüli bizonytalanság éppen 1939 elején és 1943–1944 fordulóján váltott ki érdeklődést a németországi vezető körökben. Horthy és legbizalmasabb hívei a 30-as évek végén még nem kötelezték el magukat teljesen Németország mellett. Horthy Miklós Imrédy Béla miniszterelnököt dédszülei zsidó származásának ürügyén kényszerítette lemondásra. Öt évvel később a németek és talán az ő megbízásukból a Ruszkay tábornokhoz hasonló magyar szélsőjobboldaliak is, a szövetségeseknél tett békepuhatolozások miatt kutathattak terhelő adatok után a kormányzó múltjában. Kompromittáló dokumentumok nyilvánosságra hozatalával ellehetleníthették volna a politikai helyzetét. Horstenua megjegyzése, amely szerint Horthy megnyugodhatott, mivel Ante Pavelichez hasonlóan elnézőek voltak vele a németek, egyértelművé teszi, hogy Horstenua a kormányzó feltételezett zsidó gyökereire célzott naplójában. Ugyanis Pavelic felesége anyai részről zsidó származású volt, ami felett a német politikai vezetés nagyvonalúan szemet hunyt. Ugyancsak erre utal, hogy Horstenua nem emlékezett már, hogy a Ruszkay Jenővel előző nap folytatott beszélgetésen Horthy nagyanyjáról, vagy anyjáról volt-e szó. Amennyiben Gärber Erzsébet zsidó családban született, a zsidótörvények szerint a lánya, Halasy Paula félzsidónak, a kormányzó pedig zsidó vonatkozású személynek számított volna. Nem beszélve arról a lehetőségről, ha Gärber Erzsébet ki sem keresztelkedett, akkor az 1835-ben kötött házasság érvénytelennek minősül és az utódokat jogi értelemben nem tekintették volna a Halasyak törvényes leszármazottainak. Ám erre nincs semmi bizonyíték, és arra sem, hogy a németek Horthy Miklóst ilyesmivel valaha is zsarolták volna. Horstenua feljegyzései konkrét adatok nélkül nem elégségesek a kormányzó származásának megkérdőjelezéséhez. Lehetőség adnak viszont Halasy Józsefné sz. Gärber Erzsébet férjhezmenetele előtti életpályájának megismeréséhez.

Horthy Miklós anyai nagyanyja a legnagyobb valószínűség szerint *Elise Gärber* osztrák színésznő volt, akinek Edith Futter színháztörténész a bécsi Lipótvárosi Színház legjelentősebb színésznőiről írt és 1965-ben megjelentetett doktori értekezésében részletesen ismertette művészi pályáját. Ám Elise Gärber születésének helyéről és időpontjáról, továbbá későbbi sorsáról nem közölt adatokat. Elise, akit Bécsben a fiatalsága és kedvessége miatt Lisl, Lieschen vagy Lisi néven is emlegettek, először a Józsefvárosi Színházban játszott gyermekszerepeket, majd 1821-ben a Lipótvárosi Színház társulatába lépett át. Az első két esztendőben pantomim szerepekben és statisztaként alkalmazták. 1824-ben már táncosnőként aratta első jelentősebb sikereit és vált ismertté a bécsi színházi közönség előtt. A *Természet Hangja* című darabban művészi színvonalon előadott szólótáncáról a színházi kritikusok elismerően írtak. Ebben az időszakban kezdte prózai színészi szárnypróbálgatásait, kezdetben csekély sikerrel. A kritikusok inkább a táncot és a pantomimot ajánlották neki, és javasolták, hogy tanuljon meg beszélni, mielőtt prózai szerepet elvállal. Elise Gärbert nem törte le a kudarc, hanem óriási szorgalommal idősebb színésztársai példája nyomán képezni kezdte magát. Ferdinand Raimund, a színház rendezője, későbbi igazgatója támogatta és további szerepeket adott neki. 1824. december 17-én a *Varázslókirály gyémántja* című színműben Röschen szerepében már sikeresen lépett fel.

A bécsi *Allgemeine Theaterzeitung und Unterhaltungsblatt* című színházi lap karácsonyi számában megjelent cikk szerint Gärber szép osztrák dialektusú beszédén nem érződött semmi közönségesség, vagy cseh–morva akcentus. A zenei képzést azonban továbbra is javasolták számára. 1825-től már nem vállalt pantomim szerepeket és folyamatosan mint komika és szubrett tűnt fel különböző darabokban. Betegség vagy távollét esetén a legkiválóbb színésznők, Therese Krones és Katharina Ennöckl főszerepeit is átvállalta és sikeresen helyettesítette őket. Rendkívüli szellemi képességeit bizonyítja, hogy szükség esetén két óra alatt bármilyen szerepet meg tudott tanulni, de előfordult, hogy csupán fél óra állt a rendelkezésére. A bájos, csinos és cserfes Lisi mesejátékokban, vígjátékokban és romantikus darabokban egyaránt kitűnt. Kiválóan táncolt és szépen énekelt. Eredeti humora a paródiákban különösen érvényesült. Nagyon jól utánozta a Bécsben komikusan hangzó berlini tájszólást. Karrierjének kiteljesedését jelentette Lujza szerepe az 1828 augusztusában bemutatott *Ármány és szerelemben*. Szinte minden alakításában jól megállta a helyét, ám önálló és kimagasló színészi karakterre mégsem vált. A kritika szerint a főszerepekben is kiválóan pótolta Therese Kronest és másokat, de ekkor már gyülekeztek a felhők a Lipótvárosi Színház felett. A legnevesebb régi színészek meghaltak vagy kiöregedtek és a nézőközönség fogyatkozni kezdett. Ferdinand Raimund az épület bérleti díját nem tudta rendszeresen fizetni, ezért lemondott. Rudolf Steinkeller, a színház új vezetője a színészek jelentős részét, köztük Gärbert is, indoklás nélkül elbocsátotta. A sokoldalú és elismert fiatal színésznőt azonban más társulatok szívesen fogadták. Előbb a bécsi Józsefvárosi Színházban kapott vendégszereplési lehetőséget, majd rövidebb ideig Pesten és Pozsonyban játszott. 1829 tavaszán hosszabb időre leszerződött a Budai Német Színházhoz.²⁶ Az *Allgemeine Theaterzeitung* cikke szerint a budai színház jól járt Gärberrel, mivel a publikum jó vígjátékokra vágyik.²⁷ A magyarországi városokban többnyire a legjobb szerepekkel bízták meg. Pozsonyban azokban a darabokban is játszhatott, amelyekben korábban Bécsben Katharina Ennöckl-nek, a Lipótvárosi Színház gyöngyszemének nevezett színésznőnek tartották fenn a főszerepeket.²⁸

Elise Gärber a Budai Német Színházban 1829 májusában Ferdinand Raimund *Az Alpok királya és az emberglyűlő* című romantikus mesejátékában Lieschen szerepében lépett fel először.²⁹ A Budapest Főváros Levéltárában található iratok szerint a színház legjobban fizetett művészei közé tartozott. 1830-ban havi 120 forint gázsit folyósítottak részére. Ez az összeg 1831 áprilisában 100 forintra csökkent, de még így is jóval magasabb volt, mint más színésznők jövedelme.³⁰ A színházat a legjelentősebb arisztokrata családok tagjai is rendszeresen látogatták. A bérlettulajdonosok névsorában Festetitsék, Nádasdyak, Perczelek, Zichyek, Sándor Móric az Ördöglovas, Széchenyi István gróf és Ferdinánd főherceg nevét is feljegyezték. 1831.

26 Edith Futter: Die bedeutendsten Schauspielerinnen des Leopoldstädter Theaters in der Zeit von 1800 bis 1830. Diss. Univ. Wien. Wien, 1965. 6–10.

27 Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literatur und geselliges Leben. (a továbbiakban: AT) 1829. máj. 2. 214.

28 E. Futter: Die bedeutendsten i. m.

29 AT 1829. máj. 28. 262.

30 Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) IV. 1002. hh. Színházi iratok 7. doboz: 7346/1830. 918. lap, 7351/1830. 1123. lap, 8. doboz: 16; 204; 217. lap.

szeptember 1-én az *Allgemeine Theaterzeitung* Gärber küszöbön álló budai távozásáról tudósított.³¹ A színésznőt Paul Rainoldi direktor Pozsonyba hívta, mivel a társulatában kevés komikus és táncos színész volt. A koronázóvárosban rövidesen ő lett a legkedveltebb színész. Elsősorban táncos fellépéseinek, különösen szólótáncainak köszönhető sikerét.³² 1834 márciusában Elise Gärber Taglioni romantikus balettje, a *Sylphide* főszerepében Pesten hódította meg a Német Színház közönségének szívét. A darabba beillesztett walzer dalt a közönség tapsvihara közben meg kellett ismételnie. Nagysikerű vendégszereplése után a pesti színház leszerződtette.³³ Az *Allgemeine Theaterzeitung* 1835. január 27-ei számában utoljára olvashatunk Elise Gärberéről.³⁴ Ezután nem tűnik fel többé a neve az újságokban. További sorsa ismeretlen maradt a bécsi kritikuskok és a későbbi színháztörténészek előtt is. A levéltári források és Horstenau tábornok feljegyzései azonban együttesen arra utalnak, hogy a neves színésznő 1835. február 4-én Halasy József földbirtokoshoz, Horthy Miklós anyai nagypapjához ment férjhez, és ezzel végleg feladta művészi karrierjét. A Pesti Német Színház almanachja szerint Elise Gärber 1835 húsvétja után négy másik színésszel együtt távozott a társulattól.³⁵

Horstenau tábornok igazat állított, a kormányzó nagyanyja valóban táncosnő volt. Ám a legjobbak egyike a bécsi, pozsonyi, budai és pesti színházakban. Sikeresen megállta helyét a prózai darabokban is. Sajtó- és levéltári források alapján sajnos nem deríthető ki, hogy az érzelmek mekkora szerepet játszottak élete nagy döntésében, a házasságkötésben. A német színjátszás ekkor már leszálló ágba került Magyarországon. Épült a Magyar Játékszín, a Nemzeti Színház elődje Pesten. A Budai Német Színház épületbérleti gondokkal küszködött és a Pesti Német Színháznak sem lehetett reményteljes a jövője.³⁶ A vőlegény, Halasy József családjában a színház szeretete hagyománynak számított. Édesapja, Halasy Károly már 1818-ban 50 forintot ajánlott fel a Magyar Nemzeti Színház építésére, ám ezt az összeget a színházépítés kései megvalósulása miatt csak 1837-ben kellett befizetnie.³⁷ Fia, az ifjú alszolgabíró bizonyára gyakran látogatta a Pesti Német Színház előadásait, és ekkor szerethetett bele a fiatal bécsi színésznőbe. Gärber Erzsébet származása azonban sokáig rejtélyes maradt. Az esetleges zsidó eredet nem bizonyítható, valószínűleg csupán politikailag célzatos feltételezésről lehetett szó az 1930-as évek végén. A *tímár* foglalkozást jelentő, Gärber név a zsidók számára 1787-ben engedélyezett családnevek közé tartozott és a cseh–morva területen gyakran előfordult. Ám a katolikusok és az evangélikusok közül is sokan viselték. Az umlautos

és „e”-vel írt változat egyaránt elterjedt, de Elisabeth Gärber mindig az előbbi használta és a színházi kritikákban is így szerepelt a neve. Így írta alá a nevét egy 1830. december 31-én, Pesten keltezett és a Bécsi Városi Könyvtár kéziratgyűjteményében őrzött levelében is, amelyben Adolf Bäuerle lapszerkesztőtől az *Allgemeine Theaterzeitung* számainak megküldését kérte. A levél igazi érdekességét nem annyira tartalma, mint zárópecsétje jelenti. Aligha valószínű, hogy a színésznő saját címeres gyűrűjét nyomta bele a vörös viaszba. A címerpajzs fölött jól látszik a korona, ami a nemesi származásra utal.³⁸ Meg kell azonban említenünk, hogy Ausztriában egyes polgárcsaládok is koronás címerrel rendelkeztek. A pajzsban ábrázolt kép sajnos nem kivethető, ám a pecsét felső részében ágaskodó ló, oroszlán vagy szarvas alakja látható. A Halasyak címerében is álló oroszlán szerepel, de ekkor, több mint négy évvel házasságkötésük előtt nem valószínű, hogy Halasy József és Gärber Elisabeth már szorosabb kapcsolatban álltak volna egymással és a színésznő a Halasyak címeres pecsétjét használta volna. Az 1714-től a magyar nemesek között számon tartott Gerber család címerével a színésznő levelének zárópecsétje nem mutat hasonlóságot. A magyarországi Gerberék egyébként is mindig „e” betűvel és sohasem umlautot írták a nevüket. Ám Halasy-né házasságlevelében és az 1882-ben bekövetkezett halálát hírül adó gyászjelentésben is a *Gärber* névalak olvasható. Ez is alátámasztja, hogy az osztrák színésznő volt Horthy Miklós nagyanyja, másrészt viszont cáfolja, hogy a kamarási kérelemben feltüntetett állítólagos magyarországi Gerber család leszármazottja lett volna. Ugyanakkor a koronás pecsétlenyomat az umlautos névalakkal együtt még nem bizonyítja az osztrák, vagy német nemesi eredetet.

Halasy József, a kormányzó anyai nagypapja 1860. december 10-én Bécsben hunyt el. Nem Kenderesen, hanem Kötelen, a Halasy család kriptájában helyezték végső nyugalomra.³⁹ Elképzelhető, hogy Halasy gyógykezelés céljából utazott Bécsbe? Erre a levéltári források sajnos nem adnak választ.⁴⁰ A feleség, Gärber Erzsébet személyével kapcsolatos titkolózás a mai felfogás szerint kevésbé érthető, hiszen neves táncosnő és elismert színésznő volt. A színésznői múlt a nemesi-dzsenti családokban, nem beszélve a bécsi udvari körökről mégis rossz csengésűnek számított és szabados, szinte erkölcstelen életvitelt sejtetett. A társadalmi korlátokat félresöpör szerelmi házasságot pedig abban a korszakban egyenesen botrányosnak tekintették. A budaújlaki házassági anyakönyvben a lelkész sem tüntette fel a menyasszony foglalkozását, és ennek alapján állította ki a házasságlevelet, amelyet a titokban egybekelt fiatalok a Halasy családnak Egerben és Kenderesen bemutatnak. Gärber Erzsébet időskori szellemi elborulása ugyancsak hozzájárulhatott a személye körül kialakult családon belüli titkolózáshoz. A menyasszony esetleges zsidó származása pedig, amiről egyébként a náci homályos feltételezésein kívül, nincs semmilyen adat, végképp vállalhatatlan lett volna egy magyar

31 AT 1831. szept. 1. 428.

32 AT 1833. márc. 19. 231.

33 AT 1834. márc. 28. 250.

34 AT 1835. jan. 27. 74.

35 Almanach des königl. städt. Theaters in Pesth unter Direction des Herrn Fedor Grimm. Allen Freunden der Kunst mit Hochachtung gewidmet von Paul Wilhelmi und Carl Römer Souffleurs, Pesth 1834. vom ersten December 1834 bis letzten November 1835. 15.; Deutsche Theater in Pest und Ofen, 1770–1850. (Hrsg. von Hedvig Belitschka-Scholtz–Olga Somorjai. Budapest, 1995. II. 1166. oldalán közölt adat szerint Elise Gärber 1839-ben a Pesti Német Színház tagja volt. Ez azonban elírás, vagy téves adatközlés lehet, mivel a színház évente kiadott almanachjaiban Gärber neve 1835 után többé nem szerepel.

36 BFL IV. 1002. hh. Színházügyi iratok 9. doboz: 7. lap.

37 Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára IV. 1. a. Heves és Külső-Szolnok Vármegye Nemesi Közgyűlésének jegyzőkönyvei 1837/725.

38 Wiener Städtische Bibliothek, Handschriftensammlung: Nachlaß Adolf Bäuerle LQH0043918 – Brief von Elise Gärber an Adolf Bäuerle 31. 12. 1830.

39 Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL JNSZML) XXXIII. 1. A Kenderesi Római Katolikus Egyház halotti anyakönyvének másodpéldánya 1860/1080. sz. bejegyzés.

40 A halál okaként az anyakönyv galandférgességet jelöl meg, de ebből távolabbi következtetéseket a fertőző betegség gyógyítására, a gyógykezelés helyszínére nézve nem vonhatunk le.

középnemesi családban. Feltételezhetjük, hogy Horthy Miklós többet tudott anyai nagyanja életéről, mint amennyit Witting genealógussal közölt. Tánconői, színésznői múltjáról valószínűleg hallhatott. Mégsem írhatott le mindent a Polából küldött leveleiben, mivel ezzel céljának sikerét, a kamarási méltóság elnyerését veszélyeztette volna. Ám a Horthy fivérek nagyanyjuk származásáról és a Gärber családról már aligha rendelkeztek pontos információkkal. Erre utal a Magasházy Béla borsodi főlevéltárnoknak írt levél, amelyben Horthy Miklós Gärber Erzsébet születését 1797 és 1825 között, elképesztően tág időintervallumban adta meg. Eszerint Halasy József és felesége még a saját leszármazottaik, gyermekeik és közvetlen az unokáik előtt is megőrizték titkaikat. Horthy Miklós vaktában tapogatózva egy nemes őst keresett, aki beilleszthető a hiányos őstáblába, ugyanakkor, a Halasyakról, a Horthyakról és a másik nagyanja, Puky Amália származásáról pontos családfa állt a rendelkezésére.

A Gärber Erzsébet körüli titok feltárását végül egy, a kunhegyesi római katolikus plébánia születési anyakönyvében olvasható bejegyzés tette lehetővé. 1854. december 7-én Augustina néven Kunhegyesen anyakönyvezték *Gerber Szanislaus* római katolikus kenderesi férfi, vélelmezett apa és Buday Julianna tiszaroffi leányanya gyermekét.⁴¹ Házasságon kívüli születések esetében ritkán fordult elő, hogy az apa neve alig több mint egy év múlva a Wiener Zeitung gyász híreibe bukkan fel. A lap szerint Stanislaus Gerber 49 éves matróz, mannswoth-i lakos tüdőödéma következtében egy bécsi polgári szeretetotthonban elhunyt.⁴² Stanislaus Gerbert 1807. december 2-án Bécs 4. kerületében, Wieden városrészben keresztelték meg. Apja *Johann Gerber* alkalmi szolga, anyja *Theresia Schneider* volt.⁴³ Másfél évvel korábban, 1806. május 2-án a szülők *Elisabeth* nevű lányát a Szent István-székesegyház plébániáján jegyezték be a születési anyakönyvbe, mivel a katolikus vallású, szegény sorsú család ekkor még Bécs központi részén lakott.⁴⁴ 1854 elején Stanislaus Gerber bizonyára a nővérénél, Halasy Józsefnél, sz. Elisabeth Gärbernél Kenderesen tartózkodott, amikor teherbe ejtette a tiszaroffi Buday Juliannát. Innen azonban, valószínűleg a botrány kirobbanása miatt, távoznia kellett. Witting genealógus az 1800-as évek végén hiába nézte át valamennyi bécsi plébánia 1810-ben keletkezett anyakönyvét, hiszen Horthy Miklós nagyanja pontosan négy évvel korábban, 1806. május 1-jén jött világra. Ezért kaphatott már 1821-től felnőtt pantomim szerepeket a bécsi Lipótvárosi Színházban, ami egy tizenegy éves kislány esetében elképzelhetetlen lett volna. Gärber Erzsébet valószínűleg szándékosan tüntette el a keresztlevelét és másította meg a Halasy rokonság előtt születésének évét, ugyanis alacsony származású és ráadásul két

évvel idősebb is volt a férjénél. A feltételezést, amely szerint Elise Gärber volt Magyarország kormányzójának nagyanja, egy bécsi levéltári forrás is alátámasztja. Elise másik testvére, az 1809-ben született Franz Gärber hajósinas bejelentett lakóhelye 1829-ben a Leopoldstadt 511. sz. házban, a Komödiengasse és a Jägerzeile sarkán, a Leopoldstädter Theater színészei által lakott épületben, volt. Itt keresték őt egy katonai összeírási ügyben.⁴⁵ A hajósinas bizonyára a nővére fogadta be, másképpen aligha kerülhetett volna a neves bécsi színészek otthonába.

Zsidó gyökerekre azonban semmilyen anyakönyvi bejegyzés, vagy más levéltári adat nem utal. Ez csak a náci és a magyar szélsőjobboldal egyes vezetőinek fejében fordult meg, amivel a kormányzót esetleg zsarolhatták volna. Ám azt ők sem tudták, hogy milyen családból származott Horthy Miklós nagyanja és ez a bizonytalanság adhatott alapot különböző feltételezésekre.

FÜGGELÉK

HORTHY MIKLÓS LEVELE MAGASHÁZY BÉLA, BORSOD VÁRMEGYEI FŐLEVÉLTÁRNOKNAK⁴⁶

Pola 12/I. 907

Mélyen tisztelt uram!

Unokafivérem Halasy József ajánlására vagyok oly bátor egy kérés-sel felkeresni,–

Bátyámmal a kamarásságért akartunk folyamodni, azonban megakadtunk. Úgy az apai, mint a direkt anyai ágon körülbelül a duplát tudnánk kimutatni, de anyám anyja dévaványai Halasy József né szül. Gerber Erzsébet családjáról nem vagyunk képesek adatokat szerezni.–

Szükség volna Gerber Erzsébet nemességét, ki 1795 és 1822 között született, megállapítani és szüleit, mint nagyszüleit kihozni.

Gerber [nagyapa 1] ? [nagyanya 1] ? [nagyapa 2] ? [nagyanya 2]
Gerber [apa] ? [anya]

Gerber Erzsébet

[gyermek, Horthy Miklós nagyanja]

Igen lekötelezne, ha ezen nem egyszerű munkát átvenné, és ha júniusig sikerülne a dolgot úgy nyélbe ütni, hogy az „Oberst Kämmereramt” a bizonyítást elfogadja, örömmel vagyok hajlandó 3000 (háromezer) koronát áldozni.–

Mielőbbi szíves választát elvárva vagyok tisztelő híve

*Horthy Miklós
cs. és kir. tengerészkapitány*

Címem: Nikolaus v. Horthy

K. u. K. See-Offizier

Pola

Via Milizia

41 MNL JNSZML XXXIII. 1. A Kunhegyesi Római Katolikus Egyház születési anyakönyvének másodpéldánya 1854/83. sz. bejegyzés. – A lelkész az apa nevét a Szaniszló szerint kissé magyarosítva Szanislaus-nak írta. A tiszaroffi katolikus lakosokat a kunhegyesi plébánián anyakönyvezték.

42 *Wiener Zeitung*, 1856. március 12. 9.

43 Diözesenarchiv Wien, Digitalisierte Matriken (Matricula online) Pfarre Wieden, Taufbuch 1807. Seite 148. 2. Dezember 1807. Az apa, Johann Gerber nevét nem umlautos alakban tüntették fel.

44 Diözesenarchiv Wien, Digitalisierte Matriken (Matricula online) Pfarre St. Stephan, Taufbuch 1806. Seite 145. 2. Mai 1806. Elisabeth Gärber születési adatainak bejegyzése. Az apa nevét umlauttal jegyezték fel. Mivel Johann Gärber foglalkozása lánya és fia születésekor alkalmi szolga, felesége neve pedig Theresia Schneider volt, csakis ugyanarról a személyről, illetve családról lehet szó.

45 Wiener Stadt- und Landesarchiv, Serie 1.1.8.A102/1 Konskriptionsbogen Leopoldstadt 1805–1856. No. 511. 1805–1856. 42. BI CLP 511/1-511/42.; *Wiener Zeitung*, 1829. szept. 3. 12.

46 Központi Antikvárium Budapest, 2015. december 4. 137. árverés, 71. tétel: Horthy Miklós (1868–1957) tengerésztiszt, leendő kormányzó autográf levele. <http://kozpontiantikvarium.hu/aukcio/137/tetelek/71> (hozzáférés: 2019. április 22.) – Miniszterelnökség, Kulturális Javak Bizottsága 113. ülés, 2017. március 23. 6. sz. melléklet <https://oroksegvedelem.kormany.hu/download/5/c0/22000/KJB-ules-20170323.pdf> (Hozzáférés: 2019. ápr. 22.)

KUNT GERGELY – VISKOLCZ NOÉMI

Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847–1945)*

2. rész (1870–1900)

Chapters from the research history of the princely Esterházy Family's Archive (1847–1945) Part II. (1870–1900)

The second part of the article presents the excursions of 1883 organised by the Hungarian Historical Society, from the roving conference held in Sopron, to Kismarton and Fraknó. After that, those researchers are listed, who had to get permission for the research from the sequestrate's leader (1865–1898), which was implemented due to the extreme indebtedness of the princely family. Under the examined period, the archive became more widely known and used among historians. In the Appendix, correspondence between researchers and archivists is published.

Előzmények: tudományos társulatok támogatása

Esterházy Pál Antal (1786–1866) herceg tudatos stratégia mentén egyre erőteljesebben kívánta családját megjeleníteni a magyar közéletben. A levéltár megnyitásával egyidőben híres és nagyszerű képtára Pestre vitelét és „társadalmasítását” is eldöntötte,¹ valamint a sorra alakuló tudományos és szakmai társulatok, civil egyesületek munkáját is pártfogolta. Ez a tagsági díj fizetésén túl további anyagi támogatást, illetve akár nagyvonalú meghívást jelenthetett az adott szervezetnek. Jó példa erre a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társulata, amely nevével ellentétben történészeket, művészettörténészeket és régészeket is a tagjai között tudott, Sopronban tartott 8. nagygyűlése 1847 nyarán. A rendezvény díszelnökéül a herceget kérték fel, aki az első napon estélyt adott a kaszinóban, augusztus 15-én pedig Kismartonban látta vendégül a tudós társaságot, ahol az előadásokon túl – Horváth Mihály történész Esterházy Miklós nádorról beszélt – a hercegi zenekar koncertet adott, a várprepost szentmisét tartott, megnyitották a várkertet, és végül a herceg adott estebédet.² Hálaképpen a gyűlés emlékkönyvében megjelent a mecénás herceg könyomatú arcképe – elkészítésére Josef Kriehuber neves

litográfust kérték fel –,⁴ amelyből 1000 példányt szállítottak Bécsből Pestre gőzhajón 1850 októberében Kubinyi Ágostonnak, a soproni gyűlés alelnökének, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának a kérésére.⁵ Ezen a nagygyűlésen határozták el a Magyarhoni Földtani Társulat létrehozását, és „az egész ügy... Eszterházy Pál ő főméltósága hatalmas pártfogása alá helyeztetett; a Herczeg minden jó, hasznos és közcélú vállalat hatalmas és bőkezű előmozdítója lévén, kegyeskedett az ajánlott pártfogást elfogadni, és a keletkező társulat gyámloltására évenként 400 pengő forintot aláírni”.⁶

Húsz évvel később egy másik társaság tartott az Esterházy-levéltárat is érintő összejövetelt. A Dunántúli Történetkedvelők Egylete – az 1863-ban alakult társaság a Magyar Történelmi Társulat elődje –⁷ a hercegi családnál nevelőként dolgozó Bubits Zsigmond meghívására 1867. szeptember 12–17. között tanácskozott Kismartonban. Céljuk a gazdag családi archívum megismerése volt, amelyről a főlevéltáros, Mandl János tartott egy bevezető előadást, Bubits pedig Esterházy Miklós nádor kismartoni kastélyáról értekezett. „A hercegi levéltárban ez alkalommal Nagy Imre és Ráth Károly búvárkodtak, és pedig sokra menő kivonati jegyzéseken kívül, 50-60 legérdekesebb okmányt egész terjedelműleg

1 *A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

2 Meller Simon: Az Esterházy-képtár története. Bp., 1915.

3 A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11–17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének vázlatja és munkálatai. (Szerk. Halász Gejza.) Pest, 1863.

4 Uo.

5 Meller S.: Az Esterházy-képtár i. m. Nr. 703. és 708., illetve Zádor Anna: Kapossy János hagyatékából. *Művészettörténeti Értesítő*, 39 (1990) 121–132., itt 127.

6 Kováts Gyula: Első jelentés a Magyarhoni Földtani Társulatról. Pest, 1852. 4.

7 Mann Miklós: Ráth Károly élete és munkássága. *Századok*, 99 (1965) 836–860., itt 846–848.; Lengyel Alfréd: Megemlékezés a Dunántúli Történetkedvelők példamutatásáról. *Arrabona–Múzeumi közlemények*, 10 (1968) 163–176., itt 173.

lemásoltak, II. Endrétől Rudolf koráig; így egyebek közt Istvánffy Miklósnak két eddigre ismeretlen magyar levelét is.”⁸ Nagy és Ráth levéltári kutatásaik eredményeit – két tucatnyi középkori oklevelet – a győri kiadású Hazai Okmánytár sorozat köteteiben tették közzé.⁹

A Magyar Történelmi Társulat kirándulása Kismartonba és Fraknóba 1883 nyarán

Igazán nagy visszhangot a Magyar Történelmi Társulat gyűlése váltott ki 1883-ban, ekkor már Esterházy Miklós volt a hitbizomány ura. A Társulat alapszabálya 2. paragrafus a célok között határozta meg a „nyilvános gyűlések és kirándulások tartását, levél- és könyvtárak, műemlékek tanulmányozását és ismertetését”. A választmány minden évben meghatározta a történelmi és régészeti szempontból érdekes vidéki kirándulás helyét és idejét.¹⁰ A társulati tagok legkiválóbbjai ilyenkor lehetőséget kaptak a helyi levéltárak és könyvtárak áttekintésére, majd felfedezéseiket, eredményeiket a Századokban közzé tették. Szilágyi Sándor titkár 1883. évi jelentése szerint 25 éve alatt 134 városi és családi és levéltárat kutattak át, amelynek nyomán sok forráskiadvány is született.¹¹ A kirándulások 1890-ben szűntek meg, de mindaddig a vidéktörténeti kutatások fő alapját képezték a feltárt források.¹²

1883-ban, immár 12. alkalommal a Társulat történetében, a város elöljáróságának meghívására Sopronba szervezték az éves vándorgyűlést. A korabeli sajtóban is bőszégesen tárgyalt rendezvényről Szádeczky Lajos számolt be a Századok olvasóinak, illetve ugyanebben az évben megjelent egy emlékkönyv is Matavovszky Béla szerkesztésében.¹³ A szervezőbizottság Fink János polgármester vezetésével és 24 előkelő városi-megyei polgár részvételével készült az augusztus 22-27. között sorra kerülő eseményre, amely ma már elképzelhetetlen külsőségek között zajlott. A báró Kemény Gábor másodelnök vezetésével érkező több mint ötven tagot lelkes közönség várta a szombathelyi vasútállomáson augusztus 21-én, akik ekkor megkapták a díszes programfüzetet. Átszálltak a Sopron felé tartó vonatra, megálltak még Sopron vármegye határán, a büki állomáson is, hogy a helyi plébános üdvözlését meghallgassák. Ezután futott be a vonat a soproni állomásra, ahol az éljenző tömeg újabb hazafias beszédeknek lehetett tanúja mind a fogadó városiak, mind a történészek

8 Tárca. *Századok*, 1 (1867) 216.

9 Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius IV. (Kiad. Nagy Imre-Páur Iván-Ráth Károly-Véghely Dezső.) Győr, 1867. és Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius V. (Kiad. Ipolyi Arnold-Nagy Imre-Véghely Dezső.) Győr, 1873.

10 Glatz Ferenc: A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története. *Századok*, 101 (1967) 233-267., itt 264-265.

11 Orosz István: A Magyar Történelmi Társulat útja a kiegyezéstől a rendszerváltásig. *Magyar Tudomány*, 170 (2009/2.) 132-137., itt 134-135.

12 Vonyó József: A vidék története, a helytörténet a Századok hasábjain (1867-2016). *Századok*, 150 (2016) 1117-1146., itt 1127.

13 Szádeczky Lajos: A Magyar Történelmi Társulat soproni kirándulása (1883. aug. 22-27.). *Századok*, 17 (1883) 95-100.; Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából 1883. évi augusztus hó 21-27-ig. (Szerk. Matavovszky Béla.) Bp., 1883.

részéről. Végül díszes fogatokon az „Isten hozott” feliratos diadalkapun vonultak be a városba, ahol a helyi kaszinóban estélyt adtak a vendégeknek. A másnapi nagyülésen – amelynek díszelnökéül Esterházy Pál főispánt és a Történelmi Társulat alapító tagját kérték fel, aki azonban távolléte miatt nem vállalta –¹⁴ megalakultak a bizottságok, a kismartoniba Tóth Lőrinc (elnök), Szilágyi Sándor (előadó), Demkó Kálmán, Fejérpataky László, Hajnik Imre, Károlyi Árpád, Okolicsányi László, Thaly Kálmán, Szádeczky Lajos került; a fraknóiba Kövály László (elnök), Szádeczky Lajos (előadó), Gyurinka Antal, Kis Ernő, Révész Kálmán. Ezek után Henszlmann Imre kalauzolásával kirándulást tettek a városban.

A bizottságok 23-án kezdték meg az érdemi munkát. Kismartonban Horváth Boldizsár, az Esterházy-javak zárgondnoka fogadta és vezette körbe őket, a kutatásokban Merényi Lajos levéltáros segített. „A gazdag levél- és könyvtár és a vár pompás berendezésének és műkincseinek megtekintése után a vendégek ezek közt a soproni és kismartoni notabilitások is, együtt mintegy 40-es, a várnak a gyönyörű park felé nyíló földszinti dísztermében gyűltek össze lukullusi ebédre.”¹⁵ Horváth megköszönte a társulat tagjainak, hogy „kutatásiai körébe hazánk e végvidékét, az Esterházyak, Széchenyiek és Nagy Pálok ezen emlékezetes hazáját is bevonni méltóztattak”.¹⁶ A fraknói bizottságot is diadalkapu várta „Isten hozta a Magyar Történelmi Társulat tagjait” felirattal, ők is a gazdag gyűjteményeket tekintették meg Mandl János hercegi főlevéltárossal, többek között a várkapolnát, a kincstárat, a fegyvertárat, a képtárat és a levéltárat. A pincében pedig a híres 300 éves Luther-bort is megkostolták, amelyet egy fehéregyházi pincéből szállítottak Fraknóra még Pál nádor korában. Az itteni ebédem emlékeztek a 231 évvel azelőtti vezekényi csatáról, az Esterházy-huszárokról és a 48-as kormány Esterházy miniszteréről.¹⁷

A programot még egy nagycenki kirándulás is fűszerezte, majd az utolsó napon, az augusztus 27-i zárógyűlésen a bizottsági elnökök felolvasták a jelentéseiket: a kismartoni levéltár Szilágyi Sándor ismertette, aki kiemelte, hogy „két nevezetes része, az Árpádokori oklevelek s a nagy nádor Miklós életére vonatkozó iratok már publikálva vannak”, a levéltár azonban olyan óriási, hogy a történész „mindig fog anyagot találni”.¹⁸ Thaly Kálmán a levéltár Rákóczi-korszakkal foglalkozó anyagát mutatta be. A fraknói bizottság nevében Szádeczky Lajos beszélt, aki szerint a kincstár „fegyvereiből, kincseiből, festményeiből Magyarország egyik legszebb múzeumát lehetne berendezni”.¹⁹

A vándorgyűlést követően az elvégzett szakmai munka részletesebb ismertetésére szintén a Századokban került sor: az 1883. évi 8. számot teljes egészében a kirándulás anyagának szentelték Szilágyi Sándor szerkesztésében ezzel az önálló címmel:

14 Matavovszky B.: Emlékkönyv i. m. 10.

15 Uo. 20.

16 Uo. 21.

17 Szádeczky Lajos: A fraknói-vári bizottság jelentése. *Századok*, 17 (1883) 76-81.; Matavovszky B.: Emlékkönyv i. m. 22-24.

18 Fejérpataky László: A történelmi társulat (Soproni zárgyűlés). *Fővárosi Lapok*, 1883. augusztus 29. 201. sz. 146.

19 Uo.

A Magyar Történelmi Társulat 1883. évi aug. 22-27-iki vidéki kirándulása Sopron városába és Sopron vármegyébe. Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán, Okolicsányi László és Szádeczky Lajos jelentései révén most először láthatott rá a nagyközönség az Esterházy hercegek levéltárának struktúrájára, tartalmára.

Szilágyi több fontos megállapítást tett: ez a levéltár az addig áttekintettek mindegyikével kiállja a versenyt, több mint 300 család „levelesládáit” őrzik itt, az Árpád-kori pergamén oklevelek száma 300 körül van és az Anjou-kori anyag is jelentős (ezeket Fejérpataky László, Hajnik Imre és Nagy Imre vizsgálták át). Szilágyi a kora újkori részben, különösen Esterházy Miklós nádor irataiban mélyedt el, amelyek a 71. repositoriumban több mint 30 óriási foliókötetre terjedtek. Jól látszik, hogy a ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Esterházy hercegi levéltár 71. repositoriuma megtartotta ezt a Szilágyi által felvázolt szerkezetet.²⁰ Okolicsányi László foglalta össze Thaly Kálmán eredményeit, aki elsősorban a Thököly- és Rákóczi-korra vonatkozóan kutatott.²¹ Merényi Lajos hercegi levéltáros – ismerve Thaly érdeklődési területét – éppen a Társulat érkezése alkalmából rendezte Esterházy Pál nádor katonai levelezését. Thaly több mint száz iratot másolt vagy másolatot tett le, többek között Bercsényi Miklós és Koháry István leveleit, Esterházy Pál sajátkezű fogalmazványait és titkárai írásait, ezekből még abban az évben többet közre is adott.²² Érdekes, hogy Thököly Imre leveleiből csak hat eredetit és hat másolatot talált meg (vagy kapott kézhez), míg ma Esterházy Pál irataiban negyven Thököly Imre levelet tartunk számon.²³

A fraknói levéltárról Szádeczky csak röviden emlékezett meg – valószínűleg nem is volt idejük kutatni a sok más látnivaló mellett: „miután a múlt században a családra és köztörténelemre vonatkozó okleveleket Kismartonba vitettek át, most csak a gazdasági iratokat tartalmazza, de ez is igen nagy tömeget tesz ki, elkezdve 1600-tól egészen a jelen századig; 1691-től kezdve egész mostanáig teljes e gazdasági levéltár az összes Esterházy hercegi uradalomra vonatkozólag”.²⁴

Kutatók a levéltárban

A kiránduló történészek közül Szilágyi Sándor (1827–1899) – 1883-ban a Királyi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának igazgatója –, rögtön kihasználta a lehetőséget arra, hogy megszerezzen néhány iratot. Mint a *Századok* titkára és szerkesztője, már előre gondolkodott a közlésre érdemes forrásokról,²⁵ így Esterházy Miklós nádor anyagából 85

20 Szilágyi Sándor: Jelentés a kismartoni levéltárról. *Századok*, 17 (1883) 67–72.

21 Okolicsányi László: Thaly Kálmán kismartoni kutatásairól. *Századok*, 17 (1883) 72–76.

22 Thaly Kálmán: Az 1683. évi táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából Hg. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratái s levelezése nyomán. Bp., 1883 (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből, 11. köt.)

23 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Esterházy hercegi család levéltára, Pál nádor iratai (P 125), No. 4089–4428.

24 Szádeczky L.: A fraknó-vári bizottság i. m. 78.

25 Mann Miklós: Adatok a Századok történetéhez Szilágyi Sándor szerkesztői korszakából (1875–1899). *Századok*, 102 (1968) 205–239., itt 221.

török levelet vitt magával lefordításra, ám visszaadásukról elfeledkezett. Mandl János főlevéltáros ezért Fraknói Vilmost kérte meg az iratok visszajuttatására, de csak majd két évvel később, 1885. június 11-én vehette kézbe őket ismét. Szilágyi a leveleket a fiatal orvos-orientalistának, Velics Antalnak adta oda fordítani, legalábbis mindenféle jegyzet és forrásmegjelölés nélkül az ő neve alatt jelent meg nyolc levél magyarul a *Történelmi Tárban* 1885-ben.²⁶ Szilágyi egyébként eléggé megbízhatatlan volt, Kismartonból a későbbiekben is több alkalommal kölcsönzött kéziratot, de mindig jelentős késéssel juttatta vissza a tulajdonosnak. Ez történt Esterházy Miklós nádor aktáinak négy kötete és Nyáry Krisztina naplója esetében is, Bubits Zsigmond révén elkérte őket – hozzá kell tenni, hogy az Egyetemi Könyvtár garantálta az iratok biztonságát –, s aztán jó néhány hónap, akár több év után kerültek vissza a levéltárba. Szilágyit annyiban érdekelték az Esterházyak iratai, amennyiben Erdély és a Magyar Királyság történetének megírásához újdonságokkal szolgáltak. A linzi békét tárgyaló forráskötetében kiemeli a kismartoni levéltár becességét, s megjegyzi, hogy „ha megboldogult Toldy Ferenc ez okmányokat ismeri, mily szépen fejezhette volna be classicus munkáját Esterházy életéről”.²⁷ Rákóczi György diplomáciájáról szóló értekezésében is többször merített a levéltár forrásaiból.²⁸ Ugyanakkor, ha számára nem volt olyan érdekfeszítő a felkutatott anyag, öntetlenül továbbadta, például Esterházy Miklós nádori aktái esetében a kassai vonatkozásúakat elküldte kassai kollégájának, a múzeumalapító Stöhr Antalnak, aki publikálta is a 13 iratot.²⁹ Mindezek után kifejezetten furcsa, hogy 1888-ban Szilágyi adta közre az Esterházyak 17. századi történetének ékkövét, Nyáry Krisztina magyar nyelvű naplóját, amelyet halála után fia, Esterházy Pál folytatott, s benne a legfontosabb családi eseményeket, születéseket, lakodalmakat, halálzásokat jegyezték fel.³⁰

Ugyancsak Szilágyi adta ki elhunyt barátja, Ipolyi Arnold (1823–1886) nagyváradi püspök kéziratban maradt művét Nyáry Krisztináról a Magyar Történelmi Életrajzok sorozatban.³¹ Ipolyi egyébként nem kifejezetten Nyáry

26 Török levelek a kismartoni levéltárból, 1607–1643. (Közli Velics Antal.) *Magyar Történelmi Tárban*, 3 (1885) 574–587.

27 A linzi béke okirattára. (Kiad. Szilágyi Sándor.) Bp., 1885, V.

28 Szilágyi Sándor: I. Rákóczy György és a diplomácia. Bp. 1878 (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből, 7. köt.)

29 Stöhr Antal: Esterházy Miklós nádor levelei. A *Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet Évkönyve*, 9 (1888) 8–26. Stöhr cikke elején közölte Szilágyi neki szóló levelét: „Tisztelt barátom! A herceg Esterházyiak kismartoni, rendkívül gazdag és nagybecsű levéltárában egy csomag érdekes levélre akadtam, melyet Esterházy Miklós nádor, Kassával, Eperjessel s más felső-magyarországi városokkal folytatott... Fogadd el tőle, mint tisztelem, barátságom jelét. Rád bízom, hogy akár közöld a Múzeum Évkönyvében, akár helyezd el annak gyűjteményében. Budapest, 1887. május 15. Tisztelő barátod, Szilágyi Sándor”

30 Az Esterházyak családi naplója. (Közli Szilágyi Sándor.) *Magyar Történelmi Tárban*, 11 (1888) 209–224. Bubitsnak mint nagy műveltségű kassai püspöknek köszöni meg „hogy közbenjárásával lehetővé tette e napló közlését”, uo. 210. Mai jelzete: MNL OL, Esterházy hercegi család levéltára, Pál nádor iratai P 125, Nr. 11894

31 Ipolyi Arnold: Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641. Bp., 1887 (Magyar Történelmi Életrajzok), 132.

Krisztinával foglalkozott, hanem az Esterházy-udvarban is működő Hajnal Mátyás jezsuitával, de ezt a munkáját már nem sikerült befejeznie.³² A monográfia különlegessége a kitűnő és gazdag képi anyaga, amelyet Szilágyi elsősorban Bubics Zsigmondnak köszönhetett: a kismartoni és fraknoi várak portréiból és kincseiből többet most reprodukáltak először. Ipolyinak az Esterházy-levéltárból merítő jelentős forráskiadványát is meg kell említeni, ez pedig Oláh Miklós esztergomi érsek levelezése, amelyről ezt írta a bevezetőben: „Oláh Miklós ezen itt kiadott levelezésének gyűjteménye hártába kötve ivrét nagyságu 582 beírott lapnyi papír codexben foglalattik az Esterházy hercegek kismartoni családi levéltárában”.³³ Ipolyi röviden kitért a Repositoryum 71-ben található kézirat feltételezhető eredetére is: szerinte vagy az Oláh-Dersffy ágon vagy a Liszthy család felől érkezett az Esterházyakhoz.³⁴

Az említettekén kívül sok más megkeresés is érkezett a hercegi levéltárhoz. 1881-ben Kubinyi Miklós – Árva vármegye tisztviselője, főügyész és történész, aki a Thurzó levéltárát kutatta – Thurzó-adatok iránt érdeklődött, nem alaptalanul, hiszen Thurzó Imre özvegye, Nyáry Krisztina, Esterházy Miklóshoz ment feleségül. Mandl János azonban nem sok újdonsággal tudott szolgálni, elsősorban Nyáry Krisztina naplóját említette. Kubinyi könyve Thurzó Imréről 1888-ban jelent meg, valóban nem is tudott kismartoni adatokra támaszkodni ebben.³⁵ Ugyanebben az évben Ballagi Aladár (1853–1928) is jelentkezett Merényi Lajosnál, Mandl beosztottjánál. A köztük lévő baráti viszonyra hivatkozva sürgősen kérte bizonyos iratok másolását, amelyek egy akkori horvát karabélyosokról szóló könyvéhez keltek.³⁶

1889-ben Simor János esztergomi érsek fordult Esterházy Miklós herceghez a kutatások engedélyezése, valamint másolatok készítése érdekében. Knauz Nándor (1831–1898) kanonok ekkor gyűjtött anyagot a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis újabb kötetéhez. Utólag elmondható, érsek túlságosan is derülátó volt abban a tekintetben, hogy már a 17. század forrásait is tartalmazó kiadványt előkészíthetik. Knauz halálával ugyanis félbeszakadt a vállalkozás.³⁷ 1890 folyamán pedig Eötvös Loránd, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke kérte a herceget, hogy Fejérpataky László (1857–1923) és Csánki Dezső (1857–1933) történészeket engedje a levéltárban kutatni. Fejérpataky ezekben az években a Zsigmond-kori oklevelek feldolgozását végezte a Magyar Történelmi Társulat megbízásából, és többek között a családi levéltárak anyagait tekintette át.³⁸ Csánki a Hunyadiak korához gyűjtött adatokat, de ezeket végül nem használta fel,

kismartoni jegyzetei a hagyatékaival együtt a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárába kerültek.³⁹

Amint arra rávilágítottunk a hercegi család levéltára egyre szélesebb körben vált ismertté és használttá a történészek körében a dualizmus korában. Azonban ebben az időszakban lassította a kutatók dolgát, hogy elsőként a zárgondnoknak kellett a kutatási kérelmüket jóváhagyni. Ő döntött arról is, hogy mely iratok azok, amelyek kölcsönözhetőek vagy kutathatóak. A zárgondnokságot Ferenc József uralkodó rendelte el 1865-ben 20 évre, azonban ennek letelte előtt a hercegi család tagjai úgy döntöttek, hogy azt továbbra is fenntartják a hitbizomány gazdasági viszonyainak konszolidálása érdekében. A már ugyancsak említett Horváth Boldizsár, aki 1867 és 1871 között az Andrássy-kormány igazságügy minisztereként ismert, 1877-től 1884-ig volt zárgondnok Esterházy IV. Miklós herceg és apja teljes vagyona felett.⁴⁰ Az ifjú herceg az ország első virilistája volt a magyarországi birtokai után fizetett 300 ezer forintos adóval,⁴¹ azonban a zárgondnokság miatt nem rendelkezett önállóan a tulajdonával így birtokai jövedelmével sem, hanem azt a zárgondnok felügyelte és kezelte. A zárgondnokság intézményét a hercegi család rendkívüli eladósodása miatt voltak kénytelenek bevezetni a hitelezők kielégítése érdekében, így a zárgondnok bizonyos birtokokat el is adhatott a tulajdonos jóváhagyásával. Másrészt a birtokok után járó bevétel a „zárgondnok kezeihez folyt be, és a tartozások kamatos kielégítése pedig csak a jövedelem függvényében volt lehetséges”.⁴² Miután a zárgondnokság ésszerű gazdálkodásával a legnagyobb adósságokat sikerült törleszteni, így a tanulmányunkban már korábban említett Bubics Zsigmond – ekkor már kassai püspök – gondnoksága idején a Soproni Királyi Törvényszék 1898-ban feloldotta a hitbizományi javakat érintő zárat. Ezzel a herceg visszakapta a teljes döntési jogot a tulajdona felett, amely ebben az időben 167 millió koronát ért.⁴³

Wertheimer Ede (1848–1930) történész is csak a zárgondnoktól kapott jóváhagyás után fordult Mandl János hercegi levéltárhoz 1882-ben, hogy kutatásait megkezdhesse. Wertheimer ekkor egy olyan tanulmányon dolgozott, amely Napóleon és Magyarország viszonyát mutatta be és azt remélte, hogy ehhez a hercegi család levelezésében fog erre vonatkozó adatokat találni. Ezek felkutatásában kérte a gyűjteményt legjobban ismerő Mandl segítségét, aki azonban arról értesítette, hogy nincs ilyen anyag: „könnyen képzelheti azonban Nagyságod, mennyire sajnálom, hogy az általam keresett levelezések nem találhatóak a kismartoni hercegi főlevéltárban”.⁴⁴ Ennek ellenére Wertheimer számos publikációjában foglalkozott Napóleonnal,⁴⁵ és az a cikke, amelyhez az anyagokat ekkor gyűj-

32 Uo. 126.

33 Oláh Miklós II. Lajos és Mária királyné titkára, utóbb magy. orsz. cancellár, Esztergomi Érsek-Prímás és kir. helytartó levelezése. (Közli Ipolyi Arnold.) Bp., 1875 (Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria 25.)

34 Uo. XI–XII.

35 Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi Gróf Thurzó Imre 1598–1621. Bp., 1888 (Magyar Történelmi Életrajzok)

36 Ballagi Aladár: Wallenstein horvát karabélyosai 1623–1626. Bp., 1882.

37 Szabados György: Az Esztergomi Érsekiség Okmánytárának új kötetéről. *Aetas*, 16 (2000) 328–33., itt 328.

38 Áldásy Antal: Fejérpataky László tudományos hagyatéka. *Levéltári Közlemények*, 2 (1924) 135–141., itt 137–138.

39 Lukinich Imre: A MTA Történettudományi Bizottság másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Bp., 1935. 99.

40 *Fővárosi Lapok*, 1884. május 3.; *Budapesti Közlöny* 1877. február 1075.

41 *Fővárosi Lapok*, 1883. augusztus 7. 1173.

42 Farkas József: A gödöllői uradalom története. In: Gödöllő története I. A kezdetektől 1867-ig. (szerk. G. Merva Mária–Horváth Lajos.) Gödöllő, 2007, 163–223., itt 169.

43 *Pesti Napló*, 1898. szeptember 16. 8.

44 MNL OL P 114-II.-b-C/III.-1. sz. (p. 12–13.) Wertheimer Ede Mandl Jánosnak, Budapest, 1882. március 14.

45 Wertheimer Ede: A reichstadti herceg politikai állása. *Budapesti Szemle*, 1902. 112. köt. 310–312. sz. 161–198.; Wertheimer Ede: Napoleon legújabb

tötte, 1883-ban jelent meg Budapesti Szemlében „I. Napoleon viszonya Magyarországhoz” címmel.⁴⁶

Thallóczy Lajos az 1804 és 1810 között az Esterházy uradalmakból Oroszországba irányuló juhszállításokat vizsgálta, és eredményeit az „Oroszország és hazánk” című 1884-ben megjelent könyvben tette közzé.⁴⁷ A korszak tudományos normáit követve azonban nem említette meg a hercegi levéltárban való kutatást, ezt más esetekben a levéltárosok kifejezetten zokon vették, különösen akkor, ha a nemzeti történelem szempontjából fontos személyre vonatkozott, de a hercegeknek az orosz cárokkal kötött juhüzletei nem tartoztak ezek közé.

Végül a 19. század utolsó harmadának a két legérdekesebb, az Esterházy családhoz szorosan kötődő kutatójáról is szót kell ejteni, Bubics Zsigmondról (1821–1908) és Merényi Lajosról (1854–1919). Kettőjük érdeme, hogy Miklós nádor után fiát, Pált is beemelték a magyar történelmi köztudatba akkor, amikor sommáson és leegyszerűsítve habsburgianus labancnak tartották.⁴⁸ A Thaly Kálmán nyomán kialakult negatív értékítélet az Esterházyakra vonatkozóan sokáig tartotta magát a magyar történet-tudományban.⁴⁹ Bubicsnak már az édesapja is az Esterházyaknál dolgozott, ő tette lehetővé fiának a kedvéhez való teológiai tanulmányokat. A bécsi Pazmaneumban végzett fiatalembert 1844-ben áldozópappá szentelték, és segédtanárként kezdte pályafutását Győrben az egyházmegyei papnevelő intézetben, ahol 1848-ban kereste meg Esterházy Pál Antal herceg és hívta három unokája mellé nevelőnek.⁵⁰ Később elindult egyházi és tudományos karrierje is, utóbbi részben éppen az Esterházyakkal kapcsolatos kutatásokra alapozódott. 1884-től visszatért az Esterházyakhoz és több mint egy évtizeden keresztül zörgöndök az anyagi nehézségekkel küzdő hercegi családnál.⁵¹

Kutatásai Pál Antal herceg megbízására az ő levelezésének rendezésével kezdődtek⁵² ám Bubics nem elégedett meg ennyivel, hanem ahogy ideje engedte, régebbi korokkal is foglalkozott. Emellett barátai – így például egykori tanára, Ipolyi – útját is egyengette a kismartoni és fraknoi levéltárakban. 1887-ben annak alkalmából, hogy 200 évvel azelőtt nyerte el Esterházy Pál a birodalmi hercegi címet, egy díszmunkát prezentált a hercegi családnak. Ebben „a család történetét adja elő, a levéltárban őrzött nagybecsű adatok és naplók alapján számos a családi kincstárban őrzött képpel illusztrálva. Egyik becses részlete lesz e nagybecsű munkának Esterházy Pál nádornak fiatalkori naplója...”⁵³ Már ekkor tervezte e mű kiadá-

sát, erre azonban csak nyolc évvel később került sor, mégpedig a hercegi levéltáros, Merényi Lajos bevonásával. Kettőjük közös műve Esterházy Pál nádorról 1895-ben jelent meg a Magyar Történelmi Életrajzok sorozatban,⁵⁴ s bár nem ismert a munkamegosztás (nincs előszó, sem magyarító lábjegyzet), a nagyobb erőfeszítés mindenképpen Merényinek tulajdonítható, aki addigra alaposan elmélyült Miklós és Pál nádorok levéltáraiban.

Ezt megelőzően, de még ugyanebben az évben, egy másik érdekes közleményt is megjelentetett Bubics: Esterházy Pál egy kéziratos művét, a „Mars Hungaricus”-t ismertette a nagyközönséggel, amely egyben akadémiai székfoglaló előadása is volt.⁵⁵ A felvezetésben kitért a családhoz fűződő kapcsolatára is: „mint ki e családdal már majd félszázad óta folytonos összeköttetésben vagyok, jól ismerem annak archívumát..., ez a leggazdagabb és legértékesebb családi levéltárak egyike... Én gyakrabban megfordultam a különben szépen és jól rendezett levéltárban, és kutatásaim alkalmával Pál nádor iratai között egy vastag kéziratsomóra bukkan- tam, melyet, nagy örömmre becses történelmi munkának ismertem fel”⁵⁶ Bubics azonnal felmérte a kézirat jelentőségét, azt, hogy az 1663–1664. évi török háborúknak és a 19. század történelmi által heroizált Zrínyi Miklósnak egy fontos szemtanújára akadt. Valószínűleg elfoglaltságának tudható be, hogy nem a teljes latin nyelvű szöveget adta ki, hanem annak csak a magyar kivonatát és mellé Esterházy Pál néhány, a hadjáratból feleségének írt levelét is. Ráadásul Bubics, aki a műgyűjtemény, a festmények és a metszetek értője és maga is nagy metszetgyűjteménnyel rendelkezik, nem mulasztja el felhívni a figyelmet a kéziratához csatolt 11 tollrajzra. Ezekből szerinte kilencet Esterházy Pál saját kezűleg készített,⁵⁷ amelyeket egyébként nagyon jó minőségben közre is ad a könyvben. Végül röviden bemutatta Pál írói munkásságát, és az addigi legteljesebb bibliográfiát állította össze a műveiről.⁵⁸

Bubics művéről Pauler Gyula írt bírálatot a Századokban, aki Esterházy Pált feltétlen Habsburg-hűségére és csak a saját hasznát és érdekeit szem előtt tartó magatartása miatt nem tartotta „valami nagyon rokonszenves alaknak”, szerinte „részben ez is az oka, hogy újabb történetírásunk kevésbé kutatja az Esterházy-család történelmi emlékeit, levéltárát”⁵⁹ Pauler ugyanakkor jóindulattal szemlélte pályatársa próbálkozását Pál nádor elfogadhatóbbá tételére, de a rehabilitálását nem tartotta lehetségesnek.⁶⁰ A „Mars Hungaricus” kézírata kisebb szenzációt keltett történészkörökben, 1901-ben Fejérfpataky László, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója is kölcsönkérte – feltehetőleg másolatot készíttetett róla,

életrajza. *Budapesti Szemle*, 1881. 25. köt. 49–51. sz. 459–467.; *Wertheimer Ede*: Egy összeesküvés I. Napoleon ellen. *Budapesti Szemle*, 1882. 30. köt. 64–66. sz. 286–294.

46 *Wertheimer Ede*: I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. *Budapesti Szemle*, 1883. 34. köt. 76–78. sz. 162.

47 *Thallóczy Lajos*: Oroszország és hazánk. H.n., 1884, 131.

48 *R. Várkonyi Ágnes*: Személyiség és politika. Esterházy Pál biográfiája mint interdiszciplináris kihívás. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata életpálya a politika és a művészet határvidékén. (Szerk. Ács Pál-Buzási Enikő.) Bp., 2015, 11–48., itt 12.

49 *Ress Imre*: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall*, 15–16 (2004) 284–315., itt 288–289.

50 *Ortvay Tivadar*: Emlékezés Budics Zsigmond t. tag fölött. Bp., 1908, 4.

51 Uo. 5.

52 Uo. 6.

53 *Tárcza. Századok*, 21 (1887) 779.

54 Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713. Bubics Zsigmond közreműködésével írta Merényi Lajos. Bp., 1895 (Magyar Történelmi Életrajzok)

55 *Bubics Zsigmond*: Esterházy Pál Mars Hungaricus. Bp., 1895. A kézirat ma is megvan, jelzete: MNL OL P 125-No. 11895. Bubics kutatását ismertette *Hausner Gábor*: Esterházy Pál emlékirata. In: Esterházy Pál Mars Hungaricus. (Sajtó alá rend., jegyzet, kísérlőtan. Iványi Emma.) Bp., 1989. (Zrínyi-könyvtár III.), 7–10.

56 *Bubics Zs.*: Esterházy Pál i. m. 8–9.

57 Uo. 17.

58 Uo. 90–93.

59 Pauler Gyula bírálat. *Századok*, 29 (1895) 950–952., itt 950.

60 Uo. 952.

majd néhány hónappal később visszajuttatta a hercegi levéltárba. Teljes fordítása azonban csak 1989-ben jelent meg Iványi Emmának köszönhetően.⁶¹

Bubicshoz hasonlóan Merényi Lajos is alkalmazottként kötődött az Esterházyakhoz, 41 éven keresztül dolgozott a hercegi család levéltárában. Személyében a jogi végzettségű levéltárosok után először került szakképzett történész-levéltáros Kismartonba, aki abban is első volt, hogy „belsőként” – immár, legalábbis a régmúlta vonatkozóan feloldva a titoktartási kötelezettség alól – forrásokat adhatott ki a levéltárból.⁶² A több mint hetven közlés anyaga főként Esterházy Miklós és Pál korából származik: inventáriumok, végrendeletek, rendtartások, levelezések – ezek főként a Történelmi Társaság és a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében jelentek meg. Merényi sokrétű feladatai közé tartozott kiállítások rendezése is, emlékezetes maradt az 1909-ben a Haydn-ereklyék kiállítása a kismartoni kastély oratóriumában.⁶³

A hitbizomány tulajdonosai (1847–1900)

herceg	a hitbizomány ura (Majoratsherr)
III. Esterházy Pál Antal (1786–1866)	1833
III. Esterházy Miklós (1817–1894)	1866
IV. Esterházy Pál (1843–1898)	1894
IV. Esterházy Miklós (1869–1920)	1898

A hercegi levéltárosok (1847–1900)

levéltáros	időszak
Szenczy Imre	1847–1858
Szeytz Tádé	1858–1865
Mandl János	1868–1890
Halasy Kálmán	1890–1891
Merényi Lajos	1891–1919

FORRÁSOK

I. IPOLYI ARNOLD MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1878. március 10.

MNL OL P 114-II.-b.-A-14. sz. (p. 336–337.)

Kedves Tekintetes Úr,

Megemlékezvén azon nagy szívességről, melyet irántam tanúsított, midőn a múlt nyáron a főméltóságú Herczeg Úr⁶⁴ kegyéből a levéltárat Kismartonban

61 Esterházy Pál Mars Hungaricus i. m.

62 *Ladislav Triber*: Ludwig Merényi – ein Esterházyischer Archivar 1854–1919. *Burgenländisches Heimatblätter*, 41 (1979) 45–46.; *Ress Imre*: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918). In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII. Archivar und Bibliothekar, Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes*. Amt d. Burgenländ. Landesregierung, Eisenstadt, 1999, 407–419., itt 412–413.

63 A kismartoni Haydn-ünnep. *Budapesti Hírlap*, 1909. május 28. 6.

64 III. Esterházy Miklós (1817–1894)

megvizsgáltam, és egyszersmind abban a Tekintetes urnak nagy jártasságát, szorgalmát és rendezési tehetségét alkalmam volt bámulni, ámbár azóta nem lehetett még alkalmam ezen szolgálatát meghálálnom, még is kénytelen vagyok most újra következő kéréssel alkalmatlankodni.

Méltóztassék kérem engem afelől tudósítani

1. Vannak-e a levéltárban levelek Nyári Krisztinától Gf. Esterházy Miklós nádor második nejétől
2. Vagy talán férjétől és másoktól, anyjától Várdai Katától hozzáírt levelek és Nyári Krisztinához
3. vagy Hajnal Mátyás jesuitától vagy más jesuitáktól Esterházy Miklós-hoz vagy Nejehez Nyári Krisztinához írt levelek, talán Dobronoki Jesuitától

Legyen kérem szíves a felől tudósítani. Ha azok leírása azután szükségesnek fog mutatkozni, majd bátor leszék ezért egyenesen a Főméltóságú Herczeghez és Horváth Boldizsár Úrhoz⁶⁵ személyesen folyamodni. Sokat emlegetjük itt Bubic barátommal, ki biztatott, hogy szíves lesz nekem e szolgálatot megtenni. Feledhetetlen előttünk ugyanis Kismartonban és Fraknón tanúsított szívessége.

Kérve azt továbbra is és várva mielőbbi válaszáat ide, vagyok szívességébe ajánlott kész szolgálója

Ipolyi Arnold beszercebányai püspök
Budapest az Országgyűlésen
878 Mart. 10.
szállásom Lövész utca 11 szám

2. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS IPOLYI ARNOLDNAK (FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1878. március 16.

MNL OL P 114-II.-b.-A-14. sz. (p. 339–340.)

Méltóságos és Főtisztelendő Ipolyi Arnold úrnak beszercebányai megyés Püspöknek, pápai kamarás és hittudornak mély tisztelettel

Lövész utca 11 szám ajánlott Budapesten

Méltóságos Püspök úr, kegyelmes úr!

Nem csekély sajnálattal vagyok kénytelen Méltóságodnak folyó évi március 10-kén kelt nagy becsű levelére jelenteni, hogy Nyári Krisztinától, anyja Várdai Katától, hajnal Mátyás és Dobronoki Jesuitától levelek a hercegi levéltárban nincsenek, hanem Nyári Krisztina második férjétől Gróf Esterházy Miklós nádortól feltaláltam családi ügyekben 4 darab eredeti leveleket Posonból keltezte 1629. november 1-én, 1630. május 2-kán, 1635 november 4-kén és Trencsénből 1630 december 23-kán e cím alatt, Az én szerelmes Attiamfiának Gróf Niári Christina Asszonynak adassék, hova? a levélből nem lehet tudni.

Kegyeibe ajánlott legmélyebb tisztelettel vagyok Méltóságodnak legalázatosabb szolgálója

Kismarton 1878. mart. 16.

[aláírás nélkül]

65 Horváth Boldizsár (1822–1898) jogász, ügyvéd, igazságügy miniszter, 1877–1884 között az Esterházy-javak zárgondnoka, ld. *Berzeviczy Albert*: Horváth Boldizsár emlékezete. *Budapesti Szemle*, 113 (1903) 321–351.

3. HORVÁTH BOLDIZSÁR ZÁRGONDNIK UTASÍTÁSA MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1878. március 20.
MNL OL P 114-II.-b-A-14. sz. (p. 334–335.)

Tekintetes Mandl János hercegi levéltáros urnak
Kismartonban

Ő Méltósága Ipolyi Arnold beszercei püspök úr és a m. tud. académiája tagjai a hercegi levéltárból az % alá ide csatolt jegyzékben kijelölt okiratok másolását kéri. Minthogy ezen okiratok ma már történeti értékkel bírnak, azok közlése a hercegi család semminemű érdekeit nem sérti, az engedélyt ezen okiratok másolásának kiadása iránt a tudomány érdekében meg nem tagadhatom.

Ennek folytán felhívom a tekintetes levéltáros urat, leszen szíves a %-al jegyzékben megjelölt okiratokról másolatokat venni, s ezeket akár közvetlenül ő méltóságához a püspök úrhoz, akár pedig hozzám át küldeni.

Ha azonban tekintetes levéltárnok úr a másolást önmaga nem teljesíthetvén, és e célból az eredeti okiratok átküldése szükségeltetné, akkor az eredeti okiratok hozzám küldendők, hogy a lemásolás itt Budapesten az én személyes felügyeletem alatt én felelősségem mellett eszközöltetnék.

Budapest, 878. martius 20.

Horváth
zárgondnok

4. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS HORVÁTH BOLDIZSÁR ZÁRGONDNIKNAK (FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1878. március 23.
MNL OL P 114-II.-b-A-14. sz. (p. 341–342.)

Nagy Méltóságú Horváth Boldizsár úrnak, országgyűlési képviselőnek s az Esterházy hercegség javai Zárgondnokának

Bécsi utca 2 szám ajánlott Budapest

Nagyméltóságú Zárgondnok úr, kegyelmes uram!

Folyó írt 143/Lt. szám alatt kelt kegyes parancsolatja folytán van szerencsém Gróf Esterházy Miklós nádortól Nyári Krisztina második nejéhez írt 4 darab eredeti levelét 1629. november 1. 1630. május 2. 1635. november 4. 1630 vagy 1640? december 23. alatt át küldeni.

Excellenciádnak kegyeibe ajánlott legmélyebb tisztelettel vagyok Nagyméltóságú Zárgondnok úrnak legalázatosabb szolgálja

[aláírás nélkül]

Kismarton 1878. martius 23.

5. HORVÁTH BOLDIZSÁR ZÁRGONDNIK MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Kismarton, 1878. április 2.
MNL OL P 114-II.-b-A-14. sz. (p. 349–350.)

Tekintetes Mandl János főlevéltáros úrnak Kismarton

A f.é. martius 23-áról kelt leveleivel a hercegi levéltártól Ő Méltósága Ipolyi Arnold beszercei püspök úr kivására lemásolás végett hozzám áttett

4 db eredeti okiratot a levéltárba leendő visszahelyezés végett, ide csatolva visszaküldöm.

Horváth zárgondnok
Budapest, 1878. április 2.

6. KUBINYI MIKLÓS MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Árva, 1881. március 2.
MNL OL P 114-II.-b-C/II.-8. sz. (p.70–72.)

Tekintetes uradalmi Levéltárnok Úr!

Ha ismeretlenül bátorkodom a Tekintetes úrhoz levelet intézni s egy alázaatos kéréssel terhére esni, szolgáljon mentségemül a nagy távolságon kívül, mely személyes megjelenésemet Kis-Martonban lehetetlenné teszi, ama körülmény, hogy Wimmer központi igazgató úr távozása óta nincsen ismerősöm a kismartoni uradalomban, kihez kéréssel fordulhatnék.

Szándékom néh. gróf Thurzó Imrének az árvai vár levéltárában őrzött családi levelezését közrebocsátani, a levélgűjteményhez bevezetésül (hasnolón mint néhány évvel ezelőtt gr. Thurzó György leveleihez) a korán elhalt kitűnő férfiú rövid életrajzát megírni. Minthogy pedig alapos okaim vannak hinni, hogy Thurzó Imre családi levelezésének egy része (nevezetesen a nejéhez, Nyáry Krisztinához intézett levelek) a kismartoni levéltárban őriztetnek, s reám nézve minden legkisebb adat, mely hősöm életére, jellemére, s különösen oly váratlanul bekövetkezett korai halálára vonatkozik rendkívüli érdekel bír, - bátor vagyok a Tekintetes úrhoz azon kéréssel fordulni, hogy tudtomra adni szíveskedjék:

1. Valjon a kismartoni levéltárban vannak-e Thurzó Imrétől levelek, nap-tár jegyzetek, memorialék az 1617-1621-iki évekből? s ha igen
2. Kihez kellene fordulnom, hogy e leveleket lemásolás végett megkaphassam, vagy ha ez bármi oknál fogva megengedhető nem volna – hogy a másolatokat ott készíttethessem?

Thurzó Imrének korán bekövetkezett halála dacára, oly kiváló szerep jutott hazánk történetében, hogy az életére, politikai működésére vonatkozó adatok közrebocsátása, más a történelem érdekében nyereségnek mondható, de érdekében áll ez magának a főméltóságú hercegi családnak, mely benne egyik őst tiszteli; a miért csak annál biztosabban reménylem, hogy a Tekintetes úr kitűzött feladatomban a lehetőség szerint gyámolítani, s a kívánt adatok megszerzésében segédkezet nyújtani szíves leendő.

Fogadja Tekintetes úr fáradságáért előre is hálás köszönetemet, s kitűnő tiszteletem kifejezését, mellyel maradok

Árva-Váralján, 1881. marc. 2-kan

A Tekintetes Úrnak alázaatos szolgálja

Ifj. Kubinyi Miklós,
árvai uradalmi jog-igazgató s főügyész

7. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS KUBINYI MIKLÓSNAK (FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1881. március 8.
MNL OL P 114-II.-b-C/II.-8. sz. (p. 78–79.)

Nagytekintetű ifj. Kubinyi Miklós árvai uradalmi jogigazgató és főügyész úrnak Árva-Váralján Exp. 8/3. 1881.

N[agy]t[ekintetű] jogigazg[ató] s főügyész Úr!

Folyó hó 2-áról kelt nagybecsű levelére válaszólag van szerencsém nt. jogigazgató úrnak tisztelettel tudomására hozni, hogy habár a hgi levéltárba Thurzó Imre gróf leveleiből, naptári jegyzeteiből s tőle származó memóriálékból semmi sem került, különösen pedig családi levelezésének itt egyáltalán semmi nyoma sincs, mindazáltal az ifjan elhalt nevezett grófnak születése, egybekelése és halála napjára, úgyszintén gyermekei Christina és Erzsébet születési és elhalálozási idejére vonatkozó hiteles adatokat a hgi levéltár is felmutathat és pedig Nyáry Christinának sajátkezű jegyzeteiben.

Magától gróf Thurzó Imrétől a Nyitra megyei Pászthó község némely deserta sessiója felől 1618. 1619. et 1621-ben kiadott eredeti Inscriptionalesen kívül egyéb okirat itt nem található.

Ezek mellett még Thurzó Ferencről kezdve Imréig a nevezett grófi család leszármazását feltüntető genealogiai tabellából áll mindaz, ami a nagytekintetű jogigazgató és főügyész úr által ezúttal feldolgozandó tárgyhoz tartozik vagy legalább a felvett kérdéssel némi vonatkozásban áll.

Ha mindazáltal ezek is szükségesek volnának és másolataik kiadását nagytekintetű jogigazgató és főügyész úr kívánatosnak tartaná: úgy azon tiszteletteljes kérést kell egyúttal kifejezmem, hogy az erre vonatkozó engedély és illetőleg rendelet kieszközlése végett a hitbizományi birtokos hg. őfőméltóságához vagy meghatalmazottja Horváth Boldizsár zárgondnok úrhoz (Budapest, Bécsi utca 2.sz.) fordulni méltóztassék.

Fogadjja Nagytekintetű jogtanácsos kitűnő tisztelem kifejezését, melylyel maradok nagytekintetű jogtanács és főügyész úrnak alázatos szolgálja.

[aláírás nélkül]

Kismarton 8/3. 1881.

8. BALLAGI ALADÁR MERÉNYI LAJOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1881. november 2.

MNL OL P 114-II.-b-C/II.-9. sz. (p. 86–89.)

Kedves barátom!

Az idén irányomban tanúsított szíves jóakaratom bátorít föl arra, hogy egy nagy kéréssel kopogtassak nálad.

E hó 15-dikén sajtó alá akarok adni egy munkát „Wallenstein horvát karabélyos lovasságáról”. Mellékletül kiadatlan okleveleket függesztek utána. Ezek közt szerepelne a ti levéltáratokból egy oklevél, mely a Fasc. 14. folio 103. alatt van meg nálatok. Ennek a legeslegkezdetét „Ferdinandt...-tól a levél szövege kezdetéig (Edler leieber getrauer. Demnach wir von unsern Rath, hungarischen Kammerpraesidenten und lieben getrauen Paulen Pálffy von Erdöd” etc.), kérlek, egészítsd ki, ez mindössze egy-két sor lehet, mert csak Ferdinánd címét foglalja magában. A levél tartalmának másolata meg van nálam.

Van azonban még más kérésem is, vagyis tulajdonképpeni kérésem az, hogy ezen Fasc. 14. fol. 103. (1625-26) alatt lévő, általam lemásolt oklevél után ezt jegyeztem meg: ugyanez ügyben tudósítja a nádort, hogy elégtételt adott, datum Wien, 29. decembr. 1626.” Ez az oklevél, mely nyomban az előbbi után következik, nincs lemásolva nálam, pedig nagy szükségem volna rá.

Arra kérlek tehát kedves Barátom, hogy tetézd eddigi szívességedet még azzal is, hogy ez utóbbi oklevelet másold le számomra, s 15-dikéig küldd el hozzám.

Volna még egy okmány, melyre nagy szükségem van, t.i. a Salamon-féle Eszterházy-nádor élete II. köt. 280. lapján fordításban lenyomatott királyi

rendelet a nádorhoz (mart. 31. 1626). 6 sor az egész, de bajos lesz ráakadnod. Ha azonban a hézagos jelzet (Literae Imp. ad Eszterh. 1625-26) dacára is rábukkannál, tedd meg azt a kutya barátságát, másold le még ezt is!

Általában, ha valamit találnál az általam nem használt későbbi kötetekben, bezárólag 1634-ig Wallenstein horvát lovasairól (Archebusiere), kik Gál Péter, Zrínyi György, Isolano, Drehóczy stb. vezetése alatt verekedtek, jegyezd föl pár szóval, a kötetszámot s a foliót is odaírva, s küldd el számomra e hó 15-dikéig.

Mikor jössz fel Pestre? Ha jól emlékszem e hónapra tervezted följöveteledet. Ide érve, majd elmondom élő szóval, miért olyan nagyon sürgős ennek az én munkámnak nyélbe ütése.

Becses látogatásodra számítva, azt a két oklevélmásolatot várva várva,

vagyok szerető barátod

Ballagi Aladár

Lakásom: IX. Kinizsy utca 29.

9. BALLAGI ALADÁR MERÉNYI LAJOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1881. november 13.

MNL OL P 114-II.-b-C/II.-9. sz. (p. 84–85.)

Kedves barátom!

Bocsáss meg, hogy amily serény voltam a kérésben, épp oly soká halogattam a teljesített kérelem megköszönését. Ez ügyben való eljárásod engem arról győzött meg, hogy szolgálatkész jó barát vagy, de amellet szigorú hivatalnok, aki Vorschriftjéhez alkalmazkodva az ilyen magamfajta telhetetlen kutató embernek szép hegedűszóban tudtára tudja adni, hogy hékás eddig és ne tovább, mert az engedély lejárt.

Most csak így levélelileg köszönöm pajtás, hogy kérelmemet oly gyorsan teljesítetted. Alig várom, hogy itt nálunk élőszoval is kifejezhessem. Viszontlátásig ölel

szerető barátod

Ballagi Aladár

Budapest, 81. X. 13.

10. WERTHEIMER EDE MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1882. március 5.

MNL OL P 114-II.-b-C/III.-1. sz. (p. 6–9.)

Budapest, 1882. márc. 5-én

Nagyságos Mandl János hercegi főlevéltáros úrnak

Nagyméltóságú Horváth Boldizsár úr, mint az Esterházy hercegi javak zárgondnoka, méltóztatott engem értesíteni, hogy részemre az Esterházy hercegi levéltár átkutatására való engedélyt megadja, különösen pedig a hercegi ház tagjainak azon levelezésre nézve, melyek I. Napóleon korszakába esnek. Hivatkozva azon körülményre Öexcellenciája az említett engedélyről Nagyságodat is értesítette, bátorlakodom Nagyságodhoz a következő kérést intézni.

Szándékomban állván, szintén levéltári kutatások céljából még e hónapban Párizsba utazni, érdekebben állana, még Párizsba való utazásom előtt meglátogatni, vajon minő és mily terjedelmű levelezések őriztetnek a kismartoni levéltárban.

Meg lévén győződve, hogy Nagyságod teljesen ismeri a kismartoni levéltár kincseit, nagyon lekötelezne, ha erre nézve felvilágosítást adni és kéresemet teljesíteni méltóztatnék. Legyen szabad azon reményemnek kifejezést adnom, hogy becses válaszával minél előbb szerencsétlenni fog.

Már eleve is hálás köszönetemet kifejezvéni maradtam
Nagyságod alázatos szolgája

Wertheimer Ede
Budapest, Korona utca 17. sz. 3.

**11. WERTHEIMER EDE
MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK**

Budapest, 1882. március 14.
MNL OL P 114-II.-b-C/III.-1. sz. (p. 12–13.)

Nagyságos Mandl János főlevéltárnok úrnak,

fogadja hálás köszönetemet b. tudósításáért, valamint azon szeretetreméltóságáért, amellyel I. Napóleonra vonatkozó kutatásaim előmozdítására készen mutatkozott.

Könnyen képzelheti, azonban Nagyságod mennyire sajnálom, hogy az általam keresett levelezések nem találhatók a kismartoni hercegi főlevéltárban. Mindenesetre bátor leszek annak idején Nagyságodat látogatásomról értesíteni, és előre már örvendek a szerencsének Nagyságoddal személyesen is érintkezni.

Kiváló tisztelettel maradok alázatos szolgája

Wertheimer Ede
Budapest, 1882. március 14-én
Korona utca 17.

**12. THALLÓCZY LAJOS
MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK**

Odessa, 1882. augusztus 31.
MNL OL P 114-II.-b-D/II.-2. sz. (p. 383–384.)
Odessa 1882. aug. 31.

Tisztelt Uram!

Bocsásson meg, hogy levélbeli megkeresés útján vagyok bátor szíves barátságát kérni, miután eddig személyesen nem volt alkalmam annak megnyerésére.

Oroszországban utazván nyomába jutottam, hogy a század elején a Hg. Esterházy-féle udvarukból számos anyajuh és kos szállított ide Dél-Oroszországba. Jeleül 1804-1810 között bizonyos Ruvie szállított a Chersonesusba, s Taurisba vagy 8-10 000 darabot.

Gazdasági szempontból utazván, nagyon lekötelezne, ha

1. kegyesednék a Hg. Esterházy-féle juhtenyésztés történetére vonatkozó főbb adatokat esetleg hagyományokat is a még élő tiszteltől

2. specialiter a fent érintett orosz exportra vonatkozó adatokat velem közölni, ha ugyan van nyoma a kismartoni levéltárban.

Becsés felvilágosítását kérem Budapestre intézni. (Vár Uri u. 60. sz.) Én innen Konstantinápolyba indulok s oct. hó végén reményem, honn leszek, abban a reményben, hogy Uraságod nem áttolja ezen irányban szíves közreműködését

Előre is lekötelezettje

Thallóczy Lajos
min. fogalmazó

**13. THALLÓCZY LAJOS
MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK**

Budapest, 1882. október 28.
MNL OL P 114-II.-b-D/II.-2. sz. (p. 386.)
Budapest, [1]882. oct. 28.

Tisztelt Uram!

Odessából bátor voltam azt a kérést intézni T. Uraságodhoz: lenne kegyes nekem az Esterházy-féle régibb (múlt század vége s jelenek elejéről [1]820-830-ig) juhtenyésztésre vonatkozó adatokat – amennyiben összeállításuk fáradsággal nem – kivonatlag megküldeni.

Ismétem e kérést innen s reményem, hogy az ügy érdekében szíves közreműködését tőlem nem fogja elvonni.

Becsés válaszáat várva vagyok Uraságodnak tisztelője

Dr. Thallóczy Lajos
m. fogalmazó

**14. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS
THALLÓCZY LAJOSNAK (FOGALMAZVÁNY)**

Kismarton, 1882. november 19.
MNL OL P 114-II.-b-D/II.-2. sz. (p. 388–389.)

Tisztelt Uram!

Odessából vett barátságos levelére lehetetlen volt ez ideig válaszolnom, mert az abban felvetett két kérdés közül az orosz exportra vonatkozót máig nem sikerült még megoldani, dacára minden utánjárás és (fáradhatatlan) kutatásnak. Minthogy azonban Budapestről kelt újabb levele csak az Esterházy-féle régibb juhtenyésztésre vonatkozó adatok megküldését sürgeti: van szerencsém erre tisztelettel válaszolni, hogy a hgi juhászatok a régmúltban egyes juhászoknak voltak bérbe adva és csak 1800-tól fogva lőnek successive házi kezelésbe átvéve. A birkanyájak keletkezése és nemesítése történetét felvilágosító összes főlevéltári iratok úgymint

1. az eszterházi kerület 1800. évi juhászatának sommás kimutatása
2. az Esterházy hgi hitbizomány 1793-1801, az 1815iki évi juhtenyésztéséről készült s 3 nemzedéket felölelő, valamint a finomított juhállományra vonatkozó kimutatás
3. az 1818ik évi teljesen finomított juhlétszámot feltüntető okiratok hivatalos használat s illetőleg az országos törzskönyvbe leendő beiktatás végett f. évi június 20án a hgi javak központi igazgatóságához lőnek fölterjesztve egy
4. okmány kíséretében, melyből kitűnik, hogy juhászatunk század elején célba vett finomítása a Spanyol-szász s Morvaországból, továbbá Szilézia s Ausztriából importált nemes fajú kosok és anyajuhoknak az uradalmakban történt okszerű elosztása útján eszközöltetett.

Ha tehát az itt csak synoptice – mert kéznél nem lévő – iratok betekintését vagy tanulmányozását munkálata előbbrevitelének szempontjából kívánatosnak tartja: méltóztatnék azok közlését illető kérelmével akár a hgi javak Közp. Igazgatóságához, akár pedig közvetlenül Tanárky Gyula gazdasági tanácsos úrhoz fordulni.

Kelt Kismartonban 19/11. 1882.

[aláírás nélkül]

**15. THALLÓCZY LAJOS
MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK**

Budapest, 1882. november 27.
MNL OL P 114-II.-b-D/II.-2. sz. (p. 385.)

Tisztelt Uram!

Szíves sorait nagyon köszönöm. Ha idém engedi magam rándulok föl Kismartonba, ha azonban nem lehetne mód benne Horváth B[oldizsár] Őexelenciája szíves közbenjárásával fogom az illető aktákat az országos levéltárban leendő rövid használatra kikérni.

Magamat szíves jóindulatba ajánlva vagyok
Budapesten 1882. nov. 27.
igaz tisztelője

Thallóczy Lajos

**16. HORVÁTH BOLDIZSÁR ZÁRGONDNIK UTASÍTÁSA
MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK**

Budapest, 1883. július 8.
MNL OL P 114-II.-b-H.-11. sz. (p. 1063.)
T. Mandl János hgi főlevéltárnok urnak Kismarton

Sopronmegye alispánja f.é. Jul.1-én 6594. sz.al kelt levelében arra kér fel, hogy az Orsz. történelmi társulat kiküldendő tagjai a Sopronban f.é. aug. havában tartandó vándorgyűlés alkalmából a kismartoni hgi kastélyt, könyv- és levéltárat tovább a fraknoi várat és gyűjteményeit s esetleg az eszterházi kastélyt is megtekintessék.

Ma válaszoltam alispán urnak, kijelentvén, hogy e kívánalmat teljes készséggel akarám teljesíteni. A megtekintés t. Uraságod vezetése mellett fogván megtörténni, erről kellő tájékoztatás végett előre is tudósítom azon megjegyzéssel, hogy mihelyt a vendégek számáról és megjelenésük napjáról további közlést veszek, arról t. Uraságodat azonnal értesíteni fogom.

Kelt Kismarton 883 Julius hó 8-án

Horváth zárgondnok

**17. SZILÁGYI SÁNDOR ELISMERVÉNYE
(MÁSOLAT)**

Kismarton, 1883. augusztus 25.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 381–382.)

Reversalis

24+26+35. összesen 85 darab török levélről, melyet a herczeg Esterházy levéltárból a zárgondnok úr Ő Excellentiája engedelméből a Történelmi Társulat magához vett lefordíttatás céljából

Kismarton, 1883. aug. 25-én

Szilágyi Sándor s.k.
a Magyar Történelmi Társulat titkára

**18. DIVALD ADOLF A KISMARTONI
FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK**

Kismarton, 1883. október 3.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 413–414.)
A herczegi Főlevéltárnak Helyben

Zárgondnok úr f. évi october hó 2-án kelt 855. számú rendelete folytán felhivatik a címzett hivatal, hogy az Acta Palatini 1634-43 III. kötetében foglalt okiratokat rendes lajstrom és térítvény mellett Szilágyi Sándor úrnak a budapesti kir. egyetemi könyvtár igazgatójának – két hónapi határidőre mielőbb rendelkezésre bocsájtani szíveskedjék.

Kismarton 1883. october 3-án

Esterházy Herczegség Zárgondnokságának
Központi Igazgatósága (pecsét) Divald⁶⁶

**19. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS SZILÁGYI SÁNDORNAK
(FOGALMAZVÁNY)**

Kismarton, 1883. október 4.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 411.)
Nagyságos Szilágyi Sándor úrnak a kir. egyetemi könyvtár igazgatójának Budapesten

Horváth Boldizsár zárgondnok úr folyó évi 855. szám alatt kelt kegyes rendelete folytán van szerencsém az Acta Palatini 1634-1643. III. kötetében foglalt okiratokat a hozzá tartozó lajstrommal Nagyságodnak azon tiszteletteljes kéréssel használatra átküldeni, hogy az % alatt ide mellékelt térítvényt aláírni és ezen főlevéltári hivatalhoz visszabocsájtani méltóztassék.

Kelt Főméltóságú Herczeg Esterházy főlevéltárában, Kismartonban, 1883. october 4kén.

[aláírás nélkül]

20. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1884. január 22.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 405.)

Nagyságos Úr!

Az „Actorum Palatini” III-ik kötetét legőszintébb és leghálásabb köszönetemnek kifejezése mellett azon tiszteletteljes kéréssel van szerencsém visszaküldeni, hogy az ennek folytatását képező IV. kötetet 6 heti használatra az egyetemi Könyvtárnak teljes biztosítékot nyújtó helyiségeibe leküldeni kegyeskedjék.

Kiváló tisztelettel Nagyságod alázatos szolgálja

Szilágyi az egyetemi Könyvtár igazgatója
Budapest, 1884. január 22-én

**21. DIVALD ADOLF A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI
HIVATALNAK**

Kismarton, 1884. január 27.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 397.)

Zárgondnok úr f. évi január hó 22-én kelt 620 számú rendelete folytán, felhivatik a címzett hivatal, hogy az „Actorum Palatini” IV. füzetét, térítvény mellett, Szilágyi Sándor úrnak a budapesti királyi egyetem könyvtár igazgatójának 6 heti használatra mielőbb rendelkezésre bocsájtani szíveskedjék.

Kismarton 1884. január 27-én

Esterházy Herczegség Zárgondnokságának
Központi Igazgatósága (pecsét) Divald

⁶⁶ Divald Adolf (1828-1891) erdész, az Esterházy hercegi uradalmak igazgatója 1889-ig, nyugdíjba vonulásaig, *Révay Nagy Lexikona*. 5. kötet (Csata-Duc). Bp., 1912, 621.

22. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS SZILÁGYI SÁNDORNAK
(FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1885. február 7.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 399.)

Nagyságos Úr!

Múlt év január 22-én 1883/84: 126 számmal becses átirata Horváth Boldizsár zárgondnok úrnak 1884:62. számú rendelete folytán, volt szerencsém „Actorum Palatini anni 1644 et 1645” IV. kötetét Nagyságod kezeihez és használatára, ugyancsak múlt év január 29-én tárgymutatóval együtt átküldeni.

Azon esetben, hogy ha Nagyságodnak a fönnjelzett okmánygyűjteményre ma – egy év eltelte után immár szüksége nem volna tiszteletteljesen kérem Nagyságodat, hogy azt a hercegi főlevéltárba visszaküldeni méltóztassék. Ki, nagyrabecsült hajlamaiba ajánlottan kiváló tisztelettel maradok Nagyságodnak alázatos szolgálja

Kism. 1885. február 7-én

[aláírás nélkül]

Esterházy hg. főlevéltárnak

Nagyságos Szilágyi Sándor úrnak, a bpesti Kir. tudományegyetemi könyvtár igazgatójának stb. Bpest IV. Barátok tere

23. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1885. február 9.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 389.)

Nagyságos Uram!

A magyar Tud. Akadémia a linczi béke okmánytárát⁶⁷ éppen két hét előtt adta sajtó alá. Miután az Act. Palat. IV. kötetében levő anyag nevezetes része e kötetben foglaltatik, kérem Nagyságodat méltóztassék azt még egy fél évig a könyvtárnál meghagyni.

Kiváló tisztelettel Nagyságod alázatos szolgálja

Szilágyi Sándor, az egyetemi könyvtár igazgatója

Budapest 1885. február 9-én

Nagyságos Mandl János úr herceg Esterházy főlevéltárnokának Kismartonban

24. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1885. április 29.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 391.)

Nagyságos Uram!

Az Actorum Palatini anno 1644 et 1645 Liber quartus-át van szerencsém hálás köszönetem kijelentése mellett mellékelve küldeni.

Kiváló tisztelettel

Nagyságod alázatos szolgálja Szilágyi,

az egyetemi Könyvtár igazgatója

Budapest, 1885. ápril 29-én

Nagyságos Mandl János úr főméltóságú herceg Esterházy-féle levéltár Igazgatójának Kis-Marttonban⁶⁸

25. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1885. május 6.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 369.)

Tisztelt barátom uram!

Azon bizalmas kéréssel fordulok kegyedhez, hogy szíveskedjék után nézni, hogy gr. Esterházy Miklós nádor leányát Juliát melyik évben és melyik napon vette nőül Nádasdy Ferencz? ott a ltárban könnyen lesz erre vonatkozó adat, s kérem szíveskedjék azt nekem megírni

Kiváló tisztelettel régi barátja Szilágyi Sándor

Bp. 885 6/V.

26. FRAKNÓI VILMOS MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1885. június 8.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 387.)

A főméltóságú Herczeg Esterházy-család Zárgondnokságának Kismarton

Ezennel szerencsém van átküldeni Esterházy Miklós nádor török levelezését, melyeket Szilágyi Sándor akadémiai tag tudományos használat végett a levéltárból átvett volt. Egyszersmind az Akadémia köszönetét fejezem ki azon készségért, mellyel a történeti buvárlat érdekeit előmozdítani méltóztatott.

Fogadja kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1885. június 8.

Fraknói Vilmos főtitkár

27. MANDL JÁNOS FRAKNÓI VILMOSNAK
(FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1885. június 11.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 383.)

Nagyságos Főtisztelendő Fraknói Vilmos A Megváltóról c. szekszárdi apát s a nagyváradi székeskáptalani kanonok úrnak, a szépművészetek és bölcséleti tudományok tudórának, a magy. tud. Akadémia főtitkárának Bpest (V. Akadémiai Palota)

Folyó hó 8-án kelt becses átirata kíséretében visszaérkezvén a kismartoni hercegi főlevéltárba néhai gróf Esterházy Miklós nádor azon eredeti levelei, meglehet a történelmi társulat főtitkára, Szilágyi Sándor egyetemi könyvtárigazgató úr, lefordítás céljából 1883. aug. 25-én magával Bpestre vitte: van szerencsém az általa ugyanakkor kiállított térítvényt % alá csatolva ezennel visszaszármasztatni. Kiváló tiszteletem nyilvánítása mellett maradván Nagyságodnak

Ksm. 1885. jún. 11.

alázatos szolgálja

[aláírás nélkül]

28. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1887. február 19.
MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 373.)

Tisztelt Barátom!

Kérem szíveskedjék után nézni a ltárban megvan-e gróf Zrínyi György és gr Széchy Maria lakodalmi meghívója – mely az 1618-20 évek valamelyikében történt?

⁶⁷ A Linzi Béke Okirattára. (Kiad. Szilágyi Sándor) Bp. 1885.

⁶⁸ Mandl május 1-én küldte meg az igazolást arról, hogy átvette a kötetet, ld. MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 415.)

S ha meg volna – a mi rám nézve nagy öröm volna – kegyeskedjék azt kivonatban vagy másolatban velem közölni.

Budapest 1887 febr. 19.

Kiváló tisztelettel Szilágyi Sándor
Vagy talán a lakodalmi ünnepélyek leírása megvolna?

29. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS SZILÁGYI SÁNDORNAK

Kismarton, 1887. február 22.

MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 371.)

Nagyságos Uram!

A meghívót Zrínyi Györgyék lakodalmára – Zárgondnok úr ő méltóságának rendeletéből – már hetekkel ezelőtt is szorgalmasan kerestük.⁶⁹

Nagyságod nagybecsű sorainak vételével újabb kutatásokat eszközöltünk, de sajnálattal vagyok kénytelen jelenteni, hogy ezek is eredménytelenek maradtak.

Hódoló tisztelettel nagyságodnak alázatos szolgálja

Mandl
Km. 1887. febr. 22.

30. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS SZILÁGYI SÁNDORNAK (FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1887. október 9.

MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 353.)

Nagyságos Szilágyi Sándor úrnak, a kir. tudom. egyetemi Könyvtár igazgatójának stb.

Budapesten IV. Barátok tere Egyetemi Könyvtár
fénykép értéke 12 ft.

Nagyságos úr!

Bubics Zsigmond zárgondnok úr k. meghagyása folytán van szerencsém Nyáry Krisztina, Gróf Esterházy Miklós második nejének fényképét ide mellékelve használatra átküldeni.

Kiváló tisztelettel Nagyságodnak alázatos szolgálja
Kismarton 1887. október 9-én

[aláírás nélkül]

31. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS SZILÁGYI SÁNDORNAK (FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1887. október 13.

MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 357.)

Nagyságos Szilágyi Sándor úrnak, a kir. tudom. egyetemi könyvtár igazgatójának stb.

archiváliák értéke 100 ft

Budapesten IV. Barátok tere Egyetemi Könyvtár

Nagyságos úr!

Zárgondnok úr ő méltóságának szóbeli utasítása folytán van szerencsém a hercegi főlevéltár Protocolum, seu brevis chronica nativitatum Comitum Esterás, Item antquitates familiarum Várdai et Nyári című 180 quart oldalt

⁶⁹ Ugyanezt Bubics Zsigmondnak is megírta Mandl János 1887. január 21-én, ld. MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 379.)

tartalmazó fasciculusát azon megkereséssel átküldeni, hogy azt vett használat után ismét ide visszaküldeni méltóztassék.

Kelt főméltóságú Esterházy herceg főlevéltárában

Kismarton, 1887. október 13-kán

[aláírás nélkül]

32. MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROS SZILÁGYI SÁNDORNAK (FOGALMAZVÁNY)

Kismarton, 1888. január 7.

MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 359-360.)

Nagyságos Szilágyi Sándor úrnak, a kir. tudom. egyetemi könyvtár igazgatójának stb.

Budapesten IV. Barátok tere (Egyetemi Könyvtár) (IV. Ferencziek tere)

Nagyságos úr!

Múlt év október 13-kán Zárgondnok úr Ő méltóságának szóbeli meghagyása folytán volt szerencsém a hercegi főlevéltár „Protocollum seu brevis nativitatum Comitum Esterhás Item antiquitates familiarum Várdai et Nyári” című 180 quart oldalt tartalmazó könyvecskét Nagyságod kezéhez és használatára átküldeni.

Azon esetben, hogy ha Nagyságodnak a fönjelzett könyvecskére immár szüksége nem volna, tiszteletteljesen kérem Nagyságodat, hogy azt a hercegi főlevéltárba visszaküldeni méltóztassék.

Kelt főméltóságú Esterházy herceg főlevéltárában

Kismarton, 1888. január 7-kén

[aláírás nélkül]

33. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1888. január 8.

MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 361.)

Nagyságos Uram!

F.é. január 7-én kelt becses soraira válaszul van szerencsém kijelenteni, hogy a Protocollum etc. kéziratot mélt. Bubics Zsigmond püspök úr felhatalmazása következtében tartottam eddig magamnál s adtam a készült munkát sajtó alá. Jelenleg épen a correcturát állítom össze, s a mint azzal készen leszek, azonnal lesz szerencsém a kéziratot Nagyságodnak köszönettel visszaküldeni.

Kiváló tisztelettel Nagyságod alázatos szolgálja

Szilágyi, az Egyetemi Könyvtár igazgatója

Budapest, 1888. január 8-án

Nagyságos Mandl János úrnak,
a herceg Esterházy levéltár főlevéltárnokának

34. SZILÁGYI SÁNDOR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1888. január 22.

MNL OL P 114-II.-b-A-16. sz. (p. 363.)

Nagyságos uram!

Van szerencsém a „Protocolum seu brevis chronica, nativitatem Comitum Esterhas A. 1604 No. 11. item antiquitates familiarum Várdai et Nyári című kézirati művet hálás köszönetem kijelentése mellett, mellékelve vissza

küldeni. A mű az egyes történeti adatok felderítésére szolgáló becses anyának közzététele által csak nyer hazai történelmi irodalmunk.

Meg fog a mű jelenni a Történelmi Tárból,⁷⁰ s külön lenyomatban is, amelynek egy példányát lesz szerencsém Bubics Zsigmond püspök úr ő méltóságának átadhatni. Ismételve megköszönve Nagyságod e tárgy körüli szíves eljárását s a mű kézhezvételéről rövid értesítést kérve

Kiváló tisztelettel maradok Nagyságod alázatos szolgája

Szilágyi az egyetemi könyvtár igazgatója

Budapest, 1888. január 22-én

Nagyságos Mandl János úrnak,
herceg Esterházy-féle főlevéltár⁷¹

35. CSERNOCH JÁNOS HERCEGI TITKÁR MANDL JÁNOS LEVÉLTÁROSNAK

Bécs, 1889. április 6.

MNL OL P 114-II.-b.-C/I.-3. sz. (p. 19–20.)

Tekintetes Mandl János! Herczegi főlevéltárnok Úr!

A Herczeg Magyarország Prímása Simor János, Bibornok Ő Eminentiajának eredetiben becsatolt leveléből kitetszik venni, minő levelek, és okmányok másolatait kíván kiadatni a „Monumenta Ecclesiae Strigoniensis” című kiadandó munka tökéletesítéséhez.

Főméltóságú Herczeg Esterházy Miklós Urunk Ő Kegyelemessége Ő Eminentiajának jelen kérésére mai nap azt felelte, hogy a levéltárban netán meglévő levelek, és rájuk vonatkozó okmányok másolatban lévő expedícióját, és egyszersmint azt is elrendelte, hogy e másolatok Nagyságos Knauz Nándor apátkanonok úrnak minél előbb megküldessenek.

Midőn Ő hercegsége egyúttal engem utasítani méltóztatott, hogy eb-beli akaratról Tekintetes főlevéltárnok urat tudósítsam, felkérem Tekintetes Urat, szíveskedjék a Bibornok Ő Eminentiajának levelében kijelölt levelek, és okmányok másolatait expedíálni, s e másolatokat a nevezett Nagyságos Apátkanonok Úrnak mielőbb megküldeni.

Különös tisztelettel lévén

Bécsben 889. April 6-án

Alázatos szolgája s barátja Csernoch János h. titkár

36. SIMOR JÁNOS ESTERHÁZY MIKLÓSNAK

Esztergom, 1889. április 3.

MNL OL P 114-II.-b.-C/I.-3. sz. (p. 16–17.)

Főméltóságú Herczeg Úr!

„Monumenta Ecclesiae Strigoniensis” cím alatt Knauz Nándor esztergomi apátkanonok s akadémiai tag szerkesztése mellett jelenik meg az én költőségemen az esztergomi főszékesegyházmegyének oklevéltára és története. A megbízásomból dolgozó szerző arra iparkodik, hogy ezen nemcsak az esztergomi főegyházmegye, de általában hazánk történelmére nézve nagy fontosságú publicatio minél tökéletesebb legyen, mely törekvésében kutatásainak fonalán annak tudomására jutott, hogy a Herczegség kismartoni

⁷⁰ Az Esterházyak családi naplója. Közli Szilágyi Sándor. *Magyar Történelmi Tárból*, 11 (1888) 209–224.

⁷¹ Mandl január 24-én írta, hogy megkapta a kéziratot, ld. MNL OL P 114-II.-b.-A-16. sz. (p. 367.)

családi levéltárában több e gyűjtemény keretébe illő okmány őriztetik, melyek nélkül a publicatio maga alig tarthatna igényt a teljességre. S különösen a most sajtó alá készülő kötetben szükségesegek Losy, Lippay, Szelepchényi esztergomi érsekeknek a kismartoni levéltárban őrzött levelei és a rájuk vonatkozó okmányok.

E czélből oly tiszteletteljes kéréssel van szerencsém Herczegséghez fordulni, méltóztassék megengedni, hogy a kismartoni levéltár a „Monumenta Ecclesiae Strigoniensis” című publicatiohoz szükségelendő okmányoknak másolatát Knauz Nándor apátkanonoknak kiadhassa.

Fogadja egyébként Herczegség kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását, mellyel maradok

Esztergomban, 1889. april hó 3-án

Herczegségnek alázatos szolgája

Hgprimás Simor János

37. CSERNOCH JÁNOS HERCEGI TITKÁR A KISMARTONI HERCEGI LEVÉLTÁRNAK

Bécs, 1890. június 9.

MNL OL P 114-II.-b.-C/I. 4–5. sz. (p. 24.)

Tekintetes Központi Igazgatóság!

Az ide mellékelt levélben a T. Magy. Tudományos academia megkereste Ő Herczegségét, mikép a történelmi bizottság megbízásából megjelenendő Dr. Fejérpataki László, és Dr. Csánki Dezső uraknak a kismartoni levéltár használatára megengedtessek.

Van szerencsém a Tekintetes Központi Igazgatóságot ezennel tudósítani, hogy Ő Herczegsége ezen megkeresésnek megfelelően, az abban kijelölt irányban a levéltár betekintését megengedni méltóztatott.

Különös tisztelettel maradván

Bécsben 890. június 9én

alázatos szolgája Csernoch János h. titkár

38. EÖTVÖS LORÁND ESTERHÁZY MIKLÓSNAK

Budapest, 1890. május 28.

MNL OL P 114-II.-b.-C/I. 4–5. sz. (p. 22.)

Magyar Tudományos Akadémia 343.

Főmagasságú Herczeg Úr!

Dr. Fejérpataky László úr, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, ki a Történelmi Bizottság megbízásából a Zsigmond király korára vonatkozó oklevelek összegyűjtésével foglalkozik, és Dr. Csánki Dezső úr, ki ugyancsak a M. T. Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából gróf Teleki József bevégzetlenül maradt munkáját, a „Hunyadiak korát” folytatja, a nyár folytán nagyobb szabású levéltári kutatásokra készülnek.

Van szerencsém Főméltóságodat fölkérni, hogy a nevezett uraknak a kismartoni levéltár július hóban leendő használatára kegyesen megengedni méltóztassék.

Fogadja Főméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1890. május 28.

b. Eötvös Loránd elnök

Főméltóságú Herczeg Esterházy Miklós úrnak
Wien Wallnerstrasse

39. THALLÓCZY LAJOS MEGBÍZÁSA HODINKA ANTALNAK

Bécs, 1890. november 18.

MNL OL P 114-II.-b.-C/II.-14a sz. (p. 120.)

Megbízás

Hodinka Antal a cs. és k. közös pénzügyi levéltár tisztviselője azonnal megbizatik, hogy a Főmélt. Herczegi Zár gondnokság kegyes engedélye következtében a kismartoni levéltárból használat végett átvegye az ott e célra kijelölt anyagot, arról elismervényt állítson ki, s azokat nevezett levéltár helyiségeiben személyesen szállítsa el. Megjegyeztetik, hogy a közös pénzügyi levéltár felelősséget vállal az átveendő okmányoknak ép karban és hasonló módon leendő visszaszállításáért.

Bécs, 1890. november 18.

Dr. Thallóczy Lajos
csász. kormánytanácsos,
a közös pénzügyi levéltár igazgatója

40. THALLÓCZY LAJOS BUBICS ZSIGMONDNAK

Kismarton, 1890. november [nap nélkül]

MNL OL P 114-II.-b.-C/II.-14a sz. (p. 122.)

Méltóságos és T[ekinte]t[es] Püspök Úr!

Midőn Méltóságodnak mint a Főmagasságú Herceg Úr levéltárában engedélyezett kutatás kegyes létesítőjének ezennel hálás köszönetemet fejezem ki s tisztelettel kérem, hogy azt Ő Hercegségének is kegyes színe elé terjeszteni méltóztatná: jelentem, hogy a kis-martoni levéltár Bosznia és a régi Horvátország területére nézve gazdag kincsnek van birtokában. 100 oklevelet találtam a Frangepán iratok közt, melyeknek áttanulmányozása hónapokat venne igénybe. Tekintve, hogy munkám: Bosznia története állami megbízás, tekintve, hogy az adatokat a cs. és kir. közös pénzügyi levéltár helyiségeiben óhajtánám használni s azokért, mint levéltár igazgató elvállalom a felelősséget: azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulok újból Méltóságodhoz, kegyeskednék megengedni, hogy az általam Kis-Martonban kijelölt iratok, a szokásos causerák mellett, mint az a bpesti egyetemi könyvtárnál kiadott iratoknál történt, bizonyos határidőre a cs. és kir. közös pénzügyi levéltárnak megküldessenek. Magától értetődik, hogy a levéltárunk a hgi családok érdeklő iratai hasonló modalitások mellett mindig rendelkezésre állanak.

Felbátorít e kérésre Méltóságod ismert tudomány szeretetén s a célon kívül még az a körülmény is, hogy az általam kért iratok a magas hgi háznak közvetlen történetére nem vonatkoznak.

Méltóságodnak mindig kész hív szolgája

Thallóczy Lajos
kormánytanácsos,
a cs. és k. pénzügyi levéltár igazgatója

Feljegyzés a levél hátulján: Zár gondnok úr Őméltóságának szóbeli engedélye, mellyel Thallóczy Lajos kormánytanácsos úr / alatti levelére megengedni méltóztatott, miszerint a hgi főlevéltárból a Frangepán féle okmányok nem épen hosszú időre, a közös pénzügyi levéltár számára átadassanak.

Kismarton, 1890. november hó⁷²

41. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ MERÉNYI LAJOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1901. december 14.

MNL OL P 114-II.-b.-A-18. sz. (p. 429.)

Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Orsz. Könyvtára Budapest, 1901. december 14.

Tek. Dr. Merényi Lajos úrnak Kis-Marton

F. hó 7-ikén 5760. sz. a. kelt b. sorai kapcsán szerencsém van őszinte köszönetem nyilvánítása mellett értesíteni, hogy a Mars Hungaricus kézirat és 11 drb. illusztráció könyvtárunkba pontosan megérkezett.

Tisztelettel

Fejérpataky László egyetemi tanár,
könyvtári igazgató

42. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ MERÉNYI LAJOS LEVÉLTÁROSNAK

Budapest, 1901. december 14.

MNL OL P 114-II.-b.-A-18. sz. (p. 431.)

Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Orsz. Könyvtára

Tekintetes Dr. Merényi Lajos úrnak Kismarton Herczegi főlevéltár

Szerencsém van ide csatolva visszaszármaztatni a Mars Hungaricus eredeti kéziratát s a hozzá tartozó 11. drb. eredeti illusztrációt, melyeket a fm. hercegi főlevéltár m. évi december hó 7-én 5760. sz.a. kelt nagybecsű átiratával szíves volt könyvtárunknak tudományos használatra megküldeni. Kérem Tekintetességét: szíveskedjék a főméltóságú Herczeg úr előtt a kézirat átengedéséért könyvtárunk őszinte háliját tolmácsolni s egyszersmind fogadjon Tekintetességét is az átküldés körüli fáradozásért igaz köszönetünket.

Tisztelettel

Fejérpataky László egyetemi tanár, könyvtári igazgató
Budapest, 1902. március 7.

⁷² Thallóczy átvette a Rep. 43. A, B és C csomagjait Nr. 1-57. 1891. június 28-án, ld. uo. f.126.

AVAR ANTON Az Izsó család ismeretlen címereslevele

The unknown patent of arms of the Izsó family

About 3% of Hungarian patents of arms ever issued exists now in public collections, therefore any information about ones in private hands is valuable. The patent of arms granted by King Matthias II to István Isoó and his family on 16 March 1618 was offered for publication by István Izsó, a direct descendant of the grantee. An interesting feature of the granted coat of arms is that the painted miniature and the blazon do not fully correspond. An opinion from 1907 states that the written blazon should be considered legally superior to the painted image in a patent of arms. I think that is not so simple, firstly because in earlier times the majority of Hungarian patents of arms lacked a blazon, secondly because in later times in the procedure of issuing such grants the image appeared first, and the blazon was formulated later. The patent of arms of the Izsó was proclaimed at the assembly of the nobility of Borsod County on 16th May 1619. The charter was subscribed by the King, then countersigned by Archbishop Péter Pázmány as chief chancellor and Lőrinc Ferenczffy as secretary of the Hungarian Chancery. A rich ornament runs around the edges of the document, showing coloured birds, parrots, an angel, puttoes, a tropaion, and musical instruments. The use of a double seal and the decoration refers to a possibly good financial situation of the family.

A magyarországi közgyűjtemények közül messze a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) őrzi a legtöbb eredeti címeres nemeslevelet és rangemelő oklevelet, jelen ismereteink szerint valamivel több, mint 2200 darabot. Ezen túlmenően az MNL megyei tagintézményeiben összesen további mintegy 930 ilyen irat található, valamint a különböző könyvtárakban és múzeumokban elszórva lehet még egy-kétszáz. Ezt összevetve a valaha kiadott magyar címer- és nemességadományoknak a szakirodalomban hagyományosan mintegy százezerre becsült mennyiségével megállapítható, hogy határon innen a kutatás számára ezeknek mindössze bő három százaléka hozzáférhető eredetiben. Ennek fényében különösen értékes és figyelemre méltó minden olyan információ, amely a maig magánkézben található és védettség alatt nem álló eredeti armálisokra vonatkozik, hiszen ezekről csak a tulajdonos önkéntes, a történettudomány számára pótolhatatlan jelentkezése alapján szerezhetünk tudomást.

Így került folyóiratunk látóterébe az Izsó (Isó, Isoó) család Bécsben, 1618. március 16-án kelt címereslevele is, amelyet maga a tulajdonos, a család egyenes ági leszármazottja, az armális adományosának druszája, dr. Izsó István ajánlott fel közlésre. A meglehetősen viharvert állapotú oklevél latin nyelvű szövege a korban megszokott terjengősséggel arról szól, hogy II. Mátyás magyar király (1608–1619) magyar nemességet és címert adományoz Izsó Istvánnak, általa pedig feleségének: Király Orsolyának, egyik fiának: Izsó Györgynek, az ő feleségének: Dancsik Dorottyának és gyermekeiknek: Izsó Jánosnak, Istvánnak és Annának; István másik fiának: Izsó Mihálynak és feleségének: Lengyel Katalinnak, valamint fiaiknak: Izsó

Ambrusnak és Mártonnak; István harmadik fiának: Izsó Andrásnak és az ő lányának: Izsó Katalinnak a férjével: Czakó Mártonnal, valamint Földes Istvánnak, az ő feleségének: Izsó Erzsébetnek és lányuknak: Izsó (sic!) Annának. Ebből a felsorolásból az Izsó család 17. század elején élt tagjainak három generációja rajzolódik ki, bár van egy-két bizonytalan pont: Izsó András feleségének a nevét nem találjuk a szövegben (talán már nem élt ekkor?), illetve nem világos, hogy Földes István és Izsó Erzsébet leányának vezetékneve miért Izsó. Ezek a kérdések azonban már a genealógia segéd tudományának körébe tartoznak, tisztázásuk túlmutat a jelen oklevélközlés határain.

A szöveg alatt a 16. század közepére kialakult magyar kancelláriai rend szerint baloldalt II. Mátyás király, jobboldalt pedig a főkancellár, Pázmány Péter esztergomi érsek (hivatalban: 1616–1637), valamint a kancelláriai titkár, Ferenczffy Lőrinc (hivatalban: 1610–1640) saját kezű aláírásai láthatók. Külön forrásértéket képvisel az az egysoros, szintén a kancellária valamely hivatalnokának, talán Ferenczffynak a kezétől származó feljegyzés, amely a plica belső szélén olvasható, és amelyből kiderül, hogy Izsó István érdekében Heves vármegye járt közben a királynál. A nemességadományozásnak majd csak az 1630. évi XXX. törvénycikk 1. paragrafusában szabja feltételül a három királyi tanácsos vagy egy vármegye általi ajánlást.

Az oklevél bal felső sarkában található miniatúrán látható címerábrázolás a következő: zölddel és vörössel vágott pajzsban balra fordult ágaskodó arany griff, amely lefelé álló jobb- és balra fordult tornasisakon a pajzsbéli griff ismétlődik növekvő

1. kép – Izsó István címereslevelének miniatúrája, 1618
(magántulajdon)

2. kép – Becse Balázs címereslevelének miniatúrája, 1618
(MNL OL R 64 - 1. - 201.)

3. kép – Az Izsó-armális kettőspecsétjének előlapja
(magántulajdon)

4. kép – Az Izsó-armális kettőspecsétjének hátlapja
(magántulajdon)

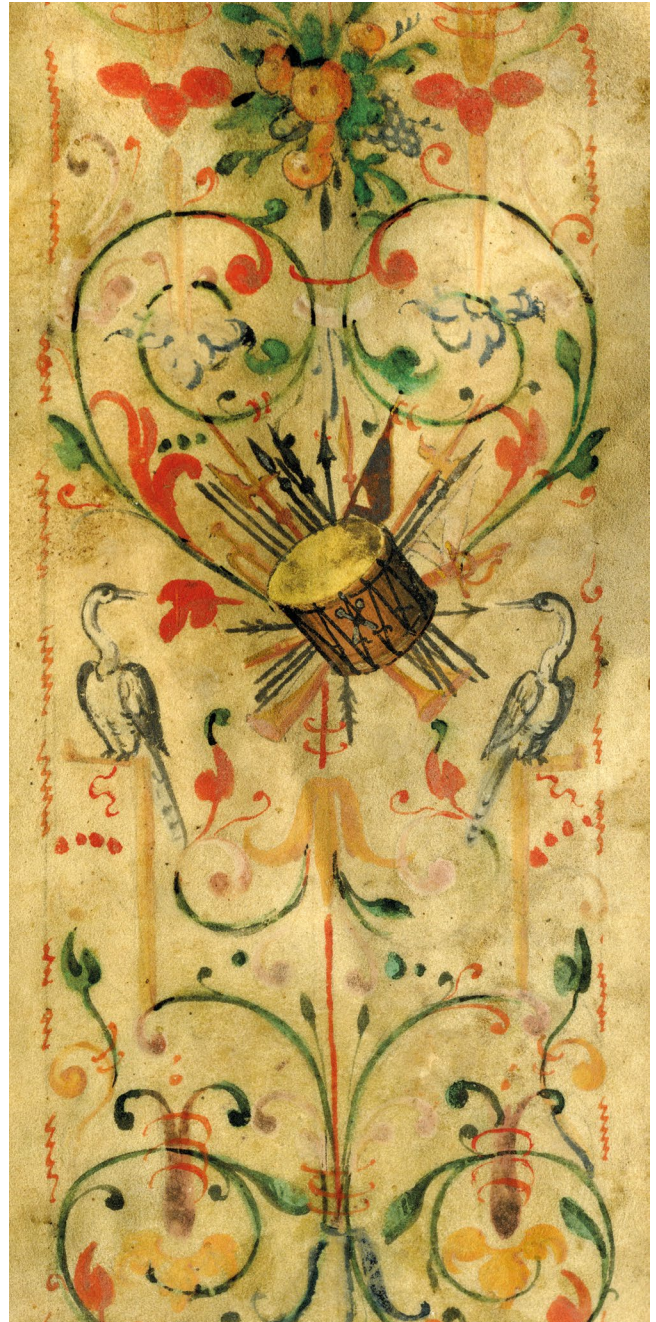
5. kép – II. Mátyás
címeres nemeslevele
Izsó István és családja
részére, 1618. március 16.
(magántulajdon)

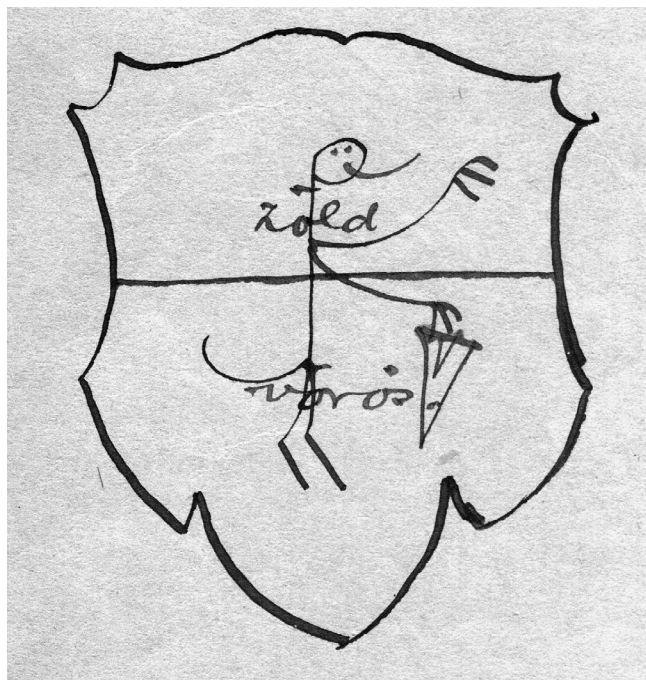
6. kép – Izsó István címereslevelének részlete
(magántulajdon)

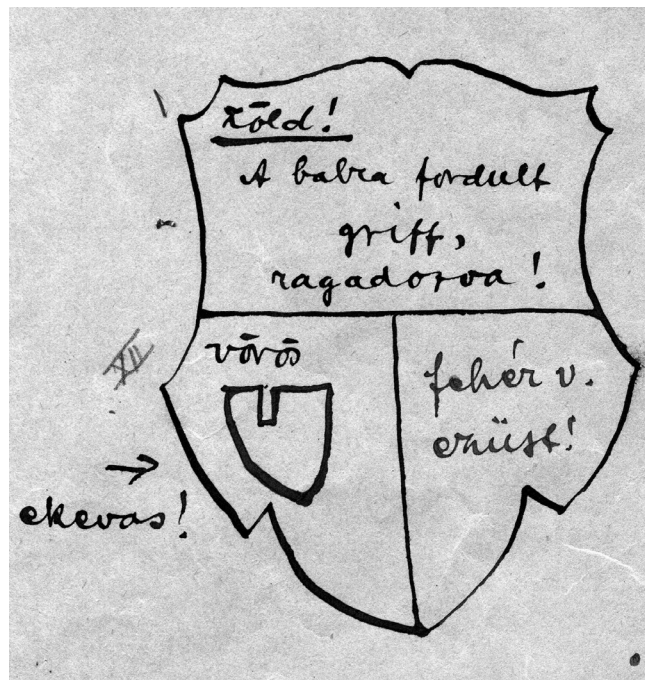
7. kép – Becse Balázs címereslevelének részlete
(MNL OL R 64 - 1. - 201.)

8. kép – Lapszáldísz Izsó István címereslevelén
(magántulajdon)

9. kép – Horváth István rajza az oklevélbeli Izsó-címerről (MNL OL Y 1 – I. 178/1907 [ikt. sz. 242/1907])

10. kép – Horváth István rajza a címer általa helyesnek vélt változatáról (MNL OL Y 1 - I. 178/1907 [ikt. sz. 242/1907])

helyzetben. A sisaktakarók jobbról fekete–arany, balról vörös–ezüst mázuák. A visszafogott, de mégis igényes kidolgozású címerszőnyegen a kétfelől szimmetrikus bemélyedéssel ellátott, ún. reneszánsz pajzsba foglalt címer két korinthiszi oszlopon nyugvó boltív által alkotott fülkében (*aedicula*), damaszkolt háttér előtt látható. Az oszlopok talpzatain egy-egy szembenéző arany oroszlánfej van, felül a boltíven kétfelől egy-egy színes szárnyú puttó helyezkedik el, akik a császári kétfejű sas mellére helyezett koronás magyar kiscímert keretező olaszkoszorút tartják. Az Izsó-címer mellett alul kétoldalt Magyarország és Csehország mai szemmel nézve kissé pontatlanul ábrázolt (előbbi jobb felében hét vágás helyett négy ezüst pólya van, az utóbbiban pedig az oroszlán fejről hiányzik a korona) címerei helyezkednek el. Magyarország kiscímere tehát kétszer is szerepel a festményen.

A szokványos szerkezetű oklevélszöveg a Jagelló-kor óta nagyjából állandósult módon tartalmazza a címer leírását is, amely viszont némileg zavarba ejtő módon különbözik a festményen látható változattól. A szöveg alapján a pajzs vágott, felül zöld, alul vörössel és ezüsttel hasított, és ezek közül a zöld mezőben van az egész griff, a vörös mezőben önmagában lebeg az ekevas, az ezüst mező pedig üres. A címerlevelet Isoó József és István 1907-ben nemességigazolási célból bemutatta az Országos Levéltárnak, és ekkor Horváth Sándor levéltári fogalmazó készített róla leírást.¹ Horváth is kitért a szöveg és a festmény különbségeire, majd a szöveg szerinti, háromfelé osztott pajzs helyessége mellett foglalt állást. Ennek alapján az Országos Levéltár a háromosztatú, az eredeti címerlevél miniatúráján láthatótól kompozíciójában lényegesen különböző

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Y 1 - I. 178/1907 (ikt. sz. 242/1907).

címerváltozatot hitelesítette az Isoó család ősi címereként. Az ügyiratban ennek indoklásául Komáromy András tollából az a hagyományos felfogás² szerepel, mely szerint: ha az armálisban a festett címer és a szöveges leírás eltér egymástól, akkor jogilag a szöveg az irányadó, mivel a festmény szerinte a szöveg alapján készült, a festő pedig nem volt szükségképpen járatos a címer-tanban. Ez azonban nem feltétlenül ilyen egyszerű. 1405-től, az első festett címerképes magyar címerlevél megjelenésétől kezdve majd egy évszázadig túlsúlyban voltak az olyan oklevelek, amelyek egyáltalán nem írták le a címert, csak utaltak a megfestett miniatúrára. Csak a 15. század végétől, a 16. század elejétől lett általános, hogy a címerlevelek képet és leírást egyaránt tartalmaztak. Ezen korai időszakban tehát egyértelmű, hogy a csupán a címerfestményben ábrázolt címer teljes mértékben érvényes és hiteles volt, szöveges leírás híján nem is lehetett másként. A másik jelenség, amely miatt nem lehet csak úgy kijelenteni, hogy a címerfestmény másodlagos jelentőségű, a 16. század közepétől elterjedő³ címerkérő folyamodványok alkalmazása. Ezekon már a legkorábbi példányoktól⁴ kezdve rajta volt a folyamodó által kért címer (amely az esetek túlnyomó többségében változtatás nélkül⁵ került a címerlevélbe), amely

2 A szakirodalomban pl. Feiszt György: Rövid magyar címer-tan és pecsét-tan. (Történelemszakköri füzetek 15.) Budapest, 1986. 55.

3 A kért címer képének a király elé terjesztésére már Zsigmond király idejéből ismerünk utalásokat, ld. pl. A Hunyadiak címerlevelei 1447–1489 (Szerk. Avar Anton.) Bp., 2018. 43.

4 Kincse Mihály 1553 (MNL OL R 64 - 1. - No. 13/b), Tinódi Sebestyén 1553 (MNL OL R 64 - 1. - No. 14/b), alszászi Vitál András 1564 (MNL OL E 148 - 24. - No. 13.), Thury Gáspár, István és János 1566 (MNL OL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára-IV.A.12/b.1. sz. n. Tury), harsányi Kis Mihály 1569 (MNL OL R 64 - 2. - No. 88.), Nagy Péter 1569 (MNL OL R 64 - 1. - No. 32/b) stb.

5 A kancellárián csak a 18. század elejétől volt állandó heraldikus (címerinspektor) alkalmazásban (ld. Kóta Péter: Címerinspektori hivatal a XVIII.

azonban a *supplicatio* szövegében soha nem volt leírva. A király tulajdonképpen az elé terjesztett folyamodványon látható címerfestményt látva hagyta jóvá az egész nemesség- és címeradományozást, majd ennek a képi címertervnek az alapján megfogalmazták és letisztázták a címereslevél szövegét, végül vagy a még mindig a kancellárián lévő folyamodvány képe, vagy pedig a megfogalmazott szöveg alapján elkészült a címerminiatúra. Megállapítható tehát, hogy egy kora újkori magyar címeradomány keletkezésének folyamatában előbb született meg a címer képi ábrázolása, mint szöveges leírása. Logikailag tehát a címerfestmény legalább olyan súllyal kellene, hogy a latba essen, mint a szöveg, a magyarországi joggyakorlatban azonban mégis a szöveget tekintették fontosabbnak, ahogy Komáromy is írta, hiszen például egy nemességigazolási eljárásban egy armálisnak egy hiteleshely által kiadott, címerkép nélküli hiteles másolatát éppen olyan bizonyító erejűnek tekintették, mint az eredeti címereslevelet. Nem lehet említés nélkül elmenni azon oklevelek mellett sem, amelyeknél kihagyták ugyan a címerfestmény helyét, de nem festették meg, vagy csak később, egyértelműen nem a kancellárián. Ezeknél – képi ábrázolás híján – nyilván csak a szöveg számíthat, de éppúgy érvényesek voltak, mint kifestett társaik. Összességében egy eredeti, a magyar királyi kancellárián szabályosan kiállított címeres nemeslevél és a benne adományozott címer mindenféleképpen érvényes volt, akkor is, ha csak címerfestmény volt benne, akkor is, ha csak szöveges leírás, és akkor is, ha mindkettő. A kérdést tehát véleményem szerint nem lehet egyértelműen eldönteni, végső soron inkább az számít, hogy maga a család az évszázadok során mikor milyen címerváltozatot használt, ez pedig természetesen többnyire a címeres nemeslevélén látható képen alapult.

A 16. század második felétől elterjedő vármegyei kihirdetésről szóló záradék a szokásos helyen, az oklevél felhajtásának (*plica*) jobb szélén helyezkedik el. Megtudhatjuk belőle, hogy az Izsó család armálisát éppen négyszáz éve, 1619. május 16-án hirdették ki a megyei nemesség előtt Borsod vármegye Edelényben tartott pecsételősztékén (*sedes sigillatoria*), amikor idősebb Szirmay Pál volt az alispán, Szendy János, Lakos János és Szirmay Mihály pedig a szolgabírók. A záradékot annak rendje és módja szerint a vármegye akkori jegyzője, Miskolczy Miklós vezette rá az eredeti címereslevélre.

Az oklevelet a már említett főkancellárnál, Pázmány Péternél őrzött felségpecséttel, egészen pontosan II. Mátyás második, 1612-es császárrá koronázásától haláláig használt magyar királyi kettőspeccsétjével erősítették meg. A pecsétet sajnos az oklevél bekereteztetése miatt elválasztották az oklevélétől, de szerencsére a zsinórral együtt megvan, kisebb kopásoktól eltekintve teljes épségben. Érdekesség, hogy ehhez a pecséthez 1612 után (feltehetően 1613-ban)⁶ nem véstek új *typariumot*, hanem az első kettőspeccsét eredetileg 1610-ben

században. *Turul*, 69 [1996] 28–34.), a megelőző időszakból csak szórványos és névtelen adataink vannak a címerek adományozás előtti ellenőrzéséről, javításáról. Ilyen kancelláriai javítások láthatók több korai folyamodvány címerfestményein is: az előző jegyzetben említettek közül alszászi Vitál, harsányi Kis és Nagy folyamodványaiban.

⁶ 1613-ban vésték meg (szintén a császárrá koronázás miatt) II. Mátyás új – harmadik – titkospeccsétjét is. Ép, a felső korona abroncsának belső ívén az MDCXIII évszámmal ellátott lenyomata: MNL OL R 64 - 1. - No. 195.

készített⁷ pecsétnyomóját alakították át, amit egészen III. Károly koráig újra és újra megismételtek.⁸

Ami az Izsó-armális külalakját illeti, törzsszövege elegáns, kissé jobbra dőlő kancelláriai írással, fekete tintával íródott, ebből arany festékkel írva csak Izsó István neve és a *scutum* (pajzs) szó, valamint az uralkodói címsor (*intitulatio*) első négy sora emelkedik ki. Az intituláció első két szavát (*Nos Matthias*) nagyméretű antikva betűkkel, a folytatást pedig előbb nagyobb, díszesebb (*Dei gratia*), majd kisebb, egyszerűbb gótikus írással vetették pergamenre.

Az armális nem csak kettőspeccsétje, hanem gazdag lapszéli díszítőfestése miatt is különleges, II. Mátyás címereslevelei közül kiemelkedő értékű darab: a 17. század elejétől fogva egyre növekvő számban kiadott címereslevelek közül arányaiban egyre kevesebbet láttak el – vélhetően az adományos kérésére – megrendelésére – külön díszítéssel. Az Izsó-címereslevél felső, valamint jobb és baloldali, a szöveg által el nem foglalt margóin reneszánsz stílusú, színes, sűrű ornamentika fut végig. A felváltva órajárás szerint és az ellenkanyargó zöld indák között változatos színű, hol szegfűre, hol margarétára, hol rózsára emlékeztető virágok láthatók, itt-pedig madarak és más lények bújnak meg közöttük. Jobboldalt, a díszítmény alsó végénél, valamint a bal felső sarokban, a címsor N betűjénél is ül egy-egy kismadár. A felső margó közepén, a címsor első T betűje felett egy mellvértet viselő, egyébként egy szennyfolt által nagyrészt eltakart fejű, hosszú szőke hajú antropomorf figura⁹ helyezkedik el, amely két kezével a mellette lévő két indát fogja, mintegy összetartva a motívum két részét. A baloldali margó szélesebb lévén, gazdagabb díszítést kapott a másik két oldalnál: a címerfestmény mellett egy katonai sátor alatt különböző fegyverekből összeállított, ókori gyökerű győzelmi jelvény, ún. *trophaeum* látható, ez alatt középen egy zöld papagáj ül két kifelé néző, kutyafejű, patás, rovarszárnyas mitikus lény között, még valamivel lejjebb egy szárnyas, szőke puttófej fölött két hosszú farkú, bóbítás madár ül, ezek alatt pedig egy dobból és néhány trombitából álló szintén *trophaeum*-szerű jelvény látható két, a növényi indákkal egybeolvadó sasfej között. Ennek a sok lénynek és díszítőelemnek szorosan véve semmi köze nincs a címerhez vagy az Izsó családhoz, mindössze a festőművész alkotó képzeletének termékei, az oklevél díszítésének eszközei voltak.

Arról szinte semmilyen információval nem rendelkezünk, hogy kik is voltak azok a mesterek, akik a 16-17. századi címereslevelek címerminiatúráit és esetleges egyéb festett díszítményeit készítették. Összehasonlításos módszerrel legfeljebb címereslevelek olyan csoportjait különíthetjük el, amelyekről feltételezhetjük, hogy ugyanaz a személy festhette

⁷ Az Országos Levéltár gyűjteményében megtalálható egyetlen ép példány (MNL OL R 64 - 1. - No. 171.) hátlapján, a felső, császári korona abroncsának belső ívén kétszer is szerepel az évszám: egyszer MDCX, egyszer pedig 1610 formátumban. A pecsét egyébként nem az adott jelzeten lévő címereslevélhez tartozik, mivel azt eredetileg a titkospeccséttel erősítették meg.

⁸ *Kurecskó Mihály*: A magyar címer a királyi kettőspeccséték tükrében 1526–1848. In: *Heraldika*. (Szerk. Kollega Tarsoly István–Kovács Eleonóra.) Budapest, 2018. 73. skk.

⁹ Horváth Sándor 1907-ben készült leírása szerint szőke hajú angyalka.

ki őket. Az Izsó-armális címerfestményeinek és díszítéseinek az MNL OL gyűjteményében egyetlen analógiája található, méghozzá Becse Balázs és gyermekei szintén Pázmány aláírásával és (mára elveszett) kettőspeccsével ellátott, 1618. január 24-én Ebersdorfbán kelt címereslevele.¹⁰ Maga a Becse-címer persze egész más, mint az Izsó családé, de a címerminiatúra kompozíciója teljesen megegyezik a két oklevélén: az egyikén éppúgy oroszlánfejes talapzatú aedícula van, tetején két angyal által tartott, kis olaszkoszorúba foglalt, császári sas mellére helyezett magyar kiscímerrel, valamint közvetlenül az adományozott címer alatt elhelyezkedő magyar és cseh kísértőcímerrel, mint a másikon. A Becse-armális lapszélidíszei egy fokkal talán egyszerűbbek, kevesebb madarat és egyéb lényt fedezhetünk fel köztük, de a baloldalon ugyanúgy megtalálható a *trophaeum*, a dob, vagy a két (itt gémpre hajzó) madár. A sok nagyon hasonló vizuális elem, valamint az időbeli közelség miatt valószínűsíthető, hogy a két oklevelet ugyanaz a személy festhette ki, de legalábbis egyazon minta alapján dolgozhattak.

A kettőspeccsével való megerősítés ténye, valamint az oklevél igen díszes volta arra mutat, hogy az Izsó família nem lehetett rossz anyagi helyzetben, hiszen törvény szabta meg, hogy az arannyal díszített írásért felárat, a kettőspeccsével való megerősítésért pedig dupla taksát kellett fizetni.¹¹ Eszerint egy birtokadomány nélküli címeres nemeslevélért a 17. század elején elméletileg 25 forintot kellett fizetni, díszes, részben aranyozott megírása pedig négy forintba került, ami a kettőspeccsét miatti dupla taksával számolva ötven forint fölötti végösszeget eredményezett egyetlen armálisért. Hogy az Izsó család ténylegesen mennyit fizetett az itt ismertetett oklevélért, arról nincsenek adataink, de amennyiben a teljes taksát megfizették velük – ami sokszor a kancellár személyes döntésén múlt –, az komoly összeget tett ki. Nem véletlen, hogy a II. Mátyás által kiadott magyar címereslevelek között a kettőspeccsével megerősítettek aránya mindössze 10%, a lapszélidíszrel ellátottaké pedig ennél alig valamivel több.¹²

Az Izsó-címereslevél szövege

Nos Matthias, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, Wierthembergae et Thecae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Goritiae, landgravius Alsatie, marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac

utriusque Lusatiae, dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum praelatorum et baronum humillimam supplicationem nostrae propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri agilis Stephani Isoo, quae idem Sacrae imprimis regni nostri Hungariae Coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate fideliter et constanter exhibuisse ac impendisse imposterum quoque se exhibere et impendere velle dicitur. Cum igitur ob hoc, tum vero ex gratia et munificentia nostra caesarea et regia, qua quosque de nobis et Republica Christiana benemeritos ac virtutis colendae studiosos, antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariae regum exemplo prosequi, eisque certa virtutum suarum monimenta, quae ad maiora quoque praestanda eos incitare possint, decernere consuevimus, eundem igitur Stephanum Isoo ac per eum Ursulam Kirali uxorem, item Georgium similiter Iso filium, uxoremque eius Dorotheam Danchyk, necnon filios suos Joannem et Stephanum ac Annam Iso filiam, alterum dicti Stephani Iso filium Michaellem consortemque suam Catharinam Lengiel, simul filios Ambrosium et Martinum Iso, tertium porro dicti saepedicti Stephani Iso filium Andream et filiam eius Catharinam Iso maritumque ipsius Martinum Czako, item Stephanum Feoldes ac uxorem eius Elizabetham Iso filiamque Annam Iso, de regiae nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali in coetum et numerum verorum atque indubitatorum dicti regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum nobilium duximus aggregandos, annumerandos et adscribendos, annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum futuris ac perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis et libertatibus, quibus ceteri veri antiqui et indubitati regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum nobiles hactenus quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possint, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint. In cuius quidem nostrae erga [ipsos] exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium veraeque nobilitatis signum haec arma sive nobilitatis insignia: scutum videlicet milita[re erectum in] duas partes divisum, in superiori supra viridem campum integer gryphus, inferio[ri d]extra v[om]er supra rubrum campum, sinister vero campus quasi candens conspicitur; scuto incumbentem galeam militarem apertam, regio diademate, ex quo gryphus inguinetenus, expansis alis, ore hianti, pede utroque rursus, instrumentum aratri vomerem gestans visitur; a summitate vero sive cono galeae laciniis seu lemniscis, dextris nigris et aureis, sinistris rubris et argenteis in scuti oram fluitantibus, quemadmodum haec omnia in principio seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris artificiosa manu recte depicta esse cernuntur, eidem Stephano Isoo ac per eum superius nominatim specificatis personis ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda, decernentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes ut ipsi a modo imposterum futuris ac perpetuis

10 MNL OL R 64 - 1. - No. 201.

11 1609. évi LXXIII. tc. 8. és 41. §§.

12 Az MNL OL gyűjteményében található 86 db II. Mátyás által kiadott magyar címereslevél közül kilencen kettőspeccsét, 76-on titkospeccsét van, egyet pedig nem peccsételtek meg annak idején. A kettőspeccsés és a lapszélidíszes oklevelek között meglepően kevés az átfedés, mindössze két olyan oklevél van, amely mindkét tulajdonsággal bír (MNL OL R 64 - 1. - No. 178. és 201.).

semper temporibus eadem arma sive nobilitatis insignia, instar aliorum verorum et indubitatorum dicti regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum nobilium, sub iis iuribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem vel natura, vel vero ex consuetudine usi sunt et gavis, utunturque ac gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac aliis omnibus et quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, vetustae ac syncerae nobilitatis titulo – quo eos ac haeredes ipsorum utriusque sexus universas ab omnibus cuiuscunque status, dignitatis, conditionis et praeeminentiae homines existant, dici, nominari, haberique et reputari volumus et mandamus – ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere possint ac valeant, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universae valeant atque possint, imo nobilitamus, damus et concedimus praesentium per vigorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras duplici sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitas eidem Stephano Isoo ac dictis eius, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis syncere dilecti reverendissimi in Christo patris domini Petri Pázmány, archiepiscopi Strigoniensis, locique eiusdem comitis perpetui, primatis Hungariae, legati nati, summi secretarii cancellarii et consilarii nostri, in civitate nostra Vienna Austriae, die decima sexta mensis Martii anno Domini millesimo sexcentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum Romani sexto, Hungariae et aliorum decimo, Bohemiae vero anno octavo. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus dominis, dicto Petro Pázmány, ecclesiae metropolitanae Strigoniensis et Demetrio Naprághy Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonicis unitarum archiepiscopis, comite Joanne Erdeody de Moniorokerék electo Agriensis, Joanne Thelegdy Varadiensis, Petro Domyttrovith Zagrabiensis, Francisco Erghelio Wesprimiensis, praefato

Demetrio Napraghy administratore Jauriensis, Valentino Léepe Nittriensis, Paulo Almassy Vacziensis, Joanne Pyber Quinqueecclesiensis, Matthia Herovitio electo Chanadiensis, Ladislao Maytheni electo Sirmiensis, Paulo David electo Tininiensis, Thoma Balasffy electo Boznensis, fratre Alphonso de Requesens Rosonensis et fratre Joanne Baptista Agatich Segniensis et Modrusiensis ecclesiarum episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, item spectabilibus ac magnificis, officio palatinali vacante, comite Sigismundo Forgách de Ghymes iudice curiae nostrae, comite Nicolao Thersachky de Frangepanibus regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae bano, comite Thoma Erdeody de Moniorokerék tavernicorum, Francisco de Bathian agazonum, Andrea Doczy de Nagyluchie cubiculariorum, Thoma Zechy de Rhymazéch dapiferorum, Georgio Drugett de Homonna pincernarum, Petro de Rewa curiae nostrae magistris, honore ianitorum nostrorum regalium magistri vacante ac Stephanum Palffy de Erdeöd comite Poseniense, ceterisque quam plurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores.

Matthias

*Petrus Pazmany archiepiscopus Strigoniensis etc.
Laurentius Ferenczffy*

A plica belső szélén: Arma et nobilitatio Stephani Iso, commendatorem habet comitatum Hewesiensem

A plicán: Anno Domini 1619 die decima sexta mensis Maii in sede sigillatoria comitatus Borsodiensis, in possessione Edelin celebrata praesentatae publicataeque sunt praesentes literae armales, generoso Paulo Zirmai seniore vicecomite, necnon egregiis Joannis Zendy, altero Joanne Lakos et Michaele Zirmai iudicibus nobilium [eisdem?] c[omitat?]-ibus existentibus et constitutis.

*Nicolaus Miskolczy notarius
comitatus Borsodiensis manu propria*

FRICZ-MOLNÁR PÉTER Király Irén családtörténeti visszaemlékezése

The family historical memoir of Irén Király

The family historical memoir of Irén Király (1902–1990) is a good example, that the data of the traditional sources (parish registers, report cards) can be well and abundantly complemented by a family history, which has a personal tone and gives a wide overview. Through the memoir, we can peek into the civic life's everyday routine of Selmecbánya (today Banská Štiavnica, SK) at the beginning of the 19th century. This contains plenty of information on the personal connections of the Händel and related families (Heincz, Scharff, Friedenlieb Fritz, Latinák, Sacher) but also on the life history of the family members. The contemporary photos verify the memoir and make it more colourful. The interpretation of the memoir is helped by a genealogical tree.

A 25. évfolyamát ünneplő Fons című folyóirat tavalyi utolsó számában hiánypótló tanulmány jelent meg szepesváraljai Händel Vilmos (1837–1925) életéről.¹ Händel a selmecbányai magyar–német evangélikus egyház – hatvanhárom éven át szolgáló és egyben utolsó magyar – lelkésze, honti főesperes, a város díszpolgára volt.² A dolgozat elsősorban az anyakönyvek és a gyászjelentések, valamint a szerény könyvészeti adatok alapján a 18. század végétől számba vette a felmenőket, továbbá a lelkész leszármazóit is felsorolta. Händel egyetlen lánya, Valéria családjáról annyi szerepel a cikkben, hogy előbb Király Ernő felesége volt, és gyermekük, Edit 1902-ben született, majd Zsoldos István, a diósgyőri vasgyár igazgatójának felesége lett. Hogy a második házasságnak mi volt az oka, arról bizonyára nem talált adatot a szerző.

A családtörténet-írás kiváló forrásai azok a visszaemlékezések, amelyeket az idősebb családtagok írtak le vagy ifjabb rokonaik rögzítették az élőszóval elmondottakat. Ezek sorába tartozik Király Irén (1902–1990) személyes hangú visszaemlékezése, amely számos olyan adatot tartalmaz, amely a Händel és rokon (Heincz, Scharff, Friedenlieb Fritz, Latinák, Sacher) családok személyes kapcsolataira és a családtagok élettörténetére vonatkoznak. Ebből példának okáért megtudható, hogy Király Irén szülei elváltak, és édesanyja később ezért ment ismét férjhez. Az 1980-as években diktált, majd 1994-ben legépelte, így a mai helyesírás szabályai szerint közreadott visszaemlékezés jó példa arra, hogy a hagyományos források (anyakönyvek, iskolai értesítők) adattartalmát bőven és jól kiegészíti egy családi történet, amelyet sokszor csak belső

használatra szántak készítőik. A visszaemlékezés címzettje Jolánkai Gyuláné, Mattyasovszky Herta volt. Ezen túlmenően Király Irén visszaemlékezése kapcsán a 20. század eleji, magyar dominanciájú selmecbányai polgári élet mindennapjaiba is betekintést nyerhetünk.

Király Irén 1902. október 10-én, Budapesten született,³ apja hradistyáni és petneházi Király Ernő dr., Király Ferenc volt debreceni országgyűlési képviselő fia,⁴ anyja Händel Vilmos lánya, Händel Valéria. Király Irén szülei 1901. október 8-án, Selmecbányán kötöttek evangélikus egyházi házasságot, a menyasszony tanúja Soltz Gyula országos erdőmester, Händel Vilmos sógora volt (a feleségek, Heincz Emma és Heincz Viktória testvérek voltak). Az eskető lelkész Händel Vilmos volt, aki az „Isten vezérelje őket továbbra is” bejegyzést írta az anyakönyvbe.⁵ Király Irén gyermekkorát Selmecbányán töltötte, édesanyja az 1910-es években a szomszédos hegybányai üdülő vezetője, míg édesapja fővárosi banktisztviselő (cégvezető) volt.⁶ A szülők 1911-ben Budapesten felbontották házasságukat.

Király Irén 1914 és 1917 között a selmecbányai evangélikus főgimnázium magántanulója volt.⁷ 1923. december 9-én a VII. kerületben állami, majd 15-én a fővárosi Deák téri

1 Reisz T. Csaba: Szepesváraljai Händel Vilmos nemessége. *Fons*, 25 (2018)

4. sz. 485–504. (Az adományozott címer színes képe a folyóirat borítóján).

2 Gyászjelentését l. a Pannon Digitális Egyesített Archivumban (<https://dspace.oszk.hu/handle/123456789/265431#> hozzáférés: 2019. ápr. 24.)

3 A szerző magánarchívumában lévő, Magay Zoltánné Király Irén B183223 számú (Magyar Népköztársaság részéről kiállított) útlevele alapján. Pesti egyház, Esketési anyakönyv, 1902–1925, 532. o., 163. sorszám alatt 1923. dec. 15-ét említi születési dátumként (<http://www.oskereso.hu>).

4 A hanvai remete és Tompa Mihály. *Ujság*, 5 (1929) 294. sz. 39. (dec. 25.).

5 Selmecbánya, evangélikus esketési anyakönyv, 1901. okt. 8. (<https://www.familysearch.org> hozzáférés: 2019. ápr. 24.)

6 Királyné Händel Valéria kinevezése: *Budapesti Közlöny*, 50 (1916) 69. sz.

3. (márc. 24.); dr. Király Ernő igazgatósági taggá választása a Székely Takaré- és Hitelszövetkezetben: *Központi Értesítő*, 30 (1905) 51. sz. 959. (jún. 25.).

7 A selmecbányai ág. hitv. evang. liceum értesítői az 1859–1917 közötti évekből elérhetők a Hungaricana Közgyűjtemnyi Portálon. Az 1914–1917

evangélikus templomban egyházi házasságot kötött első férjével, széki Széky Istvánnal (1893–1957).⁸ A férj 1927-ben családnevét Széky-Hanvayra változtatta.⁹ E házasságból két gyermek született, Judit (1924–1982) és István (1928–1975).¹⁰ Az 1920-as években a házaspár a csehszlovákiai Hanván (Chanava) élt, és egy korabeli újságcikk úgy jellemezte Király Irént, hogy „végtelenül bájos, vonzó lény, Gömör vármegye úri társaságának ünnepelt tagja.”¹¹ A család az 1930-as években áttelepült Magyarországra, ahol a férj Pétervásárán gazdasági felügyelőként dolgozott.¹² Király Irén első házassága felbomlott, majd 1953-ban házasságot kötött szentgyörgyvölgyi Magay Zoltánnal. A visszaemlékezés „Kiki néni”-je 89 éves korában halt meg Budapesten, 1990. december 27-én.¹³

A visszaemlékezést oldalági rokonaként, emléke előtt tisztelve adom közre. A könnyebb áttekinthetőséget segíti a következő két családfa, amelyen a visszaemlékezésben említett személyek szerepelnek, ∞-vel a házasságokat jelöltem. Zárójelben a visszaemlékező által használt megnevezést is megadom, illetve zárójelben a dőlt betűs név a családi magángyűjteményben őrzött családfa alapján történt utólagos kiegészítéseket, névpontosításokat tartalmazza. A visszaemlékezést Perneckzy Géza mérnök, míg a fényképmellékletek egy részét Magay Zsuzsa juttatta el a szerzőnek, köszönet érte.

A) Heincz (I.) Frigyes ∞ Latinák Anna [testvérei: Latinák János, Pál, Frigyes, Sándor]

A1. (II.) Heincz Frigyes

A2. Heincz Ádám hadnagy ∞ Scharff Emília [szülei: Scharff Lajos/Ludvig ∞ Todt Rozina de Kossuth; testvérei: Scharff Ferdinánd/Nándor (Onkel Ferdinánd), Lujza (Antónia), Franciska (Tante Fáni)]

B1. Augusztá (Gusztai néni)

B2. (I.) Emma ∞ Sóltz Gyula (Gyula bácsi) országos erdőmester

B3. (III.) Frigyes jogász ∞ Kiszling Sarolta (Lotti néni)

C1. (II.) Hugó tiszti főorvos ∞ Szilvásy Margit

D1. Luluka

D2. Edit

D3. Magdolna (Magda) ∞ Perneckzy Géza

E1. Perneckzy Géza

C2. Gizella – Lovik Béla (testvére Lovik Károly író)

D1. Lovik Éva ∞ Lechnitzky (Zoltán)

D2. Lovik Sára

C3. (II.) Emma ∞ Mihalik Dezső

D1. Mihalik Alíz (Alízka, református pap felesége)

C4. Iván gazdasági felügyelő ∞ Krause Olga

D1. (II.) Ádám ∞ (?) Mariann

D2. Éva ∞ Ragály Nándor

D3. (IV.) Frigyes (Frici)

B4. Viktória ∞ Händel (I.) Vilmos ev. lelkész

C1. Händel Béla (csak pár napot élt)

C2. Händel (II.) Vilmos (Vili bácsi, debreceni egyetemi tanár) ∞ Sonea Mária (Mariska)

D1. Mária (Marcsa) 1∞ Olsavszky Gyula, 2∞ Pajor Győző

E1. (1∞) Olsavszky Gyula (Gyuszi)

F1–4. négy lány

E1. (2∞) Pajor Klára ∞ Zentay Armand

D2. (III.) Vilmos (kis Vili müncheni ügyvéd), 1∞ Winkler Anna, 2∞ (Gusztai)

E1. (1∞) lány, orvos felesége (*Händel Marietta*)

C3. Händel Valéria, 1∞ dr. Király Ernő (apja Király Ferenc volt debreceni országgyűlési képviselő), 2∞ Zsoldos István diósgyőri vasgyár-igazgató

D1. (1∞) **Király Irén (Kiki néni)**, 1∞ Széky-Hanvay István, 2∞ Magay Zoltán

E1. (1∞) Széky-Hanvay Judit

E2. (1∞) Széky-Hanvay István

C4. Händel Béla (Béla bácsi, pesti ügyvéd) ∞ Heincz Dóra (unokatestvér-házasság)

D1. Gedeon (Gida)

D2. Gábor ∞ Mészáros Magda

E1. fiú (*Händel Gábor*)

D3. Béla (Puci)

B5. (I.) Hugó (Hugó bátyánk) selmeci ügyvéd, országgyűlési képviselő ∞ Glósz Jolán

C1. Klára (akiről Lotz Károly a már említett képet festette) ∞ Nehoda Jenő

(C2. *István, pár hónapot élt*)

C3. Katalin (Kata néni) ∞ Podhradszky Lajos

D1. Podhradszky Katalin (Babcsu) ∞ Farkas György dr. (*fiaik: Béla, György, Ádám*)

D2. Podhradszky Lajos

D3. Podhradszky Ádám (∞ *br. Mailloth Margit, fia: Ádám*)

C4. Pál (Pali bácsi, Heincz családnevét Nádas-dyra magyarosította) ∞ nádasdi Baán Iza

D1. Katalin (Babi) ∞ Walterskirchen (?) gróf (*gr. Walterskirchen Kristóf*)

E1. Walterskirchen Martin (máltai lovag)

D2. György (Gyuri) 1∞ (?), 2∞ gr. Walterskirchen Margit (Gitschen)

D3. Henriette (Harika) 1∞ Tomasek Edgár, 2∞ (?)

E1. (1∞) Tomasek Ádám – (francia nő)

B6. Sándor (csak két évet élt)

B7. Albert (Berci bácsi) mérnök ∞ Rakita Lujza (Lujza néni)

közötti évek tartalmazzák Király Irén adatait (1914:28., 1915:32., 1916:22., 1917:25.).

8 VII. kerületi állami házassági anyakönyv, 2042/1923. (www.macse.hu és <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSK3-3?i=130>); az egyházi esküvőre l. a www.oskereso.hu adatbázisát (hozzáférés: 2019. ápr. 24.).

9 Névváltoztatás. *Nemzeti Ujság*, 9 (1927) 133. sz. 10. (jún. 14.).

10 Széky-Hanvay István gyászjelentése a PanDEA-ban (dspace.oszk.hu/handle/123456789/663597# hozzáférés: 2019. ápr. 24.), továbbá a szerző magánarchívumában lévő adatok alapján.

11 A hanvai remete és Tompa Mihály. *Ujság*, 5 (1929) 294. sz. 39. (dec. 25.).

12 *Magyarország tisztai cím- és névtára*, 49 (1942) 294.

13 Király Irén gyászjelentése a PanDEA-ban (dspace.oszk.hu/handle/123456789/187482# hozzáférés: 2019. ápr. 24.).

- C1. Margit (Margit néni) ∞ Jolánkai Vilmos
 D1. Jolánkai Judit (Jutka) ∞ Dobák István
 D2. Jolánkai Gyula ∞ Mattyasovszky Herta
 (ő a visszaemlékezés címzettje)
 E1. Jolánkai Géza
 E2. Jolánkai Márton (Marci)
 D3. Jolánkai Magda (Magdi) ∞ Elsner László
 E1. fiú
 E2. lány
- C2. Dóra (Dórika néni) ∞ Händel Béla (unokatestvér-házasság, utódokat lásd fent)
- C3. „Bero bácsi” ∞ Simonovits Aranka
 D1. „Bercike” (kiskorában meghalt)
 D2. Miklós, 1∞ („Csibi”), 2∞ Latinka Zsuzsanna, 3∞ Mikó Klára
- C4. Luca (Luca néni) ∞ Fényes Dezső
 D1. Fényes Pál (Palkó)

B) Scharff Lajos/Ludvig, Scharff (II.) Dániel és Scharff Karolina (testvérek) szülei: Scharff (I.) Dániel ∞ Probst Zsuzsanna Scharff Lajos/Ludvig ∞ Todt Rozina de Kossuth

A1. Scharff Emília ∞ Heincz Ádám (utódaikat lásd a fenti családfán)

Scharff (II.) Dániel

Scharff Karolina ∞ friedenliebi Fritz Lipót

A1. Fritz Pál Károly ∞ Fleischhacker Otília

B1. Fritz Lipót ∞ Bittera Libória

C1. Fritz Rezső (Fritz Rudi bácsi)

B2. Fritz Ida Karolina ∞ Massányi Mihály ev. lelkész

C1. Massányi Hugó ∞ érmenti Kiss Malvin

D1. Massányi Béla

D2. Massányi Margit (Gitta)

D3. Massányi Károly

D4. Massányi Tibor

C2. Massányi Margit (Gizella) ∞ Gombossy József

D1. Gombossy Klára ∞ Sébor János

C3. Massányi Mária (Marisa néni) ∞ Péch Dezső (apja: Péch Antal, „az utolsó bányagróf Selmecen”; testvére: Réz Gézáné Péch Eleonóra, az ő lányuk Kosáryné Réz Lola)

B3. Fritz Pál János (Fricz-Molnár Péter szépapja)

„Hertának kis tudással, de nagy szeretettel”
 – Király Irén visszaemlékezése

Nyolcvan év távlatába visszatekintve, az emlékeket felidézni már nagyon nehéz. De mivel én vagyok már az utolsó és egyetlen, aki az ősi fészekben nőttem fel, megpróbálom leírni mindazt, amire még emlékszem, amit hallottam, és amit még magam is láttam.

A Heincz család

Először a Heincz családon kezdem, hiszen a visszaemlékezés tükrében ez a név szerepel először. Őseink származásáról

magam is csak a Bányászati és Kohászati Lapból olvastam.¹⁴ Itt írják, hogy ükapánk nagyszülei Szászországból jövet telepedtek le a szepességi Vizesréten. Hogy mikor? Ki tudná azt megmondani. Minden erre vonatkozó kutatás, amivel a család próbálkozott, Vizesréten megakadt, mert – amint nagyanyám mondta – nem lévén még akkor polgári anyakönyvelés, csak egyházi, és az összes iratok bennétek a vizesréti templomban. Valószínűleg a protestáns üldözés idején jöhettek őseink ide, Magyarországra. Úgy látszik, már az ősök is kiváló bányász szakemberek lehettek, és a lapban említett Heincz Frigyes igen magas intelligenciával rendelkező ember volt. Nem tudom, mikor született és miért lett korán árva? 1806-ban azonban már jelentős szerepe van a vasgyártás terén. Tulajdonképpen ő a megalapítója a későbbi rimamurányi és salgótarjáni konzorciumnak. Erről beszéljen a róla kiadott életrajz. Azt azonban már csak én tudom, hogy négy felesége volt. A második Latinák Anna, és csak ettől született két fia: Frigyes és Ádám. Míg az apa, Frigyes Nagyrőcén ütötte fel otthonát, egyik fia, Frigyes a selmecbányai bányászati főiskolát végezte, a másik fiú, Ádám a bécsi császári és királyi hadseregnek volt hadnagya.

Tulajdonképpen nem a Heincz családról kellene elsősorban írnom, hanem a Scharff familiáról, mert ezek voltak eredeti selmeci családok, és ide házasodott be ősapánk. Ezekről majd később írok, most először Ádám von Heincz kerül a tollamra. Hogy a nemességét jelző „von” szócskát honnan szedte, nem tudom. Heincz Frigyes életrajza szerint erre a jogra semmi nem mutat, és szegény nagyanyám, ha ez a családban szóba került – fülem hallatára – csak annyit mondott, hogy „quats”. Akkoriban nem volt mindegy, hogy nemesi vagy nem nemesi származású valaki, és a család férfitagjai ennek tisztázására még ügyvédet is megbíztak, de aki szintén megakadt a vizesréti templomnál. Tehát soha ez a jog bebizonyítva nem lett.

Heincz Ádám egy szép napon eljött Selmecbányára testvérét meglátogatni. Itt találkozott Scharff Emíliával. Visszadelizánszozott Bécsbe, eladta a hadnagyi rangját (akkor még lehetett) tízezer forintért és visszajött Selmecre elvenni dúsgazdag szépanyánkat.

Érdekes, hogy se a Heincz, se a Scharff nagyszülőket nem hallottam emlegetni. Annyit tudok csak, hogy Scharff Emíliának az anyja Todt de Kossuth Rozina volt. Állítólag nagyon szép, de nem egészen komplett volt. Nem volt örült, de semmi más nem csinált, mint egész nap zongorázott.

Heincz Ádám és Scharff Emília házasságából hét gyermek született. Első volt Augusztá, Guszti néni, azután Emma, Frigyes, Viktória, Hugó, Sándor és Albert. Ezeket személyesen még én is mind ismertem.

Gusztai néni soha nem ment férjhez. Csodálatos, szépérzékű, jólelkű, kedves, de excentrikus valaki volt. Ő maga is szépen festett, és ha Pestről írtak, hogy van egy szegény, de tehetséges művész a festőakadémián, úgy ő fizette meg a tanítatás költségeit. Így Lotz Károlyét és Lencsó Jánosét is, akikről

¹⁴ *Koroknai Ákos*: Heincz Frigyes, a Rimai Coalitíó kiemelkedő műszaki vezetője. Műszaki értelmiségi életút a XIX. század elején. Bányászati és Kohászati lapok. *Kohászat*, 111 (1978) 4. sz. 163–171.

én név szerint tudok. Lévéen nagyon gazdag, mindent megvett, ami tetszett neki, legyen az szép színű pamut, szép formájú gyerekjáték vagy bármi más szép holmi. Beutazta a világot.

Egyszer eltűnt Selmecről és a nizensz novgorodi vásárról került elő. Roppant szórakozott volt. Sok szalvéta került elő mindenféle étteremből, amit zsebkendő helyett zsebre vágott. Így történt meg az is, hogy a Lídón a sétányon alsószoznnyában jelent meg. Ő építtette meg Debrecenben Händel Vili bácsi emeletes házát és egy szép villát a bakabányai szőlőben. Azt mondta, hogy „véletlenül” megtalált egy hatezer forintos betétkönyvet, amit nem tudott, hová tette valamikor. Érdekessége, hogy ő volt az első hasmütét szenvedője Budapesten, és akkor az összes híres professzor ott gyűlt össze. Mi baja volt, nem tudom, de nagy fájdalmai lehettek, mert rászokott a morfiumra. Itt, egy pesti szanatóriumban szoktatták le róla. Először rákapatták az italra, majd utána a cigarettára. Amikor én ismertem, már egyiket sem csinálta. Nagyon szerettem, mert mindig kedves és jó volt még hozzám is. Magas kort élt meg. Az említett gyerekjátékokat elosztották közöttünk, gyerekek között. Egy ládára való volt, és mi boldogan turkáltunk benne. Neki festette meg hálából Lotz Károly Heincz Klára nénénk arcképét, ami most is a család tulajdonában van, de minden kiállításra, külföldre is elviszik. „Fiatallány arcképe” címen ismeretes és a legszebb portré, amit életemben láttam. Pillanatnyilag Podhradszky Ádám unokatestvérünk birtokában van.

A második *Emma néni*, később Sóltz Gyuláné volt. Róla már kevesebb jót tudok írni. Fiatalkorában ő is szép, elegáns, mulatni vágyó, jukker asszony és nagy intrikus volt.¹⁵ Ahol lehetett a családban zűrzavart csinálni, ott Emma néni keze benne volt. Azon kezdte, hogy leánykorában – nagyanyám karcsúbb lévéen, mint ő – úgy befűzte magát, hogy gyomorvérzést kapott. Aztán az a híre is volt, hogy ő uszította az anyját az én nagyanyám ellen, hogy ne egyezzen bele a házasságába. Állítólag ő is szerelmes volt nagyapámba. Később férjhez ment Sóltz Gyulához, aki akadémiai tanár volt a főiskolán, majd ő lett az utolsó országos főerdőmester miniszteri ranggal. Pesten a Városligeti fasor 16-ban, egy nagyon szép villában laktak. Gyula bácsi abban az időben még Japánban is járt, és ott megkapta a „felkelő nap” rendjét, ami még ma is megvan Händel Gábor özvegyénél Debrecenben. Nagyon elegáns, fess, szép és jó ember volt. Nem csodálkozom azon, hogy Emma néni mellett volt egy Puskás Inezhez¹⁶ címzett barátnője. Minden nap elment whistezni az Országos Kaszinóba és állítólag a legjobb és legkorrektebb játékos volt. Ott is vacsorázott rendszerint, mert kedves felesége nem adott neki vacsorát. Aranyos, kedves ember volt. Én nagyon szerettem. Ezzel szemben jó nagynénink csak zűrzavart okozott. Emma néni maga hajtotta akkoriban a fogatát, szeretett mulatni, és amint hírlett, gavallérokban sem volt hiány. Akkoriban nyílt meg Pesten a „Folie Caprice” éjjeli mulató, ahová

15 jukker: (lánya, nőre értve) felvágott nyelvű, férfitársaságban is könnyen mozgó. Magyar Etimológiai Szótár (<https://www.arcanum.hu/hu/onlinekiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar>)

16 Puskás József selmeci bányatanácsos neje, született Fuchs Ágnes (Inesz), anyja friedlenliebi Fritz Emilia Otília, így ő is a visszaemlékezésben említett Scharff és Heincz családok rokona volt.

igazi dámák nem mehettek. Emma néni nem hagyott békét Gyula bácsinak, hogy vigye el őt egyszer oda, mert ő ezt látni akarja. Mit volt mit tenni, Gyula bácsi elvitte, egy szép este leültek egy asztalhoz. Arra ment az öregúr egyik barátja, vállára vert bátyáknak, mondván: „Mondd Gyulám, hol szerezted ezt az öreg tyúkot?”. Azt hiszem, ez volt Emma néni karrierjének a befejezése.

Volt neki egy csodálatosan szép briliáns brossa és fülbevalója. Ez körbejárt a családban, mert unokahúgai és öccsei közt hol itt, hol ott volt található. Hol ennek, hol annak ajándékozta, aztán visszakérte és megkapta a következő. Kinél maradt meg a végén, nem tudom. A városligeti villát anyámra és Béla bácsira hagyta, akik a világháború után eladták fehér pénzért, ami természetesen semmit nem ért rövid idő múlva. 90 évét élte túl Selmecbányán. Én mentem fel eltemettetni, azaz elintézni, hogy a halottat ide Pestre hozzák. Itt gyűlt össze a család a halotti torra és a temetésre. Amint hallottam, igen jó hangulatba fulladt az egész.

Még egy-két kis epizód Emma néni természetrajzához. Selmeci riválisa Farbak Istvánné, Piroska néni volt. Emma néni nagy kedvesen meghívta „cseresznyés rétesre”, mert tudta, hogy azt a vendége nem eszi. Erre ő is kapott viszontmeghívást „habos kávéra”, mert azt meg Emma nénénk nem szerette. A Massányiak rokonaink voltak; hogy valóban rokonok, nem tudom, csak azt, hogy ők is Selmecen laktak. Volt egy fiú és két lány; ezekre írásom végén fogok megemlékezni. Egy szép napon ezt a Massányi Marisát elküldték Emma nénihez almáért. Odaérve, ott találta nénénket gavallérjaival gondba borulva, mondván, hogy Gyula bácsi elutazik és jó lenne valami kis murit rendezni, de milyen címen? Marisa erre azt ajánlotta, hogy legyen a cím: „nincs otthon a mumus”. A gyűlés feloszlott, Emma néni pedig nem adott almát, de kinyitotta az ajtót és „mars ki!” jelszóval a kislányt haza expedialta. (Ezt én magától Marisa nénitől hallottam, aki Hanván vendégem is volt még.)

Egy délután sürgőnyt hozott a postás nagyanyámnak a következő szöveggel: „Ich bin schon tot Emma”. Még most is látom, amint nagyanyám és anyám csomagolják a fekete ruhákat és a hajnali vonattal elutaztak szegény Emma nénihez Pestre. Aztán kiderült, hogy a méltóságos asszony egyszerűen csak elájult. A személyzete elrohant a háziorvosért, a Glück szanatórium tulajdonosáért. Glück professzornak nem sikerült semmi bajt megállapítania, mert az igazán nem juthatott eszébe, hogy a gazdag méltósága egyszerűen nem eszik. Volt szakácsné, szobalány és egy házmesterpár a rendelkezésére, de ő lusta volt még arra is, hogy kigondolja, mit főzzenek neki. Így amikor anyámék megérkeztek, éppen rendelkezett, hogy milyen ágyneműt húzzanak fel, mert vendégei jönnek.

Még egy személyes élményem a tantival. Ki akart menni nyáron a prandorfi szőlőbe. Mivel egyedül nem akarta nagyanyám kiengedni, hogy, hogy nem, a család engem küldött vele. Vittünk magunkkal egy szakácsnét is és kikocsiztunk. Amint már írtam, jó nénénk még gondolkozni is lusta lévéen, kitalálta, hogy megfőzet egy nagy fazék sárgarépa-főzeléket, és ez volt az ebéd és vacsora napokon keresztül. Két nap után én már ránézni se tudtam a sárgarépára, s mivel minden pénteken ment a faluba szekér a selmeci vásárra, írtam

1. kép – Heincz (III.) Frigyes a Nónika lova hátán

nagyanyámnak, hogy küldjön valami ennivalót, mert én már napok óta csak körtén és szőlőn élek. Nagyanyám küldött is csomagot, amiben sajnos hús is volt, ami a hosszú nyári melegben megbűsösödött. Emma néni dühbe jött, hogy „rendelkeztem”, és kijelentette, hogy ha rendelkeztem, akkor meg is fogom enni. Kisütötte a pecsenyét, leült mellém és bár nekem peregtek a könnyeim, meg kellett ennem. Azóta nem ettem sárgarépa-főzeléket a mai napig.

A következő, aki tollamra kerül, a legidősebb fiú, *Frigyes bácsi*. Aranyos, kedves, csupa jókedv, vidámság, szoknyavadász és bohémabbnál bohémabb valaki. Ha megjött hozzánk Gömörből lóháton, csupa vidámság lett egyszerre a ház. Meg vagyok győződve, hogy ő találta ki, hogy amikor a megdézsmálás elől a gesztenyetermést eldugták, megjelent a fehérre meszelt falú szobának a falán a fekete felirat, mely szerint „Die Kastanien sind in Haferkisten”. Ugyancsak neki juthatott eszébe, hogy – mivel Guszti néni igen babonás volt – egy szép napon szobájának plafonján emberi lábnyomok voltak láthatók. Nagyanyám mesélte, hogy leány korában előtte beszéltek meg az akadémikusok, hogy este murit csapnak valamelyik „kamerában” (így hívták az akadémikusok szobáit Selmecen). Nagyanyám tréfából megkérdezte, hogy meghívják-e őt is? Természetesen gavallérosan felelték, hogy örömmel látják. Eljött az este, és el is ment nagyanyám ruháiban Frigyes bácsi. Mivel akkor még nem volt utcai világítás és az esti polgárok lámpással közlekedtek, hát a női ruhába öltöztetett Frigyes bácsi előtt is a szobalány vitte a lámpást. Persze nagy, reggelig tartó mulatság lett belőle, és a fiúk egész éjjel

2. kép – A visszaemlékezésben említett fekete ló és Heincz (III.) Frigyes

Frigyes bátyánknak udvaroltak. Elvégezte Pesten a jogot, de mivel semmi komoly dologra nem lehetett fogni, édesanyja elküldte Gömörbe, az ottani érdekeltségei képviselőjében igazgatónak. Nem hiszem, hogy sokat igazgatott volna, csak azt tudom, hogy a vállalatok pénztárosa lányainak túlságosan hevesen udvarolt. Lotti néni családja azt kívánta, hogy ha már úgy kompromittálta a kislányt, hát vegye is el. Ez nem nagyon tetszett a mamának és elküldte a másik fiát, Hugó bácsit, hogy csináljon Rócén rendet ez ügyben.

Mikor Hugó bácsi éppen a tárgyalások közepén volt, kinyílt az ajtó és egy nagy csokor virággal megjelent Frigyes bácsi és megkérte a leány kezét. Beszélt ugyan a sógorával, az én nagyapámmal, és ez, mint igazi lelkész, azt mondta neki, hogy ha már kompromittálta a kislányt, hát vegye el. Lotti néni én nem ismertem, csak azt tudom, hogy pipázott, és gondolom, nem csak jó, de türelmes feleség is lehetett, mert az öregúr nős korában sem változott meg. Pest, Bécs, Selmec – hol itt, hol ott bukkant fel. Nagyrócén laktak, ahol kertjében építtetett egy tornyot, ahová csak létrán lehetett feljutni. Oda beült, felhúzta a létrát, és így se feleség, se gyerek, se senki nem zavarhatta, ha nem akarta. Az említett toronyban a falon az akkori bécsi mulató, Ziegfield girl-ök fényképei voltak felakasztva. Ez volt Bécs híres táncgyűjtése. Mindig lóháton közlekedett. Volt egy fekete és egy hófehér ló, a Nónika. Ennek a hátán én is lovagoltam. Kiskoromban a szőlőben rátettek a hátára, belekapaszkodtam a sörényébe, és ez az okos állat hátra-hátra nézve, vigyázva lépegetett velem. Egyszer még a konyhába is belovagolt. Folytatom a Nónikát. Kint voltunk a szőlőben nagyanyámmal és Emma nénénkkal, amikor oda megérkezett Frigyes bátyánk is. A lovat ott hagyta és ő elkoszított valami szoknya után Lévára. Ez körülbelül száz kilométerre volt a szőlőnkől. Nónika nem volt hajlandó enni, és csak az istálló ajtaját leste, mikor jön meg a gazdája? Nagyanyámék meg voltak ijedve, hogy megdöglik a paripa, és még ma is látom és hallom a hangjukat, amikor este felmentek a szőlőhegy tetejére és belekiabáltak a bús magyar éjszakába, hogy „Frigyes, Frigyes!” Akkor se és ma se értem ennek értelmét, mert amint írtam, Léva tőlünk száz kilométerre volt.

Frigyes bácsi tulajdonosa volt a Puncogához címzett szelíd disznónak is. Ez járt Nagyrócén minden nap, táskával a

3. kép – Händel Vilmos ev. lelkész fiatalkori képe (Pest, 1860 k.)

nyakában a postáért. Hogy tudta erre betanítani, az rejtély. Egyszer valaki panaszkodott, hogy kicsik a kiflik. Frigyes bácsi erre süttetett külön egy ruháskosár óriáskiflit és elküldte ajándékba. Az ő ötletei közé tartozott az is, hogy amikor egy házaspárral valami konfliktusa volt, lévén ő a nagyrőcei önkéntes tűzoltóság parancsnoka, elrendelt egy éjjeli riadót, mondván, hogy „ez a ház ég, és a benne lévőket ki kell menteni”. Hiába volt minden tiltakozás, a derék tűzoltóság szót fogadott és a házaspárt hálóingben kihurcolta az udvarra. Édesanyjuk halála után, amikor feloszlatták a háztartását, a sok családi portréra Gusztai néni és Frigyes bácsi is jogot formált. Ezen jó bátyánk úgy segített, hogy nővérét egyszerűen bezárta egy szobába, leakasztotta a képeket, felrakta egy szekérré és elkocsikázott vele Nagyrőcére. Az összes eredeti képek ott is maradtak a családban a mai napig. Frigyes bácsinak felesége, Kiszling Sarolta házasságából négy gyermek született.

Hugó bácsi Gömör és Kishont tisztí főorvosa lett, felesége Szilvász Margit. Három lányuk volt. Ezek közül a legidősebb, Luluka sajnos nem volt normális, és ezért gondozásba adták. A második lány, Edit a megyesegyházi állatorvos felesége. Ma is él és élénk levelezésben vagyunk. Mindig nagy szeretetben tartottuk a rokonságot. A lány a fia ma is felkeresnek és tartjuk a jó, szerető viszonyt. A harmadik, Magda, Pernecky Gézáé sajnos igen fiatalon halt meg. Egy fia maradt, mérnök, de velem semmi nexust nem tart fenn.

Frigyes bácsi második lánya, Gizella, Lovik Béláné, Lovik Károly író sógornője. Két lánya volt: Éva és Sárrika. Ez a kis Évi egyszer, amikor Ferdinánd bolgár cár átkocsizott a városon (sokszor volt Gömörben, mert ott voltak birtokai), spontán egy virágcsokrot dobott a kocsijába. Másnap megjelent Ferdinánd adjutánsa és a kislánynak viszonzásul egy aranyórát hozott. Megvan-e még, nem tudom, mert se ő, se Sárrika velem nem folytatták a rokoni viszonyt. Éva férje Lehnitzky

banktisztviselő volt. Sárrika nem ment férjhez. Itt élnek Pesten, ha meg nem haltak.

A következő Emma néni, Mihalik Dezsőné, rimaszombati ügyvéd felesége. Sokszor voltak vendégünk, és ők is voltak nálunk Hanván. Igen jó és kedves családi kapcsolat volt köztünk. Leányuk, Alizka egy református pap felesége, pár évvel ezelőtt halt meg.

Iván bácsi gazdasági felügyelő lett. Első felesége Krause Olga. Három gyerek apja. Ádám tiszt lett és a háború után Stockholmban halt meg. Ő volt ott a magyar társaság elnöke, felesége, Mariann ma is ott él. A lány, Éva, Ragály Nándorné, Pápán orvos felesége. Róla se tudok semmit. A harmadik ismét fiú, Frigyes (Frici) szintén Svédországban él, Sandwickenben Éva és Ilona néni leányaival.

Amikor Frigyes bácsi meghalt, a gyászmenet végén vezették a két lovát. Az egyik ráfeküdt a sírra és alig bírták elvonszolni.

Most következik a többi Heincz-utód rövid életrajza. Pontosan ellenkező természetűek, mint az előbb leírt három testvér.

Nagyanyám, Viktória a következő. „Viktória die biblische Gestalt”, ahogy a családban hívták. Mindig komoly volt. Az ő házában nőttek fel, de nevetésére nem emlékszem és mosolyogni is ritkán láttam. Nagyon szép, okos, művelt és a végtelenségig korrekt valaki. Úgy látszik azonban, hogy akarat is volt benne, mert amikor nagyapám, Händel Vilmos Selmece került, mint fiatal lelkész, beleszerettek egymásba, és mivel dédanyám kevesellte a papot és nem akart a házasságba beleegyezni, nagyanyám megvárta a 24-ik születésnapját (akkor lett nagykorú), és az anyja akarata ellenére megesküdtek nagyapámmal.

Az anyja egy törülközőt se adott neki, és a háztartást az egyház segítségével kezdték. A szerelem nagy lehetett, mert mint nagyanyám mesélte, egyszer kirándultak valami rétre, és míg nagyapám verseket olvasott fel neki, nem vették észre, hogy egy tehén lelegelte nagyanyám kalapjáról a csinált virágokat. Nem csodálom. Nagyapámnál jobb, nemesebb emberrel 80 évem alatt nem találkoztam. 89 évig élt. Ő volt az utolsó magyar-német egyház lelkésze, ev. főesperes Selmece. Karácsony estéjén, 1925. december 25-én csendesen örökre elaludt. Négy hónapra rá nagyanyám is követte.

Mikor megszületett első fiúk, Béla, csak pár napot élt. Nagyanyám élet-halál közt volt sokáig, de az anyja – bár ugyanabban a városban élt – nem ment el hozzá. Hét évig nem született gyerek és csak aztán jött világra Vili bácsi. Ekkor békült ki leányával az édesanyja.

Vili bácsi gyenge volt kiskorában és így nem csoda, hogy egy életen át szeme fénye volt és maradt az anyjának. Debreceni egyetemi tanár lett. Háromszor nősült. Első felesége Sonea Mariska, akitől két gyermeke született: Marcsa, aki először Olsavszkyné, majd Pajor Gyözőné. Olsavszky Gyula tiszt volt és ebből a házasságból egy fiú, Gyuszi született. Pajor Gyöző képviselő volt; lányuk Klára, később Zentay Armandné. Gyuszi Argentínában él, négy leány apja. Klára Düsseldorfban él. Az öreg Vili bácsi második felesége Mágori Mária, a harmadik dr. Ravasz Gizella. Vili bácsiék és Pajorék is Buenos Airesben haltak meg. A kis Vili Münchenben ügyvéd. Egy leánya első házasságából, Winkler Annától, orvos

Es amugiban napnalatoz, hogy szegény
 mama belulta magát ebbe gondolat
 ba a sokon fog neki esni hogy nem kel
 jüül reménye. — Míg egyszer édes
 drága jó apám, — a jó Isten tartson
 meg nekünk továbbra is végtelen
 szeretettel fakadó imáink! — Mamma-
 val együtt számtalanszor eskaljuk
 Mercidet is státiunk eskalunk

Bp. 1921. jan. 30. Hálás leányod
Vali

Redos Apa!
 Szülednapod alkalmából in is mind
 jót kívánok szeretettel és hálával

Édes anyam jó napnapok! En is tarta
 szívóbol mindenre leheto legjobbat kívanelod. Adja
 a jó Isten igazságot, sok boldog születésnapod és
 sok örömet státi! Kessidekkel számtalanszor
 kelje nagyon nagyon szeretó és hálás unokáim

4. kép – Händel Vilmosnak szóló, szeretetteljes születésnap
 köszöntőlevél lánya, Händel Valéria, veje, Zsoldos István és
 unokája, Király Irén részéről (Budapest, 1921)

felesége Németországban. A második feleségének csak a keresztnevét tudom: Guszti. Kapcsolatunk megszakadt.

Nagyanyámék második gyermeke anyám, Valéria. Első férje dr. Király Ernő, az én apám. Négy év után elváltak. Apám komolytalan spekulációkba kezdett és vesztett. Nagyanyám követelte a válást, és mivel erre anyám eleinte nem volt hajlandó, nagyanyám összeköltött és lement öccséhez, Berci bácsihoz Kiszstapárra és egy évig nem jött haza, amíg anyám a válópert be nem adta. Utódként maradtam én, Király Irén. Első férjem Széky-Hanvay István, a második Magay Zoltán. Első házasságomból való két gyermekemet eltemettem. Erőlrőlni nem bírok.

Amikor szépanyánk meghalt, és a nagy vagyont szétosztották hatfelé, nagyanyám és Berci bácsi vettek Kiszstapáron 900 hold bácskai földet. Mikor apám adósságait fizetni kellett, Berci bácsi kifizette nagyanyám részét, aki azt három gyermeke közt elosztotta. Anyám része elúszott.

A harmadik testvér, Béla bácsi pesti ügyvéd lett. Végtelesen jóságos, nagyapám természetét örökölte, kedves jó ember volt. Felesége az unokatestvérének, Berci bácsinak a lánya, Dóra néni. A család nagyon ellenezte ezt a közeli rokoni házasságot. Emlékszem a nászútjukra, mert a bakabányai szőlőbe jöttek, és mi is ott voltunk. Három fiuk közül Gida 18 éves korában meghalt. Gábort most temettük el, 1983 januárjában. Szolgabíró volt és a háború után mindenféle; felesége Mészáros Magda. Egy fiuk maradt, aki nagyon sok gondot okozott szüleinek. Gabi állt hozzám legközelebb, mint

5. kép – A visszaemlékezés „Kiki néni”-je, Király Irén 1944-ben

első unokatestvér. Okos, józan, szeretnivaló egyéniség volt. Sokat veszítettem vele. Rák vitte el őt is, mint anyámat és az én két gyermekemet. A harmadik fiú Béla (Puci) mint katona és fogoly tűnt el a háborúban. Dóra néni a pincében halt meg. Béla bácsi sírja a székesfehérvári temetőben van, ott érte szív-szélhűdés. Vili bácsi és Béla bácsi osztályrészét elvitte a háború, anyámét apám adósságai ették meg. Meg kell mondanom, hogy anyám 1918-ban újra férjhez ment Zsoldos István diósgyőri gyárigazgatóhoz. Mi nagyon jól kijöttünk egymással. Abszolút becsületes, tisztességes, igazi úr volt. Csak tisztelettel és szeretettel gondolok rá vissza. Sajnos, a házasság nem volt éppen harmonikus, és 30 éven át mindennapos kontrapontra színhelye volt.

Nem tartozik a családi krónikához, de itt mégis megemlítem a selmeci evangélikus templom történetét. Amikor nem volt szabad a protestáns templomépítés, egy selmeci polgár végrendeletileg házáat kifejezetten templom céljára hagyományozta és végrendeletének végrehajtójául a császárt nevezte meg. Milyen nagyvonalú lehetett Ferdinánd, az is bizonyítja, hogy elküldte Selmecre udvari építészt, aki a házból egy nagyon szép boltíves templomot varázsolt. Itt volt egy szószékterítő is, a mi ősanánk menyasszonyi szoknyájából, világoskék, arannyal átszőve. Vajon megvan-e még?

Az ötödik testvér, *Hugó bátyánk*, akiről a legkevesebbet tudom, pedig éppen vele éltünk ugyanabban a városban. Nemigen vett részt családi látogatásokon. Nagyon komoly és ideges ember volt. Szokása, hogy szemét mindig behunyta.

Jogot végzett ő is. Majd ügyvédi irodát nyitott Selmecen. Később Selmec- és Bélabánya szabad királyi város képviselője lett és családjával együtt Pestre költözött. Felesége, Glósz Jolán a megtestesült méltóság. Mindig jó modorú, de kimért dáma. Először a piactéren laktak, és itt jut eszembe egy epizód Hugó bácsiról: volt ugyanis valami torta, amit Jolán néni előszere-ttel – és úgy látszik, kicsit sokszor – tett az asztalra. Hugó bácsi kijelentette, hogy ha ez a sütemény még egyszer az asztalra kerül, kidobja az ablakon. Hogy-hogy nem, a torta ismét megjelent. Az öregúr szavának állt, megfogta, kinyitotta az ablakot és kiröpítette mindenestül a piacra a kofák közé. Később beköltöztek Guszti néni házába, a volt Goldgruber-féle szép emeletes házba. Lent volt Guszti néni lakása és az emeleten laktak Hugó bácsiék. Szép kert is volt mellette, és a kertben egy kis kápolna. Azt hiszem, ezt szerszamos kamrának használták már akkor, de nekünk, gyerekeknek igen imponált.

Hugó bácsiról még egy történet maradt az emlékemben. Mesélték, hogy ügyvéd korában egy menyecske elment hozzá, hogy vállalja el a válóperét. Elpanaszolta összes sérelmét, azzal fejezve be, hogy „képzelve ügyvéd úr, az uram még meg is vert”. Hugó bácsi végighallgatta, aztán kinyitotta mindig lehuny szemét és csak annyit válaszolt, hogy „jól tette”. Képviselő-választására én is emlékszem. Ellenjelöltje Pallavicini örgróf volt. Hugó bácsi szavazói kalapja mellett már a szavazás előtti napokon a piros, Pallavicini embereiéi fehér toll volt tűzve. Az örgróf az esti vonattal érkezett és az utca tele volt emberekkel, akik „Pfüj, le vele!” kiáltással fogadták érkezését. Amikor a fogat megállt, az örgróf felállt és a kiabálók felé leemelte a kalapját. Erre az úri gesztusra csend lett. Másnap volt a szavazás. Még most is látom zászlóval a felvonulók négyes sorait, amint vonulnak végig a városban a Winterstein báltermében lévő szavazóhelyiségbe. A győztes nagybátyánk lett. Hugó bácsiéknek három gyermekük született. Klára néni (akiről Lotz a már említett képet festette), később Nehoda Jenő ózdi mérnök felesége, egészen fiatalon gyerekszületésben halt meg. A második Kata néni, később Podhradszky Lajosné, férje Korompán volt bányagazgató, egy munkászenvedéskor agyonverték. Kata néni maga volt a kedves, szelíd, szerény egyszerűség. Három gyermekével a szerencsétlenség után Pestre jött lakni. Kata nevű lánya (Babcsu) Farkas György orvos felesége lett. Lajos fiuk a mostani háborúban eltűnt, szintén orvos volt. Nem tudom, miért, elfogták és többé nem látta senki. Harmadik Ádám. Itt él Pesten, de velem a nexust sose vette fel egyikük sem, pedig gyerekkorunkban sokat játszottunk együtt, ha nyáron Selmecre jöttek, Hugó bácsiék nagy kertjében, a hegybányai úton. Itt szép nagy villa is volt, és a család nyáron mindig kiköltözött oda. A harmadik fiú, Pali bácsi, ő magyarosította meg a nevét Nádasdyra, felesége, Iza Baán selmeci közjegyzőnek a leánya volt. Mikor én újra Pestre kerültem, sokszor meglátogattam őket a Lejtő úton. Gyermeküket szétvitte a háború. Első leány Kata (Babi) Walterskirchen grófnő, Bernben él mint múzeumigazgató. Fia, Martin máltai lovag. Gyuri, a második gyermeke Paliéknak, pillanatnyilag második feleségével, gróf Walterskirchen Margittal Franciaországban él. Velük a nexusom szorosabb lett, mióta Gitschen a felesége. Ő az a sógornő, akiről a legszebbet írhatom. Ez az asszony csupa jóság és szív. Őáltala kerültem Gyurival is igazi rokoni barátságba.

A harmadik gyermek megint leány, Henriette (Harika). Első férje Tomasek Edgár bankigazgató, fiuk, Ádám Franciaországban francia nőt vett feleségül és ott élnek. Harika kiment Bernbe és ott még egyszer férjhez ment, de elvált. Úgy tudom, most fiánál él. Pali gyerekei sokkal fiatalabbak voltak nálam, és akkor nőttek fel, amikor én nem éltem Pesten, de ha találkozzunk néha-néha, mindig szerető rokonaim voltak.

A hatodik gyermek, *Sándor* csak két évet élt.

A hetedik és utolsó Heincz fiú *Albert*, *Berci bácsi*. Mint mérnök, ő lett a belga érdekeltségű Ferenc- és Ferenc József-csatorna igazgatója. Kissztapáron laktak, és nyaranta ott tanyázott az egész család. Berci bácsi fiatal korából két kis történetre emlékszem. Volt egy kutyája, Domogan. Dédanyánk vendégeket várt és süttetett egy nagy tál fánkot, amit a húséges eb egyből megbabált. Scharff nagyanyánk ezt megrovóan tudatta fiával, mire Berci bácsi csak azt kérdezte ijedten, hogy remélhetőleg a kutyának nem lett semmi baja? A másik történet: amikor Bécsbe utazott, és három nővére megbízta, hogy hozzon onnan három újmódi kalapot részükre, Berci bácsi el is hozta. Mikor kikapolták, hát megrökönyödésükre előke-rült három nagyon régi ronda kalap. Berci bácsi azt mondta, hogy ezt azért hozta, hogy öt mások ilyesmivel ne bízzák meg. Kissztapáron keveset lehetett őt látni, mert délig mindig az irodában dolgozott, délután pedig nagy kártyacsaták voltak az udvaron vagy a teraszon. Komoly ember volt ő is, de hozzánk, gyerekekhez mindig kedves és jó. Mi baja lehetett, nem tudom, csak azt, hogy agyon akarta lőni magát, és legkisebb lánya, Luca ütötte ki kezéből a revolvért. Aztán felhozták Pestre, és itt halt meg egy szanatóriumban. Felesége, Rakita Lujza néni kicsi, vékony asszony volt, és mivel ezért mindig csúfolták, hát ha mázsára állt, telerakta zsebeit kilósokkal. Jó kedélyű, jó kedvű volt abban az időben. Kissztapár volt az Eldorádó. Szabadok voltunk, mint a madarak. Összegyűltek ott nyáron az összes unokák, és én is többször voltam lent.

Berci bácsi építtetett egy pompás fürdőhelyet, a zúgót. Ki volt padlózva, körbe kabinokkal, és a Ferenc-csatorna vizét zsilipen keresztül engedték be. Remek fürdőhely volt. Aztán lehetett csónakázni, sőt volt egy igazi hajója is, mint itt régen a Dunán. Türr Istvánnak hívták ezt a csodahajót, és ezzel szabad volt nekünk is hajókézni. Különben Türr István személyes jó barátja volt bátyánknak. Nem beszélve, hogy pecázni jártunk a csatornába, és ha nem is emlékszem, hogy egyszer is fogtunk volna valamit, nagy élmény volt. Nem is beszélve a nagy kertről, istállóról, állatokról és a gyerekfantáziával felszófolt egyébről. Itt ebben a környezetben soha nem emlékszem másra, csak szépre és jóra. Sokszor voltak persze vendégek, belgák, és ilyenkor nagy ebédet szervíroztak. Egy ilyen alkalommal Berci bácsi két kutyája, az Indics és Fordics elcipelte az egyik vendég cipőjét, aki – mert valószínűleg a cipő szűk volt – ebéd közben az asztal alatt lehúzta őket. Nagy keresés után meglelt a cipő a szemétdombon. Ott nyaralt mindig Lujza néni nővére, a Micis, ahogy mi hívtuk. Hát amilyen apróka volt a nővére, annál terjedelmesebb volt ő. Alaposan kövér dáma volt Burszky Dániel pesti ügyvéd felesége. Dani bácsi mint fiatal jogász, hogy egy kis pénzt szerezzen, megírta egyes képviselők beszédeit. Ez jó üzlet lehetett addig, amíg egyszer az újságkritika azt nem írta, hogy „nem tudjuk, ki volt

a nagyobb számár, aki írta, vagy aki elmondta”. Ide tartozik még a harmadik testvér, Laci bácsi, az ósziváci plébános, aki minden délután átkocsizott Sztapárra. Lévén ő is pap, mint nagyapám, én őt is nagypapának tituláltam. Sztapáron nagy istálló és sok szarvasmarha volt. Itt fejte meg Vili bácsi a bikát. Mint fiatalember, ott legyeskedett a fejlányok között, és amikor látta, hogy Lujza néni jön az udvaron át, felkapott egy sajtárt és egy fejszékkel az egyik állat alá ült. „Mit csinálsz itt Vili? – kérdezte Lujza néni. Vili bátyánk nagy komolyan azt felelte, hogy „fejni tanulok”. Nota bene, a bika alatt ült.

Berci bácsiéknak négy gyermekük volt. Első Margit néni, később Jolánkai Vilmosné. Gyermekai: Judit, Gyula és Magda. Jutka Dobák Istvánné lett. Férjét egyszer láttam, s mert azt mondják, hogy halotról jót vagy semmit, őt kihagyom meseimből. Jutka patikus lett. Igaz, őszinte barátság, rokoni szeretet fűzött össze bennünket. Leányom keresztanyja is ő volt. Két nyarat töltöttem nála Sellyén Händel Gabival, és igen jól éreztük magunkat hárman együtt. Már gyerekkorunkban is sokat voltunk egymásnál, és ez a szeretet az ő – sajnos – korai haláláig tartott. A második Gyuszi volt. Igazi pajtás, rokonszerető testvér, és ha a háború sokszor szét is zavart minket, ha arra lehetőség volt, mindig megkerestük újra egymást. Fiam keresztapja is ő volt. Feleségéről, Mattyasovszky Hertről csak annyit írok, hogy számomra nagy veszteség, hogy csak későn kerültünk össze. Maga a megtestesült jóság, megértés, okosság és önfeláldozás... Már a hangja is megnyugtató volt. Mindenkit segített, aki arra rászorult, és én mellém életem legborzasztóbb napjaiban senki olyan szeretettel nem állt, mint ő. Áldja meg az Isten és adjon neki sok örömet fiaiban, Gézában és Marciban és hat unokájában. Magdi, később Elsner Lászlóné sokkal fiatalabb lévén, nem tartozott közénk. Nem is tudom, fia és leánya merre vannak. Magdi hagyott itt először bennünket, korán meghalt, szintén rákban.

Dórika néni, mint írtam, unokatestvér-házasságot kötött Béla bátyámmal. Róluk már írtam, azaz a fiaikról is. Nagyon kedves, szép asszony volt és a házassága is a két elvesztett gyermek mellett is szép és jó volt. Ostrom alatt a pincében halt meg. Ők is sokszor voltak Kissztapáron a gyerekekkel. Itt esett bele Gabi a csatornába, és amikor kihálázták, elmesélte, hogy látta lent a halakat.

A harmadik Bero bácsi. Mérnök ember volt a Láng Gyárban, s mint ilyen, a háború alatt fel volt mentve. Valami nézeteltérés volt egy kollégájával, mire az szemére vetette, hogy fel van mentve. Bero bácsi letette a tollat és elment jelentkezni önként harctéri szolgálatra. Onnan már betegen jött vissza, súlyos érszűkülettel. Nagyon sokszor operálták korai haláláig. Feleségével, Simonovits Arankával rokoni kapcsolatunk mindig megvolt. Két fiuk közül Bercike kiskorában meghalt. A fiatalabb, Miklós háromszor nősült. Első felesége (?) Csibi, a második Latinka Zsuzsanna és a mostani Mikó Klára. Amikor csak lehet, felkeresnek és velük is szoros szerető kapcsolat fűz össze.

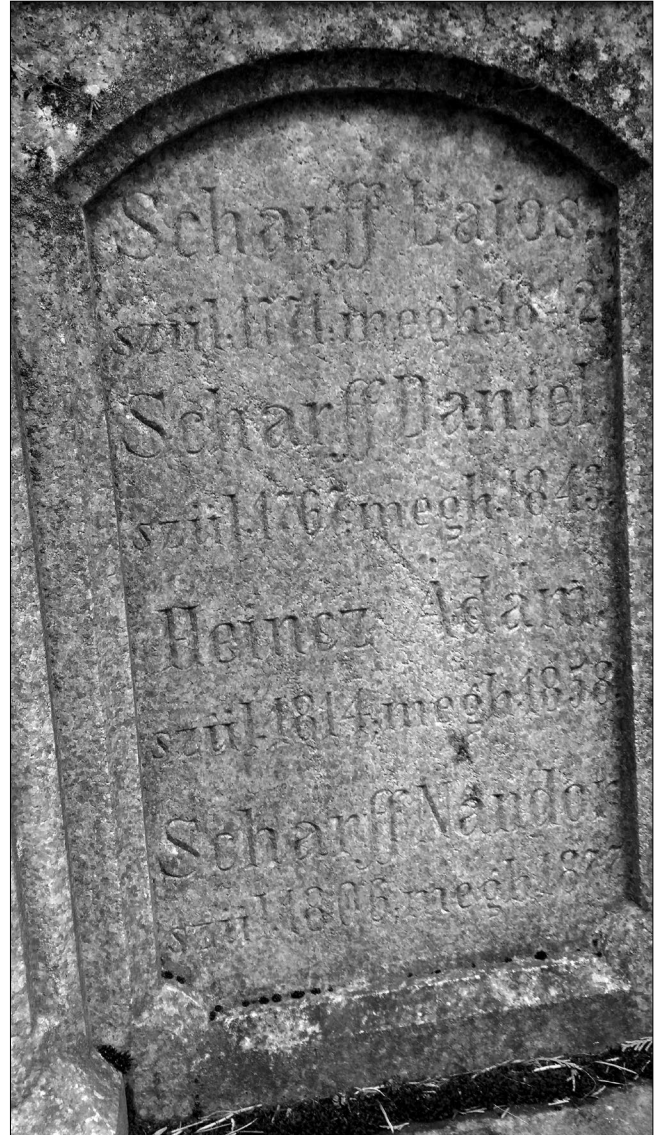
Utolsó Heincz a legfiatalabb, Luca néni. Tőle kaptam Sztapáron az első cigarettát a szűnyogok ellen, amikor csónakázni mentünk vele és angol társalkodónőjével, Lottival. Férje Fényes Dezső. Enyhén szólva furcsa ember volt. Eredeti foglalkozása múzeumi őr. Egyik nénénk megkérdezte, hogy

az mi? A válasz az volt, hogy vigyáz a kitömött madarakra. No erre talán elég okos – volt a válasz. De Lucát is megbolondította. Vettek valahol Nógrád megyében egy hegy tetején birtokot. Ott elkezdtek kutat fúratni és fúrtak és fúrtak, a pénz fogyott, de víz nem volt sehol. Akkor vizslatenyésztésbe fogtak, s amikor kedvenc kutyájuk elpusztult, gyászjelentést adtak ki róla. Foglalkoztak fehéregér-tenyésztéssel is, ezek egy szép napon szétfutottak. A birtok elúszott. Bekerültek Ballassagyarmatra mint múzeumigazgató. Mind a ketten nagy nyilasok lettek és a háború után fiuk, Palkó hátrahagyásával elhagyták az országot. Elkerültek Afrikába, mint a négus állatkertjének igazgatója. Ott se maradtak meg. Végre Kaliforniában telepedtek le, Pasadenában. Ott őket én még meglátogattam, de nemigen érdekelte őket a rokonság egyik tagja sem. Palkó fiuk utánuk ment. Merre van, hol lehet, nem tudom. Luca néni pár éve halt meg. Ő volt az utolsó közülünk. Ezzel a hat Heincz családról nagyban beszámoltam, amit tudtam. Írásomban sokszor szerepel a „volt” szócska. Bizony, ez mind csak volt. Mindnyájunkat szétszórt az élet és a háború.

Most jut eszembe még egy sztapári élményünk Gyuszival. Valahogy ketten beszabadultunk a rizsmalomba. Egymást jól bekentük rizssal és hazarobogtunk. Az udvaron a szokásos kártyaparti. Hirtelen mindenki felugrált, amikor minket halott sápadtan megláttak és „Jézus Mária, mi történt?” jelzővel elővettek bennünket. Aztán mind a ketten kaptunk két jó nagy pofont, és a felnőttek visszaültek a kártyasztalhoz.

A Scharff család

Heincz Ádámné, Scharff Emília szülei – ha jól emlékszem – Ludvig Scharff és Rozina Todt de Kossuth volt. Honnan a Kossuth vonatkozás, azt megmagyarázni nem tudom, de amikor Kossuth Lajos a Selmechez közeli Vihnyefürdőn nyaralt, eljött édesanyámat meglátogatni. Valahol a családban lenni kell egy levélnek is, amit Kossuth Lajos dédanyámnak írt, és azzal kezdődik: „Liebe Cousine”. Tehát valami rokoni szál mégis összefűzte őket. Dédanyámnak még három testvére volt: Ferdinánd, Lujza (?) és Franciska. Ferdinánd bácsi sose nősült meg és Heincz Ádám korai halála után (tífuszban halt meg) ő vette a kezébe a családi gondokat. Különben nagy tiszteletnek örvendezhetett, mert minden tisztességes Heincz család otthonában ott csüngött bekeretezett fényképe. Onkel Ferdinándnak nagyon sok dolga lehetett, mert óriási vagyont kellett kezelnie. Selmecezen házak, bánya, erdők, Gömörben vas-hámorok, Masznikón papírgyár – ahol a Kossuth-bankók papírosát készítették. Nekem még volt ebből a papírosból, de ostoba fejvel eldobáltam. Üveggyár Bakabányán, egy hat holdas szőlő. A pesti hazai banknak alapító tagjai és főrészesvényesei voltak. Azt mondták, hogy ha a bank Selmecezen levelet kapott, összeszaladt az egész igazgatóság. És még Isten tudja, miféle vállalkozások. Onkel Ferdinánd pénztárkönyve még kezemben volt, s mivel többször előfordult a bevétel rovatban, hogy „kamat X-től”, „kamat Y-től”, azt merem mondani, hogy nyilván uzsorával is foglalkozott. Persze, erre a válasz az volt, hogy „Du bist unerschänt”. Láttam még dédanyám végrendeletét, mely szerint mind a hat gyermeke csak készpénzt 100 000 Ft-ot örökölt fejenként. Hol voltak még az

6a-b. kép – A Scharff és Heincz család sírboltja Selmecebányán az evangélikus temetőben. Scharff Lajos, Scharff (II.) Dániel, Heincz Ádám és Scharff Nándor („Onkel Ferdinánd”) neve a baloldalon, középen Heincz Augustza, míg jobboldalon Scharff Franciska és Heincz Emília szül. Scharff felirat látható

ingatlanok és az arany, ezüst, marhák? Tekintettel arra, hogy Heincz Ádámné az 1891-es években halt meg, elképzelhetetlen más szemmel és mai szemmel, minthogy ez a vagyon ma többszörös milliót jelentene.

Scharff Emiliának nővéréről, Antóniáról csak annyit tudok, hogy nem nagyon magas kort ér el és púpos volt. Franciska, a Tante Fáni pedig süketnéma. Tehát valami igazság lehetett abban a mendemondában, hogy őseinknél valahol valami baj volt. Állítólag Rozina Todt-tal volt baj, aki nem volt ugyan őrült, de soha semmi mást nem csinált, csak zongorázott. Dédanyámról mind a hat gyermeke mindig nagy reverenciával beszélt, és unokái is szerették. Azt hiszem, én voltam az egyetlen, aki ilyenkor azt gondoltam, hogy gonosz vénasszony lehetett, ha úgy bánt leányaival, mint ő nagyanyámmal. Akkor azt még hangosan nem lehetett kimondani, mert gyereknek nem volt szabad beleszólni a nagyok

dolgába. Mindenesetre érdekes egyéniség lehetett. A szabadságharc után útra kelt és lement Aradra, megkeresni sógorát. Heincz Frigyesnek öntödéje volt Aradon, és ágyukat öntött a harcolóknak. Mint kiderült, ebédnél ült családjával, amikor kint az udvaron zavargást lehetett hallani, és ő szalvétával a nyakában kilépett az erkélyre, hogy utánanézzon a zaj okának. A felesége követte és az ő karjaiba esett holtan, mert a felkelő románok kintől agyonlőtték. Felesége szívszélhűdésben azonnal meghalt. Egy kis csecsemőjük szintén követte őket, de egy 2-3 éves kislányukat dédanyám megtalálta a román dajkánál. Elhozta Selmece és mint saját gyermekét, hetediknek felnevelte Vikica nénit is. Ő később szintén egy Latinák felesége lett.

A selmeci ősi Scharff-ház a Szentháromság téren még 1960-ban is műemléknek volt nyilvánítva. Nagy kétemeletes épület volt, öreg, kopott lépcsőin sokszor jártam, mert az én

7. kép – Balról a második, vöröskeresztes karszalaggal Händel Valéria (Hegybánya, 1915)

koromban ott lakott három tanárom is. Erre a házra jegyezték meg, hogy „Da wohnt die alte Scharff. Die ist so reich, dass ist ein Skandal”. Udvarán régi kerek kút, istálló, kocsiszín volt és az első emeletről folyosó kötötte össze valami toronyféleséggel. Olyan volt, mint egy bástya. Itt volt Guszti nénénk krim-krámja elraktározva. Felszámolásánál jelen voltam. Dédszüleim nem laktak itt. Nekik külön házuk volt, s talán nem túlzok, ha azt kastélynak nevezem abban az időben. Nagy emeletes fehér ház volt. Nem tudom, hány szobás, nagy park és üvegház. Mindenesetre szokatlan, hogy bálterem is volt benne parkettával, földig érő tükrökkel, körben piros bársonypadokkal és a falakon az ősök festett arcképeivel. Minden évben rendezett itt bált dédanyám a selmeci előkelőségeknek. Így mesélte nagyanyám. Nagy házat vitt. Házvezetőnő, szobalányok, külön fűtés a téli hónapokban. Kertészét Franciaországból hozatta és természetesen fogatot is tartott. Ő mondta mosolyogva, hogy neki minden sárgarépa egy forintba kerül.

Gyermekei, unokái állandóan látogatták és szerették – csak én nem. 90 éves korában elgyöngülve már nem akart élni. Éhségstrájkot kezdett, és abba is halt bele.

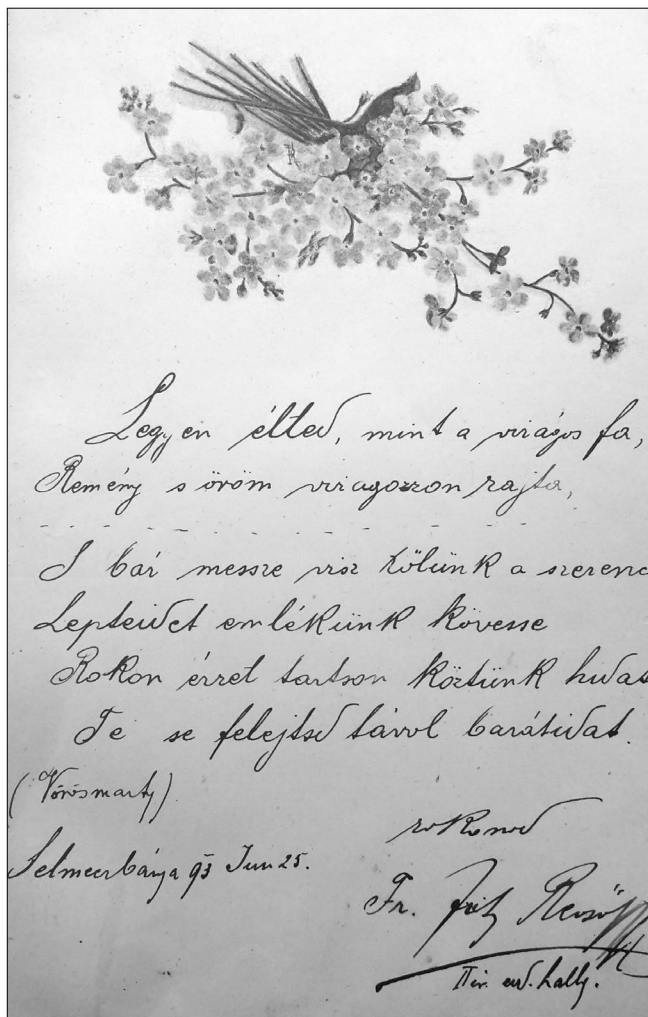
Tante Fáni, a süketnéma is vele lakott. Hozatott hozzá egy süketnéma tanárt, aki megtanította a jelbeszédre. Ezzel kedves unokaöccsei és húgai igen visszaéltek és mindenféle mutogattak neki, amivel dühbe hozták. Valami majmot is szereztek neki szórakoztatásul, de kevés eredménnyel, mert az állat felült az ajtót fedő függöny rúdjára és aki a szobába be akart jönni, annak a hajába markolt, úgyhogy ettől meg kellett szabadulni. Fáni néni játszott és babaruhákat varrt. Még az én babámnak is volt ilyen ruhája. Magas kor ért el ő is. Dédanyánk halála után felosztottak a testvérek mindent. Eladták a házakat, gyárat. Dédanyánk háza helyén épült fel a bányászati főiskola. Utoljára maradt meg a szőlő, az én kedvencem. Ezt már akkor adták el, amikor én lycista voltam. Ma sem tudom, miért írárták meg éppen velem az eladási szerződést, csak arra emlékszem, hogy nagyon sírtam miatta. Prandorf szép volt és végtelenül kedves helye az egész családnak. A philoxerajárvány után dédanyánk volt az első, aki Franciaországból új venyigét hozatott és újra beültette a szőlőt. Volt mellette gyümölcsös is. Egy nagy présház volt,

mellette vendégszoba. A Guszti néni által épített villában 3 szoba, konyha, veranda és egy használhatatlan, de angol WC. Le kellett járni a présház melletti faalkotmányba, melynek ajtajára Hrobák, az öreg vincellér a következő tót verset írta; Nem tudok tótul írni, így csak kiejtés szerint ismétlem: „Na cso sza, na cso sza na szvete trápis. Ked vseteko szem odolácsis” – „Kinek és minek is küszködsz a világon, mikor mindent ide hordasz”.

Minden szüretkor kint volt a család. Most is látom a falusi lányokat, akik énekelve szedték a szőlőt. A férfiak pedig faputtonyokban a hátukon hordták a présházba a leszedett fürtöket. Óriási fakádba öntötték, és több férfi taposta körbe-körbe, amíg onnan a présbe nem került. Engem is a karjukra vettek és sétáltam velük együtt. Este pedig a kertben tüzet raktak és hamuban sült krumplit ettünk. Egyik évben különösen jó minőségű lett a bor, és valamelyik nagybátyámnak eszébe jutott, hogy ebbe egy kis vizet is lehetne önteni. Pocsék lőre lett az eredmény. Az öreg vincellér, Hrobák János meg is jegyezte, hogy „minek avatkozza bele a nagyságos úr, én már beleöntöttem”. Ha ott voltunk, minden vasárnap istentisztelet után a falusi kislányok bő szoknyában, pruszlikban, sok kalárral a nyakuk körül, kezükben egy-egy csokor virággal libasorban kivonultak hozzám játszani. Tőlük tanultam meg tótul is. Az is itt történt, hogy szüret után a cefrét valahová kiöntötték és a vincellér libái jóllaktak belőle és berúgtak. A vincellér felesége – gondolván, hogy mind megdöglött – sírva megkopasztotta őket, hogy legalább a tolluk ne vesszen kárba. Aztán kidobálta az állatokat a szemétre. Pár óra múlva szépen megérkeztek kopaszon feleledve libasorban.

Amit a Heincz és Scharff családról tudok, azt leírtam. Talán többet tudna mesélni az a két méter magas obeliszk a selmeci evangélikus temetőben, ahol mindnyájan nyugszanak, de ennek a százéves emléknak eső mosta betüit már én is csak imitt-amott tudtam elolvasni.

A nagy vagyon hatfelé ment. A családokat szétszórta az élet. A vagyon legnagyobb részét 1914-ben elvitte a háború. Mindenesetre büszkén írom, hogy ebben a háborúban az összes nagybátyám részt vett és harctéri szolgálatot teljesített. Untauglichnak lenni, vagy pláne dekkolni szégyen volt. Amíg a férfiak harcoltak, a nők mint ápolónők vették ki részüket,

8. kép – Friedenliebi Fritz Rezső, másodéves selmeci erdészhallgató (a visszaemlékezés „Fritz Rudi bácsi”-ja) bejegyzése Händel Valéria emlékalbumába (Selmecbánya, 1893)

és mindenki, még a gyerekek is kötöttük a szürke hósapkákat és érmelegítőket a katonáknak. Volt olyan akció is, mint az „aranyat vasért”. Ezt anyám vezette Selmecen. Az emberek hozták a gyűrűket, a nők levették arany láncukat, sőt a jegygyűrűket, és mi, gyerekek, kinek mije volt, azt adtuk oda a hazának egy vasgyűrűemlék ellenében. Anyám, mint vöröskeresztes ápolónő barátnőivel Hegybányán egy katonai üdülőtáborban is vezetett.

Mint írtam, mindent elfújta a szél, jót is, rosszat is. Egyedül Frigyes bácsinak volt annyi esze, hogy még a háború előtt mindent elpengetett. Mondták is az örökösök, hogy nem fizetődött ki a bánat, amikor meghalt az öregúr.

Ha valaki azonban írásmat egyszer el is olvassa, hajtsa meg fejét egy percre az öregeink emlékére.

A Latinákok

A hozzánk legközelebb álló rokoni família a Latinák család. A rokonságot mindig tartottuk. Sajnos, ma már csak egy kedves rokont tudok említeni, Ádámffy Györgynét, Latinák

Margitot. Ma is igaz barátság fűz hozzájuk, és vele szeretném karöltve leírni, amit őseinkről tudunk. Idáig jutottam az írásban, de úgy látszik, erre már nemigen kerül sor, mert erőm napról napra fogy. Így megpróbálom leírni magam emlékezetemből, amit még tudok.

Ősanyánknak négy fivére volt: János, Pál, Frigyes és Sándor. Együtt éltek Ploszkón, Gömör megyében, igen jó módban. Birtokosok és szintén vasszakmával foglalkoztak. A család seniora, János nagyon komoly ember volt, ellentétben (itt is a Frigyes) öccsével, aki jókedvű, mulató ember lehetett. Össze is zördült a két testvér, mert János ezt nem nézte jó szemmel, annyira, hogy bár egy kúriában laktak, egy asztalnál ettek, nem beszéltek egymással. Ha valami közlendőjük volt, azt levélben közölték egymással, az inas vitte-hozta a postát az asztal egyik végéből a másikba. Nem tudom, melyik, Sándor vagy Pál megnősült. Azt nem tudom, kit vett el, csak azt, hogy hirtelen, rejtélyes körülmények között halt meg. A testvéreiben az a gyanú merült fel, hogy a felesége megmérgezte. Így a beleket egy futárral felküldték Pestre vizsgálat céljából. Azonban se a futár, se a belek Pestre soha nem érkeztek meg. Egyszerűen eltűntek. Persze az özvegynek mennie kellett Ploszkóról. Lányával Győrbe költözött és ott leányoknak internátust nyitott. Egy szép napon a kislány kinézett az ablakon és az utcán sétáló nagyon elegáns úrba belekötött. Az sem volt rest, felment az emeletre és megkérte a kezét. Kisült, hogy a még ma is létező legelegánsabb bécsi szállodának a tulajdonosa, Sacher az illető. Az esküvő hamar megvolt. Tudom, hogy ha a mi öregjeink Bécsbe mentek, mindig a Sacherban szálltak meg, és mint rokonok voltak kezelve. Ebből a házasságból egy fiú és egy leány született. A kislányt egy pesti intézetben neveltették, ahol egy török lány is tanult. Ennek édesapja sokszor meglátogatta a lányát. Beleszeretett a Sacher kislányba. Elvette feleségül és elvitte Törökországba. Így még ott is vannak valamire atyámfiái. Sacherné szép fiatal korában maradt özvegyen. Erre utal az a fennmaradt hallomásom, hogy egyetemista fiának egyik kollégája beleszeretett, és el akarta venni feleségül. Mivel az asszony erre nem volt hajlandó, a fiú öngyilkosságot kísérelt meg. Kórházba került, ahol az asszony meglátogatta és megígérte neki, hogy ha felépül, hozzámegy. Lett-e ebből házasság, nem tudom.

A másik három Latinák fivér mind részt vett a szabadságharcban, és egyszer véletlenül mind a hárman találkoztak a harctéren. Jánosról, a legidősebbéről tudom, hogy kocsisruhába öltözve ő hajtotta azt a kocsit, amelyiken kicsempészték Kossuth Lajos két fiát Lengyelországba. Azt is tudom, hogy valami nagyon nagy összeget hagyott vagy az Akadémiára, vagy a Széchényi Könyvtár részére. A másik rokoni szál az aradi Heincz Frigyes leánya, Vikica néni, akit édesanyánk nevelt fel és szintén egy Latinák felesége lett. Melyiknek, azt nem tudom, de leányukat, Viki nénit még én is jól ismertem. Aranyos, kedves hölgy volt. Joanovits Sándor elvált felesége.

Ezeknek a történeteknek a legnagyobb részét tőle hallottam. Most már csak ketten vagyunk Ádámffynéval, akinek ehhez a családhoz köze van. Ploszkón még én is jártam és láttam a nagy régi kúriát, de akkor már idegen kézen volt.

A következők: a friedenliebi Fritzek

Hogy rokonok? De Fritz Rudi bácsi, mint unokatestvér sokszor felkereste anyámat nálunk leánykoromban itt Pesten.

Nagyanyám mesélte, hogy a Fritz család egész udvartartással telepedett le Selmecen. A főtéren nagy emeletes házat építtetett, ami ma is az ő nevét viseli, Fritz-háznak hívják. Később megvette a főiskola kisegítő épületének. Ezt a házat abból az aranyból építtette, amit akkor találtak, amikor a ház alapját ásták ki. Ez a Fritz adta oda az egész hegyet a katolikus klérusnak, melyre Magyarország egyik legrégebb és legszebb kálváriája épült. A kálvária országos hírnévű volt. 12 stációja volt és a hegy tetején egy szép kápolna épült. A stációk vasrácsos ajtókkal voltak elzárva, és a buzgó imádkozók ezen keresztül dobták be pénzüket a szent kehelybe. Erre ráeszméltek az élelmes fiatal fiúk, és ha nem volt pénzük, felmentek a kálváriába és enyves pálcikával kiszedték a pénzt, amit ott találtak.

Említettem már a Massányi nevet. Massányi néne unokanővére volt valahogy dédanyánknak, s amikor fiatalon három gyerekkel özvegyen maradt, felköltözött Selmecre. Gondolom, dédanyám segítségével nevelte fel a gyerekeket. Hugó bácsi egy nagy pesti cégnek volt a cégvezetője. Feleségét Malvinnak hívták. Négy gyermekük volt: Béla aktív tiszt és a 14-es háborúban esett el. Lányuk, Gitta nem ment férjhez, tanárnő volt. Eltűnt a szemem elől. Karcsi mérnök, most pár éve halt meg. Tibor a Ludovikán volt tanár, mi lett vele, ki tudja?

A másik Massányi gyermek Gizella. Gombos erdőmérnök felesége lett. Leányuk, Klára körülbelül velem egyidős, nagyon szép volt, Sébor János akadémikus tanár felesége. Azt tudom róla, hogy a vonaton szült két iker fiút. Aztán otthagyta a férjét és az ikreket is, és az a hír terjedt el róla, hogy elzüllött. A harmadik szintén lány, a már említett Marisa néni. Apósa Péch Antal volt, az utolsó bányagróf Selmecen. Marisa néni még személyesen ismerte Rudolf trónörökösöt és Vetsera Máriát is. Ő maga mesélte, amikor Hanván vendégem volt. Az ő révén vagyunk atyafiságban a Réz családdal. Kosáryné Réz Lola író és Réz Endre Brazíliában élő mérnök még élő tagjai a családnak. Marisa néni sógornője volt Réz akadémiai tanár feleségének. Többet nem tudok.

Zsongnak a fejemben a nevek, mint Steinkubel Karolina, Freiherr von Soneberg, de kik voltak, fogalmam sincs.

Nagyapám százéves órája csendesesen mutatja a múltó időt. Mutatja, hogy hála Istennek, mindig kevesebb van hátra ebből a világból. Most búcsúzom és kívánok mindenkinek szép, jó életet.

Neked pedig Hertám, hálásan köszönöm a szemedből felém sugárzó megértést, szeretetet. Köszönöm, hogy kezembe adtad a tollat és visszavittél a múltba, amikor még gyermek voltam, és akihez – mindazok, akikről írtam – szeretet fűzött, és akik mind jók voltak hozzám. Lelki szemeimmel újra láttam őket, hallottam hangjukat és az emlékezés sok keserűségen átsegített.

Vedd ezt az írást emlékül és szívből kérlek, maradj velem.

KÖNYVISMERTETÉS

Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex.* I–XI. Kairosz Kiadó, Budapest, 2018. (ISBN 978-963-662-951-9ö)

Meggyőződésem, hogy egy kutató életművének megkoronázását mindig egy általa megírt kézikönyv jelenti. Ilyen Nagy Iván 12 kötetes genealógiai műve, a *Magyarország családai*, Fejér György összesen 43 kötetes *Codex diplomaticusa*, vagy Szinnyei József 14 kötetes életrajzi lexikona, a *Magyar írók élete és munkái*. Az ilyen kézikönyvek azok, melyek egy szerzőt kiemelnek az adott tudományterületen belül, és amelyek használata az adott tudomány művelői számára megkerülhetetlen. Fejér művét időközben sikerült kiegészíteni és korrigálni, de még mai napig is nélkülözhetetlen. Nagy Iván művének újkori része több mint százötven év távlatából is megkerülhetetlen, olyan kézikönyv, melyet (sajnos) mindmáig nem tudott meghaladni a magyar genealógia.

Immáron a néprajz egy szűkebb területének, a magyar mondatkutatásának is van saját kézikönyve, a 12 kötetes történetimondakatalógus, amelynek jelentősége csak az előbb említett művekhez mérhető. Magyar Zoltán (Kiskőrös, 1967–), az MTA BTK Néprajztudományi Intézete tudományos főmunkatársának eddigi életművében kétségtelenül ez jelenti a csúcspontot – az eddig megjelent 87 könyve és számtalan cikke mellett is. E mű nemzetközi viszonylatban is egyedülálló. Mindössze néhány ehhez fogható kézikönyv létezik, *Stith Thompson: Motif-Index of Folk-Literature* (Copenhagen–Bloomington, I–VI. 1955–1958.) című motívumindexe, valamint *Hans-Jörg Uther: The Types of International Folktales* (Helsinki, 2004.) című mesekatalógusa.

A szerző célul tűzte ki egy olyan típus- és motívumindex kidolgozását, amely a magyar kulturális örökség alapján módszertani és szerkezeti mintaként szolgálhat más nemzetek folkloristái számára, melynek végső célja egy nagyobb régió, valamint egész Európa (illetve az európai kultúrkör, sőt az írott történelemmel rendelkező Európán kívüli népek) mondaanyagának a rendszerezése.

Magyar Zoltán a mű bevezetőjében maga is jelzi, hogy enciklopedikus igényű folklorisztikai kézikönyvének a néprajzin kívül nagyszámú történeti, régészeti, irodalomtörténeti, művelődéstörténeti, nyelvészeti és művészettörténeti vonatkozásai is vannak. Könyve a genealógia és heraldika művelői számára is hasznos lehet, új szempontokkal és analógiákkal gazdagíthatja a kutatásait. A műben számos család és település címeréhez fűződő mondat található, a rájuk vonatkozó irodalmi forrásokkal együtt

(Báthory, Bethlen, Balassa, Garai, Zólyomi, Wass, Rugiballus, Barna, Kálnoky, Rajcsányi, Mattyasovszky, Liponuk nemzetség, Márton, Andrássy, Kálnássy, Chapy, Bocskai, Kállay, Dessewffy, Makray, Cserei, Csáky, Harsányi, Dombay, Anderkó, Dózsa, Nádasdy, Toldalagi, Draskóczy, Radák, Soós, Tarczay, Toldi, Ilyés, Zichy, Berényi, Almásy, Sámbockréti, Gyulay, Znió, Örlóc, Gergelaki, Attila, Árpádok, Hunyadi, Frangepán, valamint Brassó, Selmezbánya, Rozsnyó, Rózsahegy, Solt, Pásztó, Karcag, Homonnazbojnát, Bodonhely, Dobsina). A mondaszövegek vonatkoznak a családok és települések címerének, nevének eredetére, megalapítására, a birtokalapításokra, a kollektív kiváltságok eredetére, családi eredethagyományokra, várak, templomok és bányák alapítására stb.

A 11 kötetesként jelzett mű összesen 12 kötetet tesz ki, mivel a II. kötet IIA. és IIB. részre oszlik. A szövegeket tartalmazó tíz kötet összesen 112 000 monda kivonatos leírását és bibliográfiai adatait tartalmazza. Az egyes kötetekben közölt mondaszövegek szerkezete olyan módon épül fel, hogy minden egyes szöveg kap egy típuszámot és egy a típuscímet, melyet a típus (monda) tartalmának hosszabb-rövidebb ismertetése (a szűzsé) követ, majd ezt a típus előfordulásainak hosszabb-rövidebb listája, a forráshelyek bibliográfiai adatainak megadása zárja, földrajzi és kronológiai rendben.

Az I. kötet (*Alapítási mondák* címmel, 347 p.) tartalmazza a honalapítás, a várak, templomok alapításával, építésével, a mesterséges halmok, árkok stb. létrejöttével, az építőáldozat helyi hagyományaival kapcsolatos mondákat. Itt kaptak helyet a családi eredetmondák és a címermondák is (katalógusszámuk: MZ I. E 11–80. 155–172. lap).

A II. kötet két része (IIA. és IIB. *Hősök, történelmi személyek* címmel 519, illetve 457 p.) a történelmi hősök és személyiségek mondköreit foglalja össze Attilától Mátyás királyig, Szent Istvántól Mária Teréziáig, Toldi Miklóstól Márton Áronig, mintegy 400 önálló hagyománykört ismertetve.

A III. kötet (*Hősök, történelmi személyek*, 354 p.) tartalmazza a nemzetközi mondakincsbe is beilleszthető általános tematikai csoportokat (sárkányölő hősök, nagyerejű hősök, női hősök, a magyar folklórban veres barátokként emlegetett templomos lovagok, nevezetes ellenfelek és árulók stb.).

A IV. kötet (*Háborúk, harcok, szabadságharcok*, 547 p.) a háborúkról szóló mondák típus- és motívummutatója (tatár–török mondkör, magyar parasztháborúk, szabadságharcok, polgárháborúk, vallásháborúk mondái, a háborúk, csaták előjelei, a világ végét, a harmadik világháborút előre vetítő eszkatológikus jövendölések).

Az V. kötet (*Legendák, Vallásos témájú mondák*, 618 p.) tartalmazza a vallásos témájú népi mondákat, a szent helyek, különféle kegytárgyak (kegyképek, harangok, keresztek stb.), a szentkutak, különféle Mária-jelenések és angyali jelenések mondáit; továbbá a hősök egy speciális csoportjának (remeték, szentemberek, szent látók és gyógyítók, különféle mágikus erejű papok) hiedelemmondának is minősíthető narratív hagyományát.

A VI. kötetet (*Bűn és bűnhődés*, 308 p.) is a vallásos jelleg hatja át, a bűn és bűnhődés tematikája köré szerveződő, az isteni rend ellen vétő embert sújtó transzcendentális eredetű retorziót megörökítő mondák körével (kövé válás, elsüllyedés, villámcsapás stb.).

A VII. kötet (*Betyármondák, Betyárok és más törvényen kívüliek*, 846 p.) a népi hősök egy másik speciális csoportját, a betyárokat tárgyalja. Mintegy 400 névvel, narratív hagyománnyal is emlegetett betyárt érint, az országosan és nagyobb tájegységeken belül ismert betyároktól egészen azokig, akik híre csak két-három szomszédos falura terjedt ki. Az urakat fosztogató és a szegényeket segítő „jó betyáron” kívül itt kaptak helyet a törvényen kívüli rablók, rablótörténetek, a vérvád mondája és az emberevőkről szóló hagyományok is.

A VIII. kötet (*Kincsmondák*, 460 p.) egy átmeneti jellegű alműfaj/tematikus csoport, a kincsmondák regisztere, melyek ezen kézikönyv által válnak elsőként, minden aspektusukban megismerhetővé.

A IX. kötetbe (*Egyéb földrajzi és történeti jellegű mondák*, 519 p.) került be mindazon mondaanyag, amely más csoportokba nem volt besorolható, de határozott földrajzi vagy történeti aspektussal rendelkezik (térfelszíni elemek keletkezése, helynévmagyarázó mondák, alagutak). Ide tartoznak a csak részben folklorizálódott különféle történelmi emlékek narratív hagyományai is (a község határában létezett őrhelyek, kivégzőhelyek, az ősök korábbi településhelye), továbbá mindazon tradíciók, melyek a nemzetközi terminológiában őstörténeti mondaként szerepelnek (pl. az óriásokról és a tündérekéről szóló néphagyomány, akik a magyar mondaanyagban kultúrhéroszok és a Föld korábbi lakói).

A X. kötet (*Motívumindex és bibliográfia*, 892 p.) egy alfabetikus rendbe szerkesztett, a tárgyszó szövegekörnyezetére is utaló motívumindex, a jeles bloomingtoni professzor, minden idők egyik legnagyobb hatású folkloristája, Stith Thompson kézikönyvének mintájára. Ezt egészíti ki a magyar anyagot a nemzetközi párhuzamokkal is egybevető konkordanciajegyzék, továbbá a több ezer tételes bibliográfia.

A XI. kötet (*A magyar történeti mondák rendszere és tagolódása*, 480 p.) a katalógus korábbi tíz kötetének elméleti szintézise, kísérő tanulmány, amely a tudománytörténeti vonatkozások, a magyar és a nemzetközi előzmények áttekintésén kívül főként a magyar mondahagyomány tematikai, kronológiai és földrajzi tagolódását kívánja elemezni tárgyává tenni, kiegészítve egy-egy típus vagy témakör folklorisztikai esettanulmányával.

Mint minden hasonló mű, a törzsanyagát tekintve ez sem teljesen hiánytalan, hiszen számos, a szerzőtől független körülmény miatt is maradhettek ki belőle mondák (műve forrásanyagának teljességét a szerző 95-98%-osra becsüli). Lehetnek köztük címermondák is, némely ilyen forrásra véletlen módon én magam is rá szoktam akadni. Továbbá az egyes mondáknál bizonyára egyéb releváns bibliográfiai adatok is fellelhetők lennének. Ezeket az egyedi hiányokat egy esetleges majdani pótkötet orvosolhatja. Mindez azonban egyáltalán nem csökkenti a mű értékét, azt, hogy a magyar mondaanyag

legnagyobb része most már egyben van és további kutatásokhoz is felhasználható. Magyar Zoltán 12 kötetes műve kétségtelenül kiemelkedő és időtálló helyet foglal el majd a magyar és nemzetközi mondakutatás területén, már csak azért is, mert e kézikönyvsorozatnak tudomásunk szerint egy tömörebb, két vagy három kötetes angol nyelvű változata is előkészületben van.

Szegedi László

SOPRONI POLGÁRCSALÁDOK EMLÉKEZETE

Horváth Zoltán: A dualizmus kori Sopron gazdasági élete a vagyonos polgárság családtörténetének tükrében (1858–1911). Typotex Kiadó, Bp., 2018. 600 p. (ISBN 978-963-279-962-9)

Felemelő és megtisztelő, egyszersmind azonban szinte lehetetlen vállalkozás egy rövid ismertetőben elvárható alaposággal méltatnunk olyan tudományos munkát, mely egy, a magyar történelemben jelképként is egyedülálló szereppel bíró város egyik leghűségesebb, mert életműve tanúsága szerint legelkötelezettebb polgára, Horváth Zoltán (1931–2012) kutatói munkássága boltívének mintegy zárókövét jelenti. Minden elfogultság és túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a 2018-ban a Typotex Kiadó gondozásában megjelent *A dualizmus kori Sopron gazdasági élete* bő fél évszázadnyi fáradságtalan, a részletek fontosságát fel- és elismerő, azt mindvégig szem előtt tartó, de mindenben a lényegi összefüggéseket kereső és a mindenkori kutatási eredményeket számos szakcikkben, tanulmányban, kis- és nagymonográfiában szemléletesen elibénk táró tudós életmű – vasikos terjedelmét és gazdag beltartalmát tekintve egyaránt – már-már monumentális sommázatának tekinthető és tekintendő.

A szerző, aki utolsó, végsőkig dédelgetett és rendezgetett munkája megjelenését már nem érthette meg (a kötet viszonylag kései közzétételét főleg a kéziratos anyag apparátusán utólagosan elvégzendő, időigényes finomítások indokolták), 1956-tól a Soproni Levéltár munkatársaként már kutatói pályája kezdetétől fogva, majd 1961–1992 közt az intézmény igazgatójaként is elsősorban Sopron és Sopron vármegye 18–19. századi történelmével foglalkozott, s már az ötvenes évek második felétől rendszeresen publikálta ilyen tárgyú, számos szempontból részben a jelen kötet előtanulmányaiul is szolgáló munkáit. Beszédes bizonyítéka ennek a kötet összesen mintegy százötven szakirodalmi munkát felvonultató irodalomjegyzékében található huszonnégy tételes, az 1964–1996 közötti évek vonatkozó tanulmányaiból és monográfiáiból álló Horváth-bibliográfia.

Előljáróban néhány, a kötet megjelenéséig elvégzett több évtizedes munka nagyságrendjét legalábbis közvetetten érzékeltető adat. A nagy formátumban kiállított, keménynyomtatás, kereken 600 számozott oldalas, mintegy 200 korabeli fotográfiát felölelő képanyaggal és 90, részben több oldalas, számtalan országos és helyi vonatkozású gazdaságstatisztikai, valamint személy- és családtörténeti adatot rendszerező táblázattal gazdagon illusztrált kötet használatát nagyban megkönnyíti a hozzá mellékelte, további 90 oldalas apparátusfüzet, mely a kötetben tárgyalt családok leszármazási-rokonsági tábláiban és családfáiban összesen mintegy 900, táblázatos névmutatójában pedig közel 1200 személyt, azaz a kötetben is említett egykori vagyonos soproni polgárt és családtagjaikat regisztrálja és teszi a szövegben is könnyen kereshetővé.

Közismert tény, hogy Sopron gyors ütemű városias fejlődése a kapitalizmus időszakában számos igen különleges, egyedi vonást

mutat, melyek közt egyértelműen legmeghatározóbb az a körülmény, hogy a fejlődés – a szerző szavaival – „épp a város soha nem tapasztalt gazdasági válságával párhuzamosan zajlott le”, s eredményei „a csekély számú vagyonos polgárság válságból való elkeseredett kiútkeresésének köszönhetőek”. A hatalmas adatmennyiségre épülő munka e sajátos kettősség képezte feszültségtérben mozogva igyekszik rendszerezni és kikristályosítani a korszakra vonatkozó forrásmunkák és a kétségkívül igen tekintélyes mennyiségű feldolgozott levéltári anyag, de nem utolsósorban a korabeli naplók és újságcikkek alapján is rekonstruálható gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatokból kirajzolódó össz-körképet.

A vizsgálat elméleti-konceptcionális vázát egyfajta „mátrixként” képzelhetjük el, melynek függőleges tengelyét egy három, egymástól hozzávetőlegesen egyenlő távolságban elhelyezkedő idősk – a legteljesebb formában megmaradt 1858., 1886. és 1911. évi soproni adónyilvántartások –, vízszintes tengelyét pedig a gazdasági élet egyes területein tevékenykedő családok genealógiái, ezek hátterében pedig az e családok tulajdonában működő kereskedelmi vagy ipari vállalkozások képezik. Képletesen szólva e háló csomópont-vonulataiban válnak konkrét személyek sorsában is megfoghatóvá az egyes vagyonos családok (illetve családi érdekcsoportok) történetének – felemelkedésének, virágzásának, nemritkán hanyatlásának – és a gazdasági folyamatok dinamikájának jellegzetes összefüggései és törvényszerűségei.

Felépítését tekintve a kötet három fő részre tagolódik. A *Bevezető rész* mintegy 70 oldalon vázolja a kortörténeti hátteret és a vizsgált időszak előzményeit (vagyonos polgárok betelepülése, jellemző foglalkozásai, vallásfelekezetei), a kutatás tárgyi, módszertani és fogalmi alapvetéseit (joggyakorlat, ingatlanulajdon-vizonyok; adókievítés, adóosztályok, adórajstromok; a korban használatos pénznemek és átszámításuk, kereseti és kamatjövödelmek), majd 40 oldalon három nagy áttekintő „adótáblában” foglalja össze a három vizsgált év vagyonos adófizető polgárainak összes releváns adatát, melyek esetleges további, hasonlóan nagyívű kutatások számára is példaértékű alappal és körültekintéssel tüntetik fel a három időmetszet mindenkorai vállalkozói rétegének ingatlanvagyon, jövedelmi és adózási helyzetét.

A kötet *Általános részének* 200 oldalán – mintegy a vizsgálati „mátrix” képzeletbeli vízszintes tengelyén mozogva – előbb a kereskedelmi és ipari főosztályoknak az adónyilvántartás szerint összesen 21 ágazatba sorolható mintegy 80 alágazatáról, illetve az egyes ágazatokban aktív vagyonosok szakmai-gazdasági szerepéről és üzleti, illetve üzletpolitikai stratégiáiról kapunk átfogó, egyúttal színes részletekben is gazdag képet.

Végül a harmadik tartalmi egység, a *Családi rész* egyes fejezetei és alfejezetei vallásfelekezeti felosztásban mutatják be és egészítik ki, azaz árnyalják tovább, illetve teszik valóban „emberközelivé” a kort és annak vállalkozóként boldogulni próbáló emberét. A feltárt és feldolgozott levéltári anyag roppant mennyiségét fentebb néhány számadattal már szemléltettük; a könyv terjedelmének szinte felét (összesen 250 oldalt) kitevő *Családi rész* tagolására nézve azonban mindenképp külön említést érdemel, hogy a szerző itt – többnyire részletekbe menően – összesen 23 katolikus és 27 evangélikus családi csoport (s ezzel mindösszesen több mint száz soproni család) gazdasági és pénzügyi viszonyainak és sorsának rekonstruálására vállalkozott, az egyes fejezetek végén családi csoportonként egy-egy összefoglaló táblázatban mutatva ki az adott szűkebb érdekközösség gazdasági helyzetének változásait 1858–1911 között, a kötet

zárófejezetében pedig külön, rövidebb egységben – alapvetően ágazatok szerinti felosztásban – tárgyalja az izraelita felekezeti vagyonos soproni polgárok gazdasági tevékenységét és annak alakulását is a vizsgált időszakon belül.

A Bauerek, Boschok, Flandorfferek, Pfeifferek, Russok, Hildek, Mechlék, Lenkek és Lenckek, Ritterek, Boórok, Töplerek, Thirringek és Thieringek – hogy csak néhányat említsünk a kötetben felbukkanó több száz jellegzetes és mára részben fogalommá vált soproni családnévből – ipari és kereskedelmi vállalkozásaik és közösségi szerepvállalásuk révén alapjaiban, jórészt egészen a 21. századi Sopron mindennapjaiig kihatóan határozták meg a Dunántúl egykor legjelentősebb városa gazdasági, társadalmi, szellemi és kulturális struktúráit, habitusát és arculatát. Az elődök, szülővárosa és az általa oly alappalossággal művelt tudományos szakma iránt egyaránt igyekvő alázattal viseltető Horváth Zoltán e munkájában is olyan mindig időszzerű és tudományos értékét tekintve is maradandó monográfiát alkotott, mely mind a regionális-helytörténeti, mind az országos szintű gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások hasznos és példaértékű kézikönyveként, mind pedig a családtörténetben érdekelt – esetleg közvetlenül vagy közvetve érintett – laikusok vagy családfakutatók helytörténeti-genealógiai olvasmányaként is méltán tarthat igényt a legszélesebb olvasóközönség érdeklődésére.

Sára Balázs

Rendkívül összetett felépítésű, alapos, precíz kutatómunka eredménye dr. Horváth Zoltánnak, a Soproni Levéltár egykori igazgatójának könyve „A dualizmus kori Sopron gazdasági élete, a vagyonos polgárság családtörténetének tükrében (1858-1911)”. Ez a terjedelmes, mondhatni monumentális 600 oldalas monográfia hat évvel a szerző halálát követően jelenhetett csak meg, nyilván a sajtó alá rendezést nehezítette a mű forrás- és adatgazdagsága, valamint posztumusz jellege.

Az alkotó évtizedeken keresztül dolgozott munkáján. 2006-ban, 75. születésnapja alkalmából Turbuly Éva készített vele interjút, amikor is jelen munkájára utalva, terveivel kapcsolatban ezt nyilatkozta: „Elsőként szeretném végre befejezni a Sopron vagyonos polgárságáról szóló könyvemem.” 2012-ben bekövetkezett halálát követően a róla szóló nekrológban Dominkovits Péter – méltatva az elhunyt rendkívüli munkakedvét – megjegyezte, hogy „betegségén is Sopron vagyonos polgársága régóta tervezett nagymonográfiáját készítette.”

Horváth Zoltán történetírói munkássága elsősorban a 18-20. századi Sopron város és Sopron vármegye gazdaság és társadalomtörténetének vizsgálatára terjedt ki. Levéltárosként érthetően nagy érdeklődést mutatott a kormányzattörténet és történeti segédtudományok iránt. Ezen ismereteit, „A soproni és sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története (1767–1950)”, „Sopron önkormányzatának jogai és címerai. Várostarténet (1277–2002.)” című munkáiban is kamatoztatta, de szívesen nyúlt jog- és igazgatástörténeti ismereteihez is egy-egy probléma bemutatása kapcsán.

Sopron a 19. század első felében kiemelkedő gazdasági és közigazgatási szereppel bírt. Elegendő csak arra gondolnunk, hogy a Bach-korszakban az öt katonai és közigazgatási kerület egyikének központja lett. Az itt élő kereskedők, iparosok tevékenysége pedig nemcsak a vármegye, de az egész Dunántúlon ismertté tették a település nevét. 1842-ben nem véletlenül itt jött létre az ország negyedik takarékpénztára, és az egyértelműen a gazdasági prosperitás

irányíthatta erre 1847-ben az ország második vasútját, a Sopron-Bécsújhelyi vonalat.

A dualizmus kora érdekes módon a gazdasági felemelkedést nem a város, sokkal inkább konkurensei számára hozta meg. Míg például Szombathely esetében a határ közelsége és a vasútvonal kiépülése a fejlődés lehetőségét kínálta, addig Sopron számára ugyan-ezen tényezők éppen a stagnálást és versenytársai felemelkedését indukálta. 1857-ben a város a Dunántúl legnépesebb településének számított, 1910-ben a negyedik helyre került. Az 1847-ben elkészült Sopron-Bécsújhely vasút, valamint az osztrák-magyar vámhatár 1850. évben történt eltörlése azt eredményezte, hogy a rivális bécsi kereskedők és iparosok gyorsan és egyszerűen tudták eljuttatni áruikat a soproni vásárlókhoz, miáltal a város kereskedői komoly hátrányt szenvedtek. Ezt a helyzetet csak némileg enyhítette a nyitás a magyar piacok felé, amely csak az 1865-ben elkészült Sopron-Kanizsa, illetve az 1879-ben megnyílt győr-sopron-eberfurti vasút létrehozásával érkezett el.

A kiegyezés kora tehát a válságot és a hanyatlást hozta meg Sopron számára? Nem, korántsem. Sopron gazdasága is mélyreható fejlődésen ment keresztül, de ez nem volt olyan gyors és látványos, mint konkurenseié. Érdekes módon a versenyhátrány nem eredményezte a város gazdasági visszaesését, holott a kapitalista gazdasági verseny a stagnálást, hanyatlás nélkül ritkán engedte meg. Többé-kevésbé hasonló folyamatok zajlottak le több nagy múlttal rendelkező város – például a Vas vármegyei Kőszeg – történetében is.

Horváth Zoltán munkája három fő egységre tagolódik. A bevezető részben tárgyalta a soproni polgárság 19. századi betelepülését, a szabad királyi város joggyakorlatának néhány aspektusát, amely már 1848 előtt segítette a tőkés viszonyok kialakulását. Részletekbe menően elemezte az adókvetés módját, hiszen a soproni adóösszeírások feldolgozásának fő forrását adták. Egyfajta forrásközlésként a szerző még az 1858-as, 1886-os, valamint az 1911-es adótabellákat is leközölte.

Az általános részben részletes elemzést nyújtott a város kereskedelmének és iparának működéséről, amelyekben kitért az adott

ágazat általános jellemzésére, a város életében betöltött funkciójára, valamint kitért a jelentősebb kereskedők és iparosok ismertetésére és működésük rövid történetére.

A tárgyalt vállalkozások közül a helyi jelentőségén messze felülemelkedik a borkereskedelem, amely jelentős regionális hatással is bírt, valamint az ipari főosztály tagjai közül kitűnnek a rézművesek, közülük is a Seltenhofer család, akiknek harangjai imára hívták szerte a Dunántúlon a protestáns és katolikus híveket egyaránt. Megbízható tűzoltóeszközök pedig minden századfordulón működő tűzoltótestület vágyálmát képezték.

A könyv harmadik egysége a vagyonos családok rokoni kapcsolatait elemzi. A vegyes vallású Sopron sajátossága 1870-ig az erős felekezeti endogámia, e tény megkönnyítette a szerző számára azt, hogy felekezetenként mutassa be az egyes családok genealógiáját és történetét. A fejezet külön érdeme, hogy a családtörténetek tárgyalásakor gyakorlatilag komplett háztörténeteket is közöl. Nem soproni olvasó számára e rész nem könnyű olvasmány, bár a függeléként mellékelt leszármazási táblák nagyban könnyítik az adatok nyomon követését.

Művében Horváth Zoltán ötvözte a társadalomtörténet, a gazdaságtörténet valamint a genealógia számos módszerét. Ez az ötvözet mégis egységes egészet alkotva komplex képet ad Sopron 19. századi kereskedelméről, iparáról valamint az ezekkel foglalkozó családok történetéről. A munka mindezek mellett kézikönyvként is használható. Mind a szövegben leközölt források, mind pedig a hosszú, aprólékos kutatómunka eredményeként felállított genealógiai táblák nemcsak illusztrációként szolgálnak, de további kutatások lefolytatására is alkalmasak.

A könyv egyszerre állít emléket annak a 19. század végi színes, kavargó polgári társadalomnak, amelynek tagjai erősen hittek abban, hogy munkával, kitartással minden esetleges hátráltató körülmény ellenére tisztességes megélhetést biztosíthatnak maguknak, és egyidejűleg egy olyan történész-levéltárosnak is, aki tudása legjavát nyújtva igyekezett szolgálni városát, s annak lakosait.

Pál Ferenc

HÍREK, ESEMÉNYEK

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG 2019. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A Magyar Nemzeti Múzeumban havi rendszerességgel tartott felvasóülések mellett, az elmúlt évekhez hasonlóan, 2019-ben is szervezett az MHGT kirándulást. Június 1-jén Pozsonyba látogattunk, ahol a Belváros műemlékei mellett, Pozsony Város Múzeumát tekintettük meg, majd a Kecse-keresztút melletti temetőben tettünk sétát. Ezt követően, július 25-én, a Magyar Családtörténet-kutató Egyesülettel közösen, Bécset kerestük fel, ugyancsak Pandula Attila elnök vezetésével (és Hunyady László tagtársunk szervezésében). A csoport a bécsi Hadtörténelmi Múzeumban és Magyarország Nagykövetségének (az egykori Magyar Kir. Kancelláriának) épületében, valamint a Szt. István székesegyházban tett élményekben gazdag látogatást.

Sor került idén konferencia szervezésére is. Az MHGT 2019. november 11-én, *Családok, címerek, történetek* címmel, a Magyar Nemzeti Múzeum Dísztermében rendezett konferenciát. Az egész napos rendezvény programján három-három címer- és családtani előadás, valamint a családtörténelmi kutatások aktuális helyzetéről folytatott pódiumbeszélgetés szerepelt.

Idéi rendes közgyűlésünket május 20-án tartottuk, az MHGT székhelyén. Az elnök beszámolójában kitért a nemzetközi kapcsolatokra, a Társaság jelképeinek és szabályzatainak kérdésére, a Nemzeti Címerbizottság munkájára, a tagság létszámának növelésére, és a Társaság könyvtárának gyarapítására. A pénztárnok ismertette a 2018. évi gazdálkodás adatait, s előterjesztette a 2019. évi költségvetés tervezetét. A Társaság bevételeinek növelését, az SZJA 1%-ok fogadására való regisztrációt, a könyvtár gyarapítását, a felelős gazdálkodás fenntartását, és a pénzügyi tartalék-képzést indítványozta. A közgyűlés tárgyalta az őszi konferenciáról is. Ezután a felügyelőbizottság elnöke (Tasnádi Zsolt) tartotta meg beszámolóját. A beszámolókat a közgyűlés jóváhagyta, a költségvetést módosítás nélkül elfogadta. Szóba került még a közeljövőben megalapítandó Radvánszky-díj szabályzatának kidolgozása, valamint a Turul folyóirat helyzete is.

Az Alapszabály által előírt négy elnökségi ülés, az érdeklődő MHGT tagok részvételével, szabályszerűen folyt le. Az elnökséget az adminisztratív ügyek mellett leginkább a megalkotandó szabályzatok (Alapszabály, SZMSZ, kitüntetések szabályzata, adatvédelmi szabályzat, jelképek rendezése) ügye kötötte le. A február 8-i ülés főként a működési támogatásra benyújtandó 2019. évi (NEA) pályázattal foglalkozott. Az április 12-i ülésen a Közgyűlés előkészítéséről, a Társaság jelképeiről és az MHGT gyűjteményeiről (levéltár,

könyvtár) esett szó. A június 25-i ülésen az őszi konferencia szervezésével foglalkoztunk. Az október 3-i elnökségi ülés pedig ismét a konferenciával, a 2020. évi (NEA) működési pályázattal, valamint a Magyar Történelmi Családok Egyesületével kötendő együttműködési megállapodással. Ezen kívül minden ülésen tagfelvételre, és sok kisebb ügy tárgyalására került sor.

Az MHGT tagsága a 2019. január 6-i állapot szerint 126 rendes és egy tiszteletbeli tagból állott. Jelenleg (2019. november 22-én) a Társaságnak 153 rendes és egy tiszteletbeli tagja van. Így a rendes tagok létszáma 2019. évben 27 fővel növekedett, ami a Társaság jövőjét illetően kedvező fejlemény.

Az elmúlt években folytatott felelős gazdálkodás eredményeként a Társaság vagyona számottevően gyarapodott, ám bevételei és tartalékai még mindig jelentősen elmaradnak attól a színvonaltól, mely a hatékonyabb, és az MHGT eredeti célkitűzéseikhez mérten, szélesebb körű működéshez szükséges volna. Az őszi konferencia mintegy negyed millió forintos rendezési költségét kizárólag a Társaság pénztárából fedeztük. Habár ez erőforrásainkat jelentősen igénybe vette, az elnökség további konferenciákat kíván szervezni, egy-két éves rendszerességgel. Ez azonban csakis a Társaság anyagi helyzetének további megerősítése révén lehetséges. A Társaság, a pénztárnok szorgalmazására, kisebb összegű biztonsági tartalékot képzett, ami a pénzügyi egyensúly megőrzéséhez némi segítséget nyújthat.

A Társaság adminisztrációja a korábbi évtizedek gyakorlatához képest jelentősen javult. A Társaság működése az Alapszabálynak megfelel, a tisztségviselők ügyintézési és dokumentációs teendőiket stabilan ellátják, ám ebben is még további fejlődést remélhetünk. Legsürgetőbb feladat az új weboldal elkészítése.

A továbbiakban a Társaság együttműködési megállapodást kíván kötni hasonló profilú szervezetekkel (Magyar Családtörténet-kutató Egyesület, Magyar Történelmi Családok Egyesülete, MTA Lendület Családtörténelmi kutatócsoport). Alapító elnökünk, báró Radvánszky Béla emlékére kitüntetést kívánunk alapítani, a történelmi segédtudományok legkiválóbb művelőinek jutalmazására. Folytatni tervezzük havi előadás-sorozatunkat, és további konferenciákat szeretnénk rendezni, éves rendszerességgel. Gyarapítani kívánjuk a Társaság kézikönyvtárát, és az adminisztráció könnyítése érdekében folyamatosan rendezzük a Társaság iratanyagát. Szeretnénk korszerű, internetes felületeken is tájékoztatást nyújtani tevékenységünkről, valamint eleget tenni Társaságunk ismeretterjesztő hivatásának, a segédtudományok területén.

Benke Tamás (MHGT, pénztárnok)

E számunk szerzői

AVAR ANTON levéltáros, PhD-hallgató (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)
BENKE TAMÁS pénztárnok (MHGT)
CSEH GÉZA ny. főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok)
FRICZ-MOLNÁR PÉTER jogi osztályvezető, jogtanácsos (Innovációs és Technológiai Minisztérium, Bp.)
KUNT GERGELY egyetemi adjunktus (Miskolci Egyetem)
PÁL FERENC levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára)
SÁRA BALÁZS műhelyvezető (ELTE Eötvös József Collegium Germanisztika műhely, Bp.)
SZEGEDI LÁSZLÓ genealógus, heraldikus (Rimaszombat, [Rimavská Sobota])
VISKOLCZ NOÉMI főiskolai tanár, intézetigazgató (Miskolci Egyetem)

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tisztelettel meghívja a Családok, címerek, történetek című konferenciájára

Időpont és helyszín:

2019. november 11. 10 óra

Magyar Nemzeti Múzeum, Díszterem
(1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

A konferenciát megnyitja

Varga Benedek, főigazgató, Magyar Nemzeti Múzeum

Köszöntőt mond

Dr. habil. Pandula Attila, elnök, MHGT

Előadások

Levezető elnök: Debreczeni-Droppán Béla főtitkár, MHGT

10.10 Dr. habil. Pandula Attila, elnök, MHGT
egyetemi docens, ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék
♦ A nagyszebeni evangélikus dómtemplom ferula síremlékgyűjteménye heraldikai szempontból

10.30 Dr. habil. Körmendi Tamás, egyetemi docens, tanszékvezető, ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék
♦ A Kanizsaiak címereslevelei

10.50 Dr. Rácz György, főlevéltáros, egyetemi docens, MNL Országos Levéltára, PPKE BTK Medievalisztika Tanszék
♦ A kos, a szőke nő, az aranyalma és a csillag. A Hunyadiak címeresleveleiről

11.10 – 11.30 Szünet

Levezető elnök: Dr. habil. Pandula Attila elnök, MHGT

11.30 Dr. Lakatos Andor, történész, levéltárvezető, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

♦ Haynald Lajos (1816–1891) bíboros, kalocsai érsek családja a 19. században

11.50 Dr. Jakab Réka, főlevéltáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára

♦ A pápai Neumannok: egy család karriertörténete

12.10 Ogoľjuk-Berzsenyi Anett, titkár, MHGT, levéltáros, Budapest Főváros Levéltára

♦ Terhes örökség – Elmebetegségek öröklődése és genealógiai vonatkozásai

12.30 – 13.30 Ebédszünet

13.30 Kerekasztal-beszélgetés a családtörténetkutatásról

Moderátor: Dr. Török Róbert, titkár, MHGT

Dr. Szilágyi Adrienn, Lendület Családtörténeti Kutatócsoport
Kovács Eleonóra, alelnök, MHGT, főlevéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár „Hetedízigen” családtörténet-kutató projektjének vezetője

Dr. Lakatos Andor, a Magyar Családtörténetkutató Egyesület elnökhelyettese

Rendezvényünk házigazdája a Magyar Nemzeti Múzeum.

Köszönjük támogatását!

TÁJÉKOZTATÓ

2019-ben az eddigi füzetenkénti 40 oldal terjedelmet 48 oldalra bővítettük, az utolsó füzet esetenként lehet ennél is hosszabb. 2019-ben változatlan áron (4 × 750, összesen 3000 Ft) juthat hozzá a Turul évi négy számához. A részletekről honlapunkon (<http://turulfolyoirat.hu/>) a *Terjesztés* fülre kattintva olvashat.

Honlapunkon megtalálhatóak a 2010 utáni füzetek letölthető pdf formátumban. A Turul teljes archívumát az Arcanum Digitális Tudománytár (ADTPLUS) -hoz hozzáféréssel rendelkező intézmények (könyvtárak, kutatóintézetek) hálózatán keresztül tudja használni, vagy egyéni előfizetéssel.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatja közlési szabályzatát. A Magyar Történelmi Társulat által fönntartott másik folyóirat, a Századok közlési szabályzatát fogjuk alkalmazni. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját.
A részletekről *Szerzőinknek* fülre kattintva olvashat.